

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 1 • Листопад 2019 р.

«ЯК МЕНІ ПИСАТИ БЕЗ АКАДЕМІЧНОГО ПЛАГІАТУ?»

ВИХІДНА ТЕЗА:

Коли читач читає Ваш текст, він має **легко** розрізнити три випадки і розуміти:

- 1) які частини тексту Ви написали самостійно,
- 2) які частини тексту Ви **дослівно** запозичили з іншого джерела і
- 3) які частини тексту Ви написали Вашими **власними словами**, але на основі думок з іншого джерела.

ЩО ЦЕ ОЗНАЧАЄ?

Перші два випадки не мають викликати складнощів у автора.

Написаний Вами Ваш власний текст не потребує додаткових позначень.

Якщо Ви наводите дослівну цитату з іншого джерела, Ви маєте взяти цей текст у «лапки» і проставити посилання на джерело.

Якщо Ви пропускаєте якісь слова із дослівної цитати, це, як правило, позначається трьома крапками: <...>. Якщо редакція видання, де Ви плануєте публікувати Ваш текст, має з цього питання інші вимоги, вона їх вкаже.

Третій випадок — Ваша власна думка, сформована на основі певного джерела. Тут Ви маєте:

- **перефразувати** думку з Вашого джерела власними словами, **з обов'язковою зміною граматичної структури речень** і
- навести посилання на джерело.

У випадку перефразування слід пам'ятати про таке:

- перефразування використовується з двома цілями: для скорочення викладу думки з джерела та для надання текстові з джерела Вашого авторського стилю;
- особливістю перефразування є неочевидність того, в якому місці тексту **починається** Ваша інтерпретація певного джерела (де інтерпретація **завершується** — очевидно, перед посиланням на джерело). Тому на позначення початку Вашої інтерпретації варто використовувати конструкцію на кшталт: *На думку П. Петренка, <...Ваша інтерпретація думки П. Петренка...>* [посилання на джерело];

- не забувайте, що в межах перефразованого тексту не можна змінювати зміст думки джерела;
- якщо Ви перефразовуєте тільки шляхом заміни окремих слів на синоніми, щоб текст «виглядав» як Ваш, то такий спосіб перефразування за міжнародними правилами академічного письма не допускається взагалі. З одного боку, Ви не надто далеко пішли від тексту з джерела, щоб це виправдало відсутність лапок на позначення дослівної цитати (а лапки Ви ставити не можете, адже цитата вже не дослівна). З іншого боку, Ви не доклали достатніх зусиль, щоб вписати думку з джерела у Ваш власний стиль академічного письма.

Якщо Ви навели певний текст дослівно, вказали посилання на джерело, але не взяли текст у лапки, то така дія також вважається плагіатом, різновид — «неналежне цитування». Адже, читаючи текст з посиланням на джерело, але без лапок, читач думає, що Ви перефразували цей текст, коли це не відповідає дійсності.

ЯК КРАЩЕ: ЦИТУВАТИ

ЧИ ПЕРЕФРАЗОВУВАТИ?

Допустимо і те, й інше. Часто зустрічається точка зору, що **перефразувати — краще**. Адже так Ви вдосконалюєте свої навички письма, маєте нагоду ліпше осмислити думку, яку наводите, викладаєте цю думку лаконічнішою мовою. Ви можете зустріти рекомендацію перефразувати замість прямо цитувати у вимогах до авторів у низці західних видань.

Тому якісний навчальний курс з академічного письма мав би включати низку вправ з коректного і некоректного перефразовування текстових фрагментів.

ЩО МОЖНА НЕ ЦИТУВАТИ?

Загальновідоме знання — факти, які можуть бути отримані із загальнодоступних джерел і відомі великій кількості людей.

У текстах, призначених для вузької аудиторії представників певної наукової галузі, можна не наводити посилання на джерела специфічної для цієї галузі інформації, яка має бути добре відома цьому колу осіб, але про яку, як правило, не знає широкий загал.

А МЕТОДИЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ?

Навчальні публікації, підручники, посібники, методички і вказівки до виконання курсових робіт — особливий жанр академічних текстів, який передбачає більш або менш значний обсяг відтворення вже наявних, достатньо формалізованих текстів і мовних кліше. Як дотримуватися академічної доброчесності в таких текстах?

З одного боку, нам насправді ніщо не заважає ставитися до цих текстів так само, як і до інших, та писати їх у відповідності з вищенаведеними порадами.

З іншого боку, за ретельного дотримання вимог до цитування деякі види навчальних видань «ряснітимуть» лапками і посиланнями, що ускладнюватиме їх сприйняття. У цьому випадку, напевно, допустимо навести всі використані Вами джерела в окремій рубриці тексту і вказати, що Ви є **не автором, а укладачем** відповідного матеріалу. Хоча загальноприйнятої практики, яка б відповідала вимогам до академічної доброчесності, з цього питання в Україні ще немає.

ЦІКАВІ НОВИНИ

Влітку 2019 р. українська філософиня Мирослава Кругльак провела експеримент, який полягав у підготовці явно абсурдного тексту в форматі наукової статті та наданні його в різні українські та іноземні наукові журнали для публікації. Деякі журнали із задоволенням опублікували надісланий їм текст, тоді як один з журналів пожартував у відповідь. Як саме — читайте за посиланням: <https://tinyurl.com/yxmjlxkj>

**ТВОРИТИ — ЗНАЧИТЬ,
СКОРОЧУВАТИ.**

Йоганн Вольфганг фон Гете

Заповніть будь ласка анкету про цей бюлетень за посиланням:

<https://forms.gle/BtuDkmiCGbCrgnPZ8>

• РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

Бюлетень підготував Євген Ніколаєв. Бюлетень розміщений на ресурсі www.saiup.org.ua

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SLMAQM17CA2015 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 2 • Листопад 2019 р.

«ПЛАГІАТ = ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ?»

КОРОТКА ВІДПОВІДЬ:

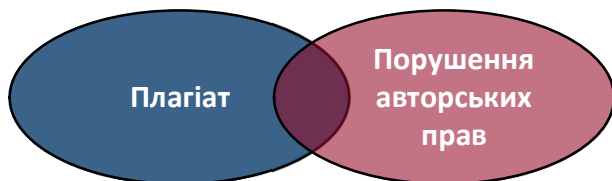
Ні.

АЛЕ Ж У ЗАКОНІ «ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО І СУМІЖНІ ПРАВА»?..

Дійсно, цей закон вказує, що плагіат є **одним із** видів порушення авторського права. **У середині контексту** авторського права цей закон тлумачить плагіат як «оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору».

Але явище плагіату є більш широким за контекст авторських прав.

Зміст понять «плагіат» і «порушення авторського права» співвідноситься так:

Себто:

- порушенням авторського права може бути не лише плагіат, а й інші дії;
- не кожен прояв плагіату є порушенням авторського права, існують й інші прояви плагіату.

Кілька прикладів:

1. Ви переписали дослівно чужу статтю сучасного автора і опублікували її як власну. Тут Ви і порушили авторське право (ви вчинили дію, яка описана у вищенаведеному визначенні із закону), і вчинили плагіат.

2. Ви опублікували під власним іменем твір народної творчості (фольклору). Ви вчинили плагіат (присвоїли собі авторство твору, а це неправда). Але тут Ви не порушили авторське право, оскільки воно не поширюється на фольклор.

3. Ви переклали українською мовою художню книжку сучасного автора і видали її (як переклад, вказавши справжнє прізвище автора) без дозволу власника авторських прав. Ця дія не є плагіатом, але є порушенням авторського права.

4. Ви переклали українською мовою художню книжку автора часів античності і видали її (як переклад, вказавши справжнє прізвище автора) без дозволу власника авторських прав. Ця дія не є ані плагіатом, ані порушенням авторського права. Адже авторське право не поширюється на твори, автори яких давно пішли з життя.

ЗРОБИМО ОДНЕ УТОЧНЕННЯ:

Існують два види авторських прав:

1. Немайнові авторські права — передусім, право автора визнаватися автором твору, зокрема шляхом зазначення правдивого авторства у творі (вибачте за тавтологію!). Закон не дозволяє передавати немайнові авторські права іншій особі. Наприклад, коли Ви виконуєте реферат на замовлення іншої особи, закон не дозволяє Вам офіційно передати «авторство» реферату замовнику, Ви не можете укласти офіційний договір такого змісту. Що не існує реального шляху перевірки факту такої передачі авторства, — це інше питання.

Плагіат є передусім присвоєнням немайнових авторських прав: Ви вказуєте, що Ви є автором твору тоді, коли справжнім автором (немайнове авторське право) є хтось інший.

2. Майнові авторські права — наприклад, право поширювати твір. Якщо Ви передаєте виключні майнові права на поширення Вашої наукової статті редакції наукового журналу, де стаття публікується, то без дозволу редакції Ви більше не можете поширювати Ваш текст: це не буде плагіатом, але буде порушенням майнових прав редакції журналу.

Порушення майнових авторських прав шкодить інтересам тільки того суб'єкта, якому ці права належать, — і нікому іншому.

Натомість плагіат і порушення немайнових авторських прав — це порушення права широкого кола суб'єктів (не тільки автора й видавця, але й читачів!) на одержання об'єктивної інформації, зокрема про авторство твору.

Саме з цієї причини плагіат є проблемою для освіти і науки. Академічна сфера має однією зі своїх засад визнання здобутків попередників, а плагіат — це прагнення, щоб за Вами визнали той здобуток (авторство наукового твору), який Вам насправді не належить. Це не(добро)чесно!

Чому викладене є важливим? По-перше, стає зрозумілим, що питання плагіату в академічній сфері потребує окремого від авторського права регулювання й окремих етичних політик освітніх і дослідницьких установ. Авторські права — передусім правове явище, тоді як академічний плагіат — передусім етичне. По-друге, розуміння спільного і відмінного між плагіатом і порушенням авторського права придасться нам, коли ми у наступному випуску поговоримо про самоплагіат.

ПЛАГІАТ — ЦЕ ВИКОРИСТАННЯ СЛІВ ЧИ ІДЕЙ ІНШОЇ ЛЮДИНИ, НЕ ВІДДАЮЧИ ЇЙ НАЛЕЖНЕ.

Роберт А. Гарріс

ОЗНАКА	АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ	ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА
Суб'єкти, чий інтерес потерпають	Потенційно численні дослідники: порушується право на одержання достовірної інформації	Власник авторських прав: він втрачає частину потенційного доходу
Матеріальні інтереси	Плагіат зазвичай не має прямих матеріальних наслідків	Порушення авторських прав часто тягне втрату доходу правовласником
Природа явища	Переважно етична: інтелектуальна нечесність	Переважно правова: злочин
Винятки, на які не поширюється порушення	Загальновідомі факти	Загальновідомі факти, тексти нормативно-правових актів, фольклор тощо
Об'єкт, у зв'язку з яким можливе порушення	Як ідеї, так і форми їх вираження	Тільки конкретні форми вираження певної ідеї
Інтерпретація у різних суспільствах	Розуміння як сутності й форм академічного плагіату, так і доречних санкцій за його вчинення різняться у різних країнах, суспільствах, традиціях	Загальна рамка розуміння авторських прав задана Бернською конвенцією та іншими міжнародними договорами
Часові обмеження	Відсутні	Захист майнових авторських прав здійснюється упродовж певного терміну, встановленого законодавчо
Дозвіл автора (правовласника)	Плагіат є порушенням етичних норм навіть за наявності дозволу автора	Правовласник може надати вам дозвіл використовувати об'єкт
Хто визначає санкції	Академічні установи, викладачі, етичні комісії, суд	Суд

• РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.SAIUP.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SLMAQM17CA2015 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 3 • Грудень 2019 р.

«ЯК ВИЖИТИ БЕЗ САМОПЛАГІАТУ?»

У цьому випуску пропонуємо одне просте правило щодо недопущення «самоплагіату» — і розглянемо кілька ситуацій, в яких спосіб застосування цього правила не конче очевидний або має суттєві особливості.

ПРОСТЕ ПРАВИЛО:

Коли Ви бажаєте при написанні Вашого наступного тексту використати Вашу попередню публікацію, Ви маєте цитувати її фрагменти так само, як і будь-який інший текст.

Іншими словами, Ви маєте цитувати Ваш попередній текст, дотримуючись правил належного цитування, викладених у першому випуску цього бюлетеня.

Чому? Зокрема тому, що Ваш потенційний читач має право на одержання нової академічної (наукової) інформації. «За замовчанням» вважається, що, наприклад, наукова стаття в журналі опублікована вперше, якщо в тексті не вказано іншого. А з поваги до читачів їхні очікування слід виправдовувати.

СИТУАЦІЯ ПЕРША:

ТЕЗИ ДОПОВІДІ → НАУКОВА СТАТТЯ → РУКОПИС ДИСЕРТАЦІЇ

Академічна традиція **очікує**, що тези Вашої доповіді на конференції згодом стануть основою для наукової статті. Правила захисту дисертацій **вимагають**, щоб основні положення дослідження були опубліковані у статтях до того, як вони увійдуть до тексту рукопису дисертації.

Себто, читаючи текст Вашої дисертації, читач **очікує**, що частини цього тексту вже були опубліковані у тезах і статтях. Тому прийнято, що в списку літератури до дисертації Ви вказуєте свої попередні публікації. Але **немає потреби** брати кожен великий фрагмент тексту Вашої статті у лапки, коли він стає текстом дисертаційного рукопису.

Отже, в рукописі дисертації:

- вкажіть список попередньо опублікованих Вами матеріалів;
- повністю правильно, із «лапками» цитувати всі ці матеріали немає потреби. Читач вже знає, що ці матеріали були опубліковані раніше і що їх автором є Ви.

СИТУАЦІЯ ДРУГА:

СПЕЦРАДА ВИМАГАЄ ПЕРЕФРАЗУВАТИ МОЇ ТЕКСТИ СТАТЕЙ ДЛЯ РУКОПИСУ ДИСЕРТАЦІЇ

Ця вимога позбавлена сенсу. Адже плагіат — це запозичення ідей, а текст — один із способів висловлення цих ідей. Правила **вимагають**, щоб основні результати (=ідеї) дисертації були опубліковані до захисту. Коли Ви переписуєте текст іншими словами, Ви не змінюєте ідеї, закладені в ньому. Так, Ви зменшуєте відсоток прямих текстових збігів, але по суті це жодного вирашу ані Вам, ані спецраді не дає. Тільки зайва робота, якої у дисертанта і так більш ніж достатньо.

До того ж, текстові збіги — одна із (не єдина) ознака можливої (але не обов'язкової) наявності в одному з текстів академічного плагіату. Отже, текстові збіги (а так само й відсутність текстових збігів!) самі по собі не означають ані наявності плагіату, ані його відсутності. І уникнення текстових збігів шляхом перефразування жодним чином не впливає на наявність або відсутність (само)плагіату.

ЧОМУ ТОДІ ТАКА ВЕЛИКА УВАГА ДО

ТЕКСТОВИХ ЗБІГІВ ПРИ ЗАХИСТІ ДИСЕРТАЦІЇ?

Тому що текстові збіги найлегше побачити. Але це стосується збігів Вашого тексту із текстом **іншого** автора, опублікованим **раніше** за Ваш. Це не стосується текстових збігів між Вашими різними текстами (стаття і рукопис).

СИТУАЦІЯ ТРЕТЯ:

Я ПЕРЕНОШУ ТЕКСТ ІЗ ОДНІЄЇ СВОЄЇ СТАТТІ В ІНШУ БЕЗ НАЛЕЖНОГО ЦИТУВАННЯ

Ця ситуація ризикує бути самоплагіатом. Адже редакція журналу зазвичай вважає, що стаття публікується вперше, і читачі очікують, що вони читають щось новеньке. Крім того, републікація статті засмічує і так переповнений інформаційний простір, а також незаслужено збільшує загальну кількість Ваших публікацій, що недоброчесно.

Коли Ви хочете вийти на ширшу аудиторію читачів, поширюйте у новому середовищі інформацію про Вашу публікацію, а не републікуйте саму статтю.

Натомість коли републікація (наприклад, в антології Вашого доробку або в перекладі іншою мовою) дійсно доцільна, тоді вкажіть у новій публікації, що вона повторює попередню або є перекладом.

Пам'ятайте, що Ви могли передати (обов'язково шляхом укладання письмового договору) майнові права на Вашу статтю видавцю, і в цьому випадку для републікації Ви маєте одержати його дозвіл.

«Поточна ситуація стала настільки серйозною, що редактори біомедичних журналів вважають зайві і повторні публікації однією з головних проблем, яка є другою за важливістю причиною відкликання статей у 2007-2011 рр.»

Miguel Roig. Avoiding plagiarism, self-plagiarism, and other questionable practices: A guide to ethical writing. Second revision, 2015, p. 17.

«Це дуже поширена історія. Деякі старші товариші вводять молодь в оману, даючи подібні рекомендації: ви опублікуйте цю коротку статтю спочатку в нашому низькорейтинговому... журналі або університетському віснику, а потім її розширену версію у високорейтинговому міжнародному виданні. Так робити не можна. Якщо ви опублікували дані у будь-якому журналі, крім доповідей конференцій, значить, ви їх опублікували. Забудьте про них доти, доки ви не почнете писати оглядову статтю. За роки, що я працюю в Gondwana Research, було три випадки, коли статті знімали з публікації через те, що раніше вони були опубліковані у місцевих журналах, навіть без імпаکت-фактора, причому лише національною мовою (китайською, турецькою, іранською). Як наслідок, пізніші, більш якісні і детальні роботи були зняті з сайту із відповідними помітками. Це дуже серйозно, слід розуміти, що самоплагіат так само неприпустимий, як і плагіат».

*Джерело: Как поднять «хирш»:
Интервью с Инной Сафоновой.*

СИТУАЦІЯ ЧЕТВЕРТА:

НАУКОВА СТАТТЯ → МОНОГРАФІЯ

По-перше, візьміть до уваги вищенаведені міркування.

По-друге, тут може існувати певна проблема для доброчесності, оскільки статті і монографії (на відміну від дисертації у формі рукопису) мають однаковий статус повноцінної наукової публікації, отже, імовірно має місце републікація.

Точно слід вказувати, що монографія включає матеріали з попередніх статей. А за тими спеціальностями, за якими умовою захисту докторської дисертації в Україні є наявність одноосібної монографії, слід поширювати практику захисту за цією монографією і зменшувати практику захисту за окремим рукописом, адже підготовка рукопису за наявності монографії — додаткова робота для дисертанта і рецензентів, яка часто дає мало користі.

СИТУАЦІЯ П'ЯТА:

НОВЕ ВИДАННЯ ПІДРУЧНИКА

Коли готується нове видання підручника, зазвичай значна частина матеріалу в ньому зберігається і певна частина — оновлюється. Вимога про цитування в лапках, очевидно, до цієї ситуації не застосовується. Натомість чинний видавничий стандарт вимагає вказувати у вихідних даних: *друге (третє...) видання, «без змін» або «перероблене» та/або «доповнене»*. Що й робить природу тексту нового видання зрозумілою читачеві.

СИТУАЦІЯ ШОСТА:

СТУДЕНТ ЗДАЄ ТУ САМУ РОБОТУ ЯК

ВИКОНАНЕ ЗАВДАННЯ З ІНШОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Порушення доброчесності тут полягає в тому, що студент бажає одержати дві відзнаки за одну роботу. Крім того, студент втрачає на можливість навчитися новим навичкам під час виконання завдання з другої дисципліни.

Інша річ, що такі ситуації доволі непросто виявити.

Коли Вам відомо, що наступна робота Вашого студента ґрунтується на попередній, переконайтесь, що нова робота принесла студентові додаткову «вартість» знань і навичок, є розвитком і поглибленням попередньої. А також що в тексті нової роботи наявне посилення на першу — адже студенти часто забувають сумлінно виконувати всі вимоги до оформлення списку літератури.

СИТУАЦІЯ СЬОМА: ...

У будь-якій сумнівній ситуації послугоуйтеся визначенням плагіату Терези «Тедді» Фішман, звертаючи особливу увагу на критерії 4 і 5. Якщо кожен з критеріїв має місце у Вашій ситуації, мова може йти про (само)плагіат, якщо ні — це радше не плагіат:

Плагіат має місце, коли певна особа:

- 1) використовує слова, ідеї чи результати праці,
- 2) що належать іншому визначеному джерелу чи людині
- 3) без вказування посилання на джерело, з якого їх було запозичено,
- 4) у ситуації, в якій правомірно очікується вказування оригінального авторства,
- 5) з метою отримати певну користь, пошану, вигоду, яка не обов'язково має бути грошовою.

Джерело: Fishman T. (2009). "We know it when we see it" is not good enough: toward a standard definition of plagiarism that transcends theft, fraud, and copyright. 4th Asia Pacific Conference on Educational Integrity (4APCEI). 28–30 September 2009, University of Wollongong NSW Australia, 2010, p. 5.

ІЩЕ:

1. Насправді згадка про неприпустимість самоплагіату існувала в українському законодавстві досить давно — у вигляді заборони захищати у докторській дисертації наукові результати, захищені у кандидатській дисертації.

2. Стаття 42 Закону України «Про освіту» тлумачить поняття самоплагіату як «оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих **наукових результатів** як нових наукових результатів». Проте законодавство не містить точного визначення поняття «науковий результат», що дозволяє інтерпретувати це поняття досить широко.

Тому ставтеся до будь-якого Вашого тексту як до важливого наукового результату і не самоплагіатуйте його!

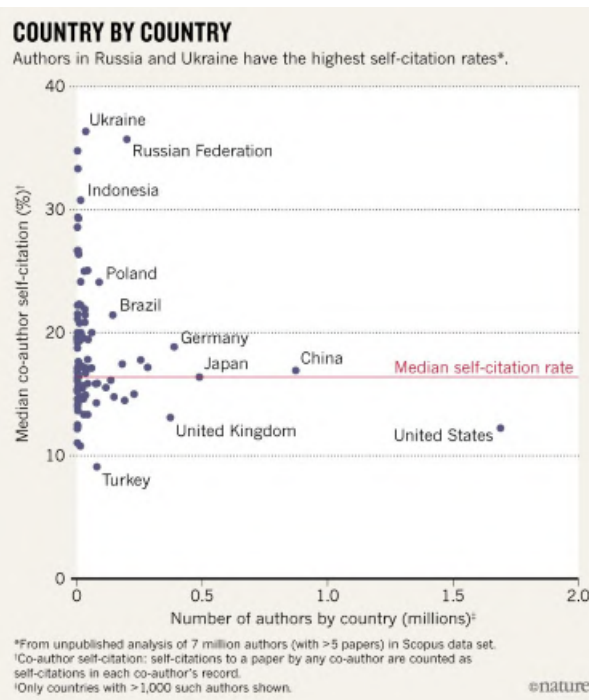
БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НИКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.SAIUP.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SLMAQM17CA2015 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

ЦІКАВІ НОВИНИ

Нещодавнє дослідження даних щодо 7 мільйонів авторів, кожен з яких має більше 5 публікацій, що індексуються у системі Scopus, виявило, що **Україна займає першу сходинку в світі за кількістю самоцитвань**.

Джерело: Richard Van Noorden & Dalmeet Singh Chawla. Hundreds of extreme self-citing scientists revealed in new database. Nature, 19 August 2019. URL: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-02479-7>.

Заява про відмову від відповідальності. З огляду на новизну теми академічної доброчесності для України і подеколи різке відмінні традиції підготовки академічних текстів «у нас» і в світі, думки і поради, що висловлені у цьому бюлетені, можуть частково або повністю суперечити Вашим поглядам, переконанням і діям, так само як поглядам Ваших колег, рецензентів, наукового керівника, тощо. Тому за наслідки використання або не використання представленої інформації автор жодної відповідальності не несе.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 4 • Грудень 2019 р.

«СКІЛЬКИ ВІДСОТКІВ МОЖНА?»

СПОЧАТКУ ЗАПРОПОНУЄМО ВИЗНАЧЕННЯ:

Антиплагіатна програма — комп'ютерна програма, яка порівнює наданий їй текстовий документ (А) із певною сукупністю інших документів (Б) і виявляє ті фрагменти тексту, що наявні одночасно в документах А і Б.

Простою мовою, антиплагіатна програма — це програма, яка шукає текстові збіги в різних документах.

Всупереч назві, **антиплагіатні програми не виявляють академічного плагіату**, а лише допомагають його шукати.

ЩО ЗНАХОДЯТЬ

АНТИПЛАГІАТНІ ПРОГРАМИ?

Найпростішою для використання «антиплагіатною» системою є пошукові інтернет-сервіси (google, bing, duckduckgo тощо). Ви можете ввести у пошук невеличкий текстовий фрагмент (речення або його частину), а пошукова система покаже, в яких документах з інтернету зустрічається цей текст.

Доступні в Україні антиплагіатні програми загалом працюють за цим же принципом інтернет-пошуку. Фактично ці програми дуже швидко «пропускають» через інтернет-пошук кожне речення тексту, що перевіряється (тим самим вивільняють користувача від довгої й копіткої праці), й у зручній для користувача формі представляють результат перевірки.

Кожна антиплагіатна програма також може мати власні внутрішні бази текстів, з якими порівнюється документ. Наприклад, університет може передбачити в договорі із постачальником послуг перевірки текстів, що сьогоднішня робота, що перевіряється у програмі, автоматично вноситься в її (недоступну публічно) базу, і тоді вона буде враховуватися при перевірці наступного документа.

Також такі програми можуть виявляти окремі способи «обходу» перевірки, такі як незначне перефразування тексту, заміна деяких кирилических літер (а, е, о, у, с) на схожі за виглядом латинські, окремі технічні маніпуляції з текстом (невидимий текст тощо).

ЧОГО НЕ ЗНАХОДЯТЬ

АНТИПЛАГІАТНІ ПРОГРАМИ?

Антиплагіатні програми не виявляють збігів у текстах, написаних різними мовами. Вони не можуть визначити факт підготовки певного тексту іншою особою на замовлення

(шукайте англійськомовні дослідження цього явища за назвою «contract cheating»).

Також програми не знаходять збігів із:

- ретельно перефразованими текстами;
- текстами, що не були опубліковані в інтернеті або були видалені із інтернет-сайтів. Такими документами є значна частина українських академічних текстів, зокрема наукових статей і монографій.

ТО ЯКА ВІД ЦИХ ПРОГРАМ КОРИСТЬ?

Рівно та, що описана вище. Антиплагіатні програми швидко знаходять текстові збіги з доступними в інтернеті документами. Оскільки варіант «скопіювати текст з інтернету» подеколи є найпростішим способом підготовки певного тексту, то цей спосіб «академічної діяльності» користується широкою популярністю. Антиплагіатні програми допомагають виявити цей прояв недоброчесності. В опрацюванні, наприклад, доробку студентів це дуже корисно, адже студенти часто йдуть найлегшим шляхом у «виконанні» завдань з академічного письма.

З іншого боку, оскільки такі програми не виявляють збігів із багатьма видами документів, то відсутність текстових збігів, виявлених програмою, не може слугувати свідченням відсутності в тексті академічного плагіату.

«Ніякі довідки про відсутність плагіату, у т.ч. спираючись на спеціалізоване програмне забезпечення, не можуть бути виправданням плагіату, допущеному у згаданих публікаціях». — з Рішення НАЗЯВО від 29.10.2019 р., <https://tinyurl.com/s3sgvqz>.

ЩО ОЗНАЧАЮТЬ ПРОЦЕНТИ

ТЕКСТОВИХ ЗБІГІВ?

Антиплагіатні програми показують, який відсоток тексту збігається з іншими текстами. Але сам по собі **цей відсоток не означає нічого корисного!**

Текстовими збігами, що додаються до цього відсотка, можуть бути абсолютно нормальні речі:

- правильно оформлені цитати;
- назви праць у списку літератури;
- назва установи, де виконана робота;
- стандартні вирази і звороти;
- копіювання тексту власної статті автором у рукопис дисертації, тощо.

Тому аналіз тексту на ознаки можливого академічного плагіату передбачає, що на кожен текстовий збіг, виявлений програмою, обов'язково має дивитися людина. Певний документ може містити 20% текстових збігів — і виявиться, що це робота у галузі права, яка належним чином цитує багато законів. А інший документ може містити один текстовий збіг обсягом 1% тексту, але цей збіг буде ключовим висновком автора і, можливо, академічним плагіатом.

Втім, існує одна ситуація, в якій обмеження максимального відсотка текстових збігів може мати сенс. Коли Ви даєте завдання студентам написати есе обсягом 5 сторінок і бажаєте, щоб щонайменше 3 сторінки були їхнім власним текстом, тоді Ви можете встановити вимогу «не більше 40% текстових збігів». Антиплагіатна програма тоді допоможе швидко перевірити есеї кількох десятків Ваших студентів на відповідність цій формальній вимозі. В цій ситуації Вам цікаво одержати по 3 сторінки оригінального тексту від кожного студента, але менш цікаво (або й неможливо через брак часу) прискіпливо перевіряти правильність оформлення кожної цитати в роботі.

Однак цей підхід не можна застосовувати при аналізі наукових текстів. Рукописи наукових, навчальних, методичних публікацій при підготовці до друку потребують ретельної уваги людини до кожного текстового збігу.

Тому фіксація допустимого відсотка текстових збігів у Положенні про запобігання академічному плагіату, як це робить чимало українських університетів, є глибоко хибною практикою.

Як допомогти викладачеві?

В *ідеальному* світі студенти подають свої письмові роботи викладачам тільки через системи дистанційного навчання (такі як популярна в Україні Moodle), антиплагіатна програма вбудована у цю систему і дозволяє викладачеві одразу бачити і роботу студента, і результат її перевірки на текстові збіги.

В *реальному* світі **запроваджувати політику недопущення академічного плагіату в письмових роботах** студентів можна тільки після надання викладачеві належних ресурсів для реалізації такої політики.

Такими необхідними викладачу ресурсами є:

- попереднє прослуховування студентами змістовного курсу з академічного письма та/або наявність у викладача достатнього часу (до 8 годин, передбачені програмою дисципліни) в межах аудиторних занять для роз'яснення студентам «доброчесних» вимог до їхніх письмових робіт;
- доступ викладача до зручної у користуванні антиплагіатної програми (має надати університет). Безкоштовно доступні в інтернеті сервіси не є зручними, адже вони не дозволяють в автоматичному режимі завантажувати й перевіряти роботи одразу кількох студентів, обмежують обсяг тексту, який можна перевірити за один раз;
- значна, тривала технічна підтримка викладачів у використанні антиплагіатної програми й експертна підтримка у коректній інтерпретації результату її роботи.

Ненадання викладачеві зручного доступу до програми з перевірки на текстові збіги або «посередництво» у доступі, за якого викладач передає роботу іншому працівникові для «перевірки на антиплагіат» й одержує як єдиний результат відсоток текстових збігів, є неналежними практиками, що **профанують** політику подолання академічного плагіату в студентських роботах.

ЦІКАВІ НОВИНИ

Йоша Легеві, дослідник Гарвардського університету, відкликав свою нещодавно опубліковану статтю «Насилля поліції і здоров'я немовлят-афроамериканців» після того, як один з читачів виявив у ній помилки з класифікацією статистичних даних, які призвели до хибних висновків. Показово, що дослідник сам визнав свою помилку, повідомив редакцію журналу і публічно вибачився, не чекаючи, поки рішення про відкликання статті прийме редакція. Колеги вченого подякували йому за цей прояв академічної доброчесності, адже він міг і не відкликати свою публікацію з високорейтингового журналу.

Деталі читайте у Тимофія Бріка:
<https://www.facebook.com/tymofii.brik/posts/3139168399443472>.

- РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

Бюлетень підготував Євген Николаєв. Бюлетень розміщений на ресурсі www.saiup.org.ua

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SLMAQM17CA2015 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 5 • Лютий 2020 р.

«СТУДЕНТСЬКИЙ ПЛАГІАТ, ЧАСТИНА 1. ХТО ВИНЕН?»

Наш бюлетень крокує до теми заходів, які допоможуть викладачам поліпшити якість та запобігати плагіатові у письмових роботах (курскових, есеях тощо), що їх готують студенти упродовж семестру.

На шляху до цього сюжету слід поговорити про складний комплекс причин, які знижують якість студентських робіт. Деякі з цих причин можна успішно долати.

«Ми віримо, що кращим початком розв'язання виклику студентського плагіату є посилення кваліфікації й обізнаності викладачів»

Mariann Løkse, Mariann Solberg ^[1]

ЩО ПОГРШУЄ ЯКІСТЬ ПИШЬМОВИХ РОБІТ СТУДЕНТІВ?

Масштабне дослідження «Вплив політик щодо плагіату у вищій освіті в Європі» зробило висновок, що причиною студентського плагіату частіше є нестача навичок академічного письма і знань дослідницьких методів, аніж свідоме прагнення обманути. ^[2] Студенти, отже, часто копіюють свої роботи з інтернету не лише тому, що це технічно просто зробити або що таке списування є невмирущою традицією. Причиною може бути недостатнє, несистематичне, неякісне навчання студентів належному академічному письму, його правилам, алгоритмові підготовки такої письмової роботи, якою студент й викладач пиштимуться.

На те є свої чинники. Зокрема, письмовими роботами студентів у навчальному процесі часто нехтують. Так, лише 28% українських студентів і 16% викладачів, опитаних у 2015 р., вважають кількість виконаних письмових робіт фактором забезпечення високої оцінки. Тоді як кожен другий респондент назвав таким фактором високу відвідуваність, а близько 70% учасників опитування — активну участь студентів у заняттях. ^[3] Але ж ані відвідуваність, ані участь не свідчать про досягнення жодного результату навчання — й вони виявилися удвічі-четверо (!) важливішими критеріями оцінювання, аніж письмові роботи, які дійсно розвивають чимало компетентностей студентів.

Себто письмові роботи не будуть якісними, поки основним критерієм оцінювання результатів навчання студентів є запам'ятовування й відтворення інформації, а не розвиток критичного і логічного мислення.

«Оцінювання визначає те, що студенти вважають важливим, як вони проводять свій час і ким себе вбачають як студентів, а згодом як випускників... Якщо ви бажаєте змінити навчання студентів, то змініть методику оцінювання»

Brown and Pendlebury, 1997 ^[4]

ЯК СТУДЕНТІВ ШТОВХАЄ ДО ПЛАГІАТУ СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ?

Часто студенти скорочують час і зменшують власні зусилля на підготовку письмових робіт, тому що їх до цього підштовхують особливості навчального процесу, такі як:

- нестача навчального часу на навчання студентів належному академічному письму;
- необхідність одночасно готувати кілька письмових робіт з різних предметів, наприклад, наприкінці семестру;
- вимога про великий обсяг тексту роботи;
- короткий термін, відведений на підготовку об'ємної роботи.

Коли Ви, наприклад, даєте студенту завдання підготувати курсову роботу на 25 стор., то зважайте, що мінімальна кількість часу на якісну підготовку студентом 1 стор. роботи може становити 3-5 годин. ^[5] Тоді програма Вашої дисципліни має передбачати, що студент витратить 75-125 годин самостійної роботи на підготовку курсової. Переконайтеся, що цей час виділений у програмі дисципліни, або зменшіть вимоги до обсягу.

ЯКІ ТИПИ ЗАВДАНЬ ПРОВОКУЮТЬ ПЛАГІАТ?

Деякі способи укладання і види завдань можуть провокувати плагіат у письмових та списування в екзаменаційних роботах студентів:

- запропонувати студентам підготовку **реферату** з теоретичного питання із єдиною вимогою «обсяг 10-15 сторінок»;

- не змінювати тип завдання (наприклад, написати есей) і пропонувані його теми з року в рік;
- не пояснювати студентам вимоги до роботи ані письмово, ані усно;
- пояснювати студентам вимоги, але робити це рівно один раз;
- встановити розмиті (неконкретні, суб'єктивні) критерії оцінювання роботи (наприклад, «робота виконана на високому рівні») або не встановлювати їх зовсім;
- надати оцінку за велику письмову роботу вагу 5-10% у загальній оцінці за курс;
- назвати пропоновану студентам письмову роботу (майже) так само, як і параграфи у підручнику з предмета, або скористатися назвами сторінок Вікіпедії;
- при формулюванні теми роботи використати дієслова з двох долішніх щаблів таксономії Блума («поясніть...», «назвіть...», «перелічте...», «напишіть власними словами...» тощо);
- застосувати дві попередні поради при укладанні переліку екзаменаційних питань;
- перевіряти роботи студентів «по діагоналі»: сьогоднішні студенти неодмінно перекажуть своїм наступникам, що викладач не читає їхні тексти;
- не застосовувати жодних санкцій до студентів, які здають слагійовані роботи.

Отже, неякісне завдання «на вході» — неякісна робота «на виході». Недостатня підтримка, консультування, допомога й пояснення викладача, дефіцит часу — причини плагіату, що їх часто наводять студенти.

ЯКІ ЩЕ ФАКТОРИ ПІДВИЩУЮТЬ ЙМОВІРНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОГО ПЛАГІАТУ?

Таких факторів чимало. Одне з досліджень свідчить, що до плагіату частіше вдаються слабші студенти та ті студенти, які плагіювали раніше. [6] Тому навчання належному академічному письму слід розпочинати ще на перших курсах університету, якщо не у середній школі. Слабші студенти потребують більшої підтримки з боку викладачів. Вони можуть мати недостатній досвід академічного письма і побоюватися, що не виконають роботу на належному рівні, а тому нададуть перевагу замовленню такої роботи в інших осіб. Проблемами таких студентів можуть бути невпевненість у власних силах, а також погане володіння письмовою українською мовою.

Коли один викладач встановлює належні вимоги до робіт студентів, а викладачі з інших предметів байдужі до плагіату, це погіршує стан академічного середовища університету. А адміністрація університету може докладати замало зусиль до запровадження політики нульової толерантності до проявів академічної недоброчесності.

Культура академічної доброчесності прямо конфліктує з культурою списування. Одержати високу оцінку за швидко скопійовану з інтернету роботу — неабияка підстава для гордоців студента. Аргументові «всі списують, то чому мені не можна?» складно опонувати.

Сучасний досвід знає чимало інструментів, спрямованих на мінімізацію окреслених факторів. Поговорімо про них наступного разу.

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Løkse M., Solbergoumans M. Strengthening Teacher Qualifications to Prevent Student Plagiarism — Presentation of an Online Course and Discussion of a Strategy. In: Plagiarism across Europe and Beyond 2015. Conference Proceedings. June 10-12, 2015. Brno, Czech Republic. P. 25. URL: <https://tinyurl.com/wsew705>.
2. T. Bretag (ed.), Handbook of Academic Integrity, 2016. DOI 10.1007/978-981-287-098-8_3. Chapter 5.
3. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. Слайд 22. URL: http://fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/material.pdf.
4. Dr Julie Baldy Currens, Ian Hall. Teaching Excellence: UK (and Global) Experience. Доповідь на Україно-британському форумі «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті» 04.12.2019 р. Слайд 27. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/uk_experience_-_ian_hall_julie_baldry_currens.pdf.
5. Володимир Бахрушин, Євген Николаєв. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. С. 7. URL: <https://tinyurl.com/v6lg7wt>.
6. Jude Carroll and Carl-Mikael Zetterling. Guiding Students away from Plagiarism. KHT, 2009. P. 17-18. URL: <https://tinyurl.com/ucmnlr7>.

• РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НИКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.SAIUP.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SLMAQM17CA2015 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 6 • Лютий 2020 р.

«СТУДЕНТСЬКИЙ ПЛАГІАТ, ЧАСТИНА 2. ЩО РОБИТИ?»

Як допомогти студентам писати кращі роботи без плагіату? Як і будь-яка інша складна проблема, адекватна відповідь на це питання має передбачати низку заходів на різних рівнях управління.

ЩО МАЄ РОБИТИ УНІВЕРСИТЕТ?

Мотивація до роботи і навчання у ціннісно чесній академічній спільноті — ключова передумова розв'язання проблеми плагіату і недоброчесності загалом. На жаль, немає готового алгоритму, який гарантовано виведе таку мотивацію студентів, викладачів, адміністрації закладу на перше місце.

Розробити і затвердити кодекс академічної доброчесності^[1], утворити етичну комісію, написати політику запобігання плагіату — дії необхідні, але не самодостатні. Без інших заходів ця політика залишиться на папері.

Члени університетської спільноти (адміністратори, викладачі, студенти, навчально-допоміжний персонал) можуть потребувати **підвищення кваліфікації** з відповідних питань. Одні представники спільноти потребуватимуть базової, вступної інформації з теми. Іншим необхідно глибше зрозуміти тему, дістати пояснення тих чи тих деталей і особливостей, що виникають у практиці запровадження доброчесних норм академічної поведінки. Варто створити можливості такого навчання і консультацій, адаптовані до потреб різних стейкхолдерів університету.

Кроки зі створення доброчесного академічного клімату, що мають шанс на успіх:

1. Ширити зрозумілі й справедливі правила, процедури та стандарти академічної доброчесності серед усіх членів спільноти.
2. Обговорювати аспекти академічної доброчесності усіма учасниками освітнього процесу, у т.ч. в контексті ширшого кола етичних проблем.
3. Послідовно та прозоро практикувати дії, прописані у правилах університету.
4. Розробляти, роз'яснювати і підтримувати неупереджені й прозорі процедури розгляду порушень академічної доброчесності.
5. Знати сучасні тенденції в освіті та технологіях для запобігання можливим ризикам і проблемам доброчесності.
6. Регулярно оцінювати ефективність, вдосконалювати правила, процедури і практики академічної доброчесності. ^[2]

Університетська політика запобігання плагіату має поширюватися не лише на випускні кваліфікаційні роботи студентів, але й на їхні поточні роботи з навчальних дисциплін.

Визначати у загальноуніверситетському положенні допустимі та недопустимі відсотки текстових запозичень у різних видах академічних текстів — некоректний і хибний підхід*.

Можливість навчитися основ коректного академічного письма має бути доступна студентам від початку їхнього навчання.

Тему доброчесності дуже важливо проговорювати, вона має, в прямому сенсі слова, **звучати вголос** у щоденному житті закладу. Ми живемо в світі «інформаційних бульбашок». Якщо колеги по Вашій кафедрі та Ваші одногрупники знають і говорять про просування доброчесних академічних цінностей та неприпустимість плагіату, то це не завжди означає, що викладачі сусідньої кафедри і студенти іншої групи роблять так само.

Чесна розмова на рівні і кафедри, і адміністрації особливо потрібна там, де політика доброчесності й нульової терпимості до плагіату конфліктуватиме із усталеними практиками університету.

Наприклад, з доброчесністю може конфліктувати виконання письмових робіт за неякісно складеним завданням. Вправа «написати реферат з теоретичного питання на 12 сторінок*» гарантує, що студент сплагіатить текст. Таке завдання не сприяє розвитку навичок академічного письма. Більш того, воно є прихованою формою незаслуженого підвищення оцінки, коли відзнаку дістає робота, до виконання якої не було докладено необхідних зусиль і яка насправді не розвинула у студента жодних нових навичок, не допомогла йому набути нових знань. У цьому прикладі **тип завдання** конфліктує із просуванням доброчесності в письмових роботах студентів і породжує необ'єктивне оцінювання — іще одне порушення академічної доброчесності.

Необ'єктивне оцінювання у вигляді незаслуженого підвищення оцінки на прохання керівника або колеги — ще одна тема для проговорення і прийняття політик закладу освіти.

Можливо, краще, щоб в рамках вивчення певної дисципліни не було письмової роботи, аніж щоб завдання для такої роботи було неякісним. Відповідне рішення могло би стати частиною політики університету.

Dr Elijah Morgan пропонує такі складові просування академічної доброчесності в університеті:

- Розвиток у студентів прагнення набувати мудрість упродовж усього життя.
- Підтримка викладачів у виконанні ними ролі наставників.
- Заохочення студентів до відповідальності щодо академічної доброчесності.
- Чітке визначення очікувань від студентів.
- Чесні та креативні форми оцінювання.
- Допомога у визначенні та дотриманні стандартів академічної доброчесності університету. [3]

ЯК ДОПОМОГТИ ВИКЛАДАЧЕВІ?

Ми маємо непроговорюване вголос переконання, що, оскільки університетські викладачі є авторами дисертацій, наукових статей і підручників, то всі вони ① добре розуміються на сучасних стандартах та практиках академічного письма і ② *a priori* докладно передають ці знання своїм студентам. На жаль, обидва припущення часто далекі від дійсності.

Належне підвищення кваліфікації викладачів має охоплювати, серед інших, такі питання:

- знання передумов і складових елементів академічної доброчесності;
- підвищення мотивації до слідування її цінностям;
- застосування сучасних міжнародних стандартів і правил академічного письма;
- обізнаність із основними причинами студентського плагіату;
- знання типів завдань, які допомагають студентам уникнути плагіату;
- оволодіння методиками навчання студентів академічного письма;
- вміння користуватися антиплагіатними програмами та коректно інтерпретувати результати їхньої роботи* (*програма — не панацея*).

Коли університетом прийняте рішення про виконання в рамках навчальних дисциплін тільки письмових робіт, що відповідають стандартам академічного письма, то:

- викладачеві слід надати окремі години навчального навантаження на керівництво, **консультування** і перевірку таких робіт;
- норма часу студента на виконання письмової роботи (з розрахунку від 3-5 годин на одну сторінку*) має бути передбачена у навчальному плані та силабусі (програмі) дисципліни.

Викладачеві мають бути доступні технічні засоби (система дистанційного навчання, антиплагіатна програма), що полегшують перевірку робіт студентів на предмет некоректних текстових запозичень*.

НАШІ ПОРАДИ ВИКЛАДАЧЕВІ

То що слід робити викладачу, щоб зорієнтувати і навчити студентів написанню якісної роботи, в якій не буде порушень академічної доброчесності?

Рубрика «Читайте також» на наступній сторінці наводить посилання на два матеріали, які містять чимало порад про те, якими методами можна досягти зазначеної цілі. Рекомендуємо Вам з ними ознайомитися.

На доповнення до цих матеріалів пропонуємо ще кілька міркувань та ідей.

Підкреслимо передусім, що просто сказати студенту: «пишіть роботу власними словами, правильно посилаючись на джерела» — недостатньо. За результатом одного з досліджень, попередження студентів про те, що їхні роботи перевірятимуться на плагіат, не знижує частку плагіату в студентських роботах^[4].

Тому почніть з підвищення важливості письмового завдання у структурі Вашої дисципліни. Збільшіть вагу оцінки за письмову роботу в підсумковій оцінці за курс за рахунок зменшення ваги оцінки за відвідуваність та високу активність студентів на заняттях*. Передбачте більше часу в тематичному плані занять на пояснення вимог до письмового завдання, його перевірку, консультування і **надання зворотного зв'язку** студентам.

Завдання важливе для Ваших студентів, коли:

- студенти розуміють мотивацію, з якої вони мають це завдання: ① мотивація викладача — чому пропонується завдання і ② мотивація студента — яку користь принесе йому виконання завдання;
- є детальна і зрозуміла інструкція із вимогами до завдання;
- на завдання виділені час і зусилля викладача;
- завдання має суттєву вагу у підсумковій оцінці за курс;
- студенти відчують підтримку викладача.

«Правила кажуть студентам не списувати, плагіювати чи фальсифікувати дані. Що студентам треба знати — це те, що ми очікуємо, що вони цілитимуться значно вище: їхньою ціллю має бути «зробити правильно». Студенти інтелектуально дорослішають, коли вони відчують особисте зобов'язання зробити правильно свою роботу — і коли важливість цього «зробити правильно» стає частиною мотивації їхніх зусиль».

David Horacek

Дайте собі відповідь на питання, розвиткові яких конкретних компетентностей студента (передбачених силабусом дисципліни) сприяє виконання певного завдання: знайомство з важливим джерелом інформації, порівняння якості різних публікацій з певної теми, навички правильного оформлення посилань до тексту, практика у мистецтві раціональної аргументації власної думки, лаконічне (або, навпаки, розлоге) резюмування думок іншої людини тощо.

Всі три складові мають бути взаємопов'язаними: ① зміст завдання + ② сукупність компетентностей, що їх розвиває його виконання + ③ критерії оцінювання завдання.

Пам'ятайте, що просто перевірити роботу студента на відсутність плагіату — ще не означає оцінити її якість. Відсутність плагіату — критерій допуску роботи до перевірки, а не критерій її диференційованого («добре», «відмінно» тощо) оцінювання.

Після перевірки робіт поясніть студентам, які елементи письмової роботи вони зробили добре і над якими навичками їм ще треба попрацювати.

Робіть більший акцент на навчанні студентів робити правильно, аніж на застосуванні жорстких санкцій за плагіат.

Недостатнє навчання студентів необхідних технік виконання завдань — значно вагоміша причина їхнього плагіату, аніж свідомий намір обманути викладача^[6]. Більше уваги до академічного письма, більше професійної підтримки один одного — це і є головні ключі до здолання проблеми плагіату в освіті.

«Кожен студент має право на академічне середовище, вільне від несправедливостей, спричинених будь-якою формою інтелектуальної нечесності»

Кодекс честі студента,
Політехнічний університет Вірджинії, США

ЧИТАЙТЕ ТАКОЖ

Цей випуск бюлетеня доповнює поради, наведені у «Методичних рекомендаціях... з підтримки принципів академічної доброчесності»^[5], стор. 21 і далі.

Також дивіться статтю «Як просувати цінності академічної доброчесності в українських університетах»^[6].

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту», пункт 2 частини 3 статті 32.
2. Скорочено і адаптовано з: Фундаментальні цінності академічної доброчесності. Пер. з англ. К., 2019, с. 30-31. URL: www.academicintegrity.org/wp-content/uploads/2019/04/Fundamental_Values_version_in_Ukrainian.pdf
3. Dr Elijah Morgan. Theoretical Grounds of Academic Integrity. Доповідь в Острозькій академії 15.02.2018 р.
4. Youmans, R. J. (2011). Does the adoption of plagiarism-detection software in higher education reduce plagiarism? *Studies in Higher Education*, 36 (7), 749-761.
5. Володимир Бахрушин, Євген Ніколаєв. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. К.: SAIUP, 2019, 47 с. URL: <https://tinyurl.com/v6lg7wt>
6. Євген Ніколаєв. Як просувати цінності академічної доброчесності в українських університетах? URL: <https://www.skeptic.in.ua/promoting-integrity/>

* Зірочкою позначена інформація, що також була наведена у попередніх випусках цього бюлетеня.

• РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.SAIUP.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SLMAQM17CA2015 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 7 • Квітень 2020 р.

«ЯК ПІДВИЩИТИ ЯКІСТЬ ОЦІНЮВАННЯ?»

Оцінювання результатів навчання може не відповідати цим результатам з різних причин:

1. Свідоме неточне оцінювання: викладач знає, що він поставив студенту вищу або нижчу оцінку, ніж та, на яку той заслуговує.
2. Застосування недоречних методів оцінювання.
3. Інфляція оцінок: феномен, коли студент сьогодні одержує оцінку «добре» або «відмінно» за таку роботу, за яку кілька років тому він би одержав оцінку «задовільно».
4. Частина результатів навчання неможливо об'єктивно виміряти, отже оцінити.

Чинна правова норма вважає **прямим** порушенням академічної доброчесності тільки першу ситуацію: «Необ'єктивне оцінювання — **свідоме** завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти»^[1]. Воно може бути наслідком різних впливів: «слізного» упрощування студента/батьків, прохання колеги чи керівника*, упередженого ставлення викладача до певного студента, неофіційної винагороди за оцінку, «нормування» керівництвом бажаної кількості оцінок «незадовільно» або «відмінно» в одній академічній групі тощо. Важливо, що **нечесне оцінювання тисне на відчуття справедливості** учасників освітнього процесу, отже є «мінусом» до мотивації й якості освітнього середовища загалом.

Хоча закон звертає увагу лише на один чинник несправедливого оцінювання, та насправді для якіснішого оцінювання слід розв'язувати увесь комплекс наведених проблем.

Додаткова «незручність» цієї теми для викладачів пов'язана з тим, що викладачі навчаються оцінювати студентів на основі того досвіду, який вони самі мали як студенти, тоді як окреме підвищення кваліфікації викладачів з питань оцінювання часто відсутнє^[2, с. 3].

Тому ми схильні обирати ті методи оцінювання, які традиційно застосовують наші колеги або регламентує кафедра, а інновації з цього питання частіше спираються на нашу інтуїцію, аніж на кращі практики.

ЧОМУ ОЦІНЮВАННЯ ВАЖЛИВЕ?

Оцінювання формує реальну («приховану») програму навчального курсу, яка може не збігатися із затвердженою. Наприклад, окремі батьки можуть вважати, що програма ЗНО після 11 класу не конче відповідає тій програмі, яку їхні діти опановують у школі, а тому для навчання школярів цієї «прихованої» програми необхідні додаткові кроки, такі як окремі курси за межами школи, робота з репетитором тощо.

В університеті цей ефект працює так, що студенти найбільш глибоко і ретельно вивчають матеріал саме під час підготовки до контрольних заходів. Матеріал, опанування якого не оцінюється, навпаки, ризикує бути проігнорованим, отже, випасти з «реальної» програми.

Від інструментів оцінювання залежать способи роботи студентів із матеріалом. Очевидно, алгоритм підготовки до тесту з певної теми буде відрізнятися від алгоритму підготовки (до) усної доповіді чи презентації або командної участі в дебатах на цю ж тему.

Оцінювання також впливає на кількість часу, яку студенти відводять на опанування матеріалу, на глибину його розуміння.

Поряд із підсумковою, оцінювання виконує важливу **формувальну** функцію. «Воно інформує про досягнення студента, що дозволяє адаптувати навчальні заходи до потреб учня, і визнає величезний вплив, який зворотний зв'язок може мати на навчання»^[2, с. 15].

Ускладнення і формалізація вимог до вищої освіти — чинник збільшення частки робочого часу та ресурсів викладачів і студентів, що відведені на безпосереднє оцінювання.

«Студенти невдоволені оцінюванням та зворотним зв'язком більше, ніж будь-яким іншим аспектом освіти».

Національне опитування студентів
Великобританії, 2007 р.

НА ЩО МАЄ СПИРАТИСЯ ОЦІНЮВАННЯ?

Вдосконалення і зміна методів оцінювання є потужним важелем поліпшення процесу навчання у цілому. Тому оцінювання має передусім **спиратися на цілі навчання**. Вибір завдань для студентів і методів оцінки їх виконання має відштовхуватися від запланованих результатів навчання дисципліни, тісно з ними узгоджуватися.

Своєю чергою, різні типи результатів навчання логічно оцінювати за допомоги різних інструментів.

Оцінювання має не конкурувати з офіційною програмою дисципліни, формуючи «прихований» силабус, а підтримувати її.

Для цього:

- детально опишіть ключові результати навчання для Вашої дисципліни;
- визначте, які з них Ви будете перевіряти й оцінювати першочергово, де Ви зробите акцент на підсумковому, а де — на формувальному оцінюванні;
- урізноманітнюйте методи оцінювання, які Ви застосуєте в межах Вашої дисципліни;
- врахуйте, що для студента оцінювання є важливим елементом процесу навчання, отже, воно саме по собі формує певні результати навчання: методи (процес) оцінювання — частина методів (процесу) викладання і навчання;
- не абсолютизуйте оцінювання. Ви не можете і не маєте перевірити **всі** результати навчання. Тож переконайтесь, що Ви охопили певними методами оцінювання головну частину матеріалу Вашого курсу;
- відслідкуйте, які методи найкраще допоможуть Вам досягти цілей Вашої дисципліни з урахуванням вищенаведеного аналізу.

Студенти цінують ті завдання, виконання яких має самостійний сенс^[2, с. 27].

«Студенти можуть втекти від поганого викладання; вони не можуть втекти від поганого оцінювання».

David Boud, 1995

Питома вага оцінки за певне завдання має корелювати із часткою часу та зусиль, які студенти відводять на це завдання у загальному часі їхньої роботи над дисципліною. Чи приділяють студенти безпосередній підготовці до іспиту до половини цього часу, як можна було б очікувати виходячи з поширеної в нас питомої ваги іспиту в оцінці за курс?..

ДЕЯКІ ПРИНЦИПИ ОЦІНЮВАННЯ [2, глава 3]

Надійність

Завдання мають давати оцінки, подібні у різних викладачів й зіставні в часі. Себто різні викладачі мають давати тій самій роботі подібну оцінку, а один й той самий викладач має подібно оцінювати ту саму роботу зараз і за кілька місяців (років).

Валідність

Завдання мають оцінювати визначені результати навчання. Наприклад, тест із варіантами відповідей зазвичай є низьковалідним методом оцінки практичних навичок, а підготовка реферату* не є валідною для оцінки жодного корисного результату навчання.

Ефективність

Завдання мають підштовхувати студентів до глибокого, якісного, вдумливого навчання.

Справедливість

Студенти мають мати рівні можливості демонструвати результати свого навчання. Слід підтримувати студентів із особливими освітніми потребами, надавати альтернативні завдання тим, хто цього потребує (наприклад, письмове або групове завдання для тих, хто не може виступати перед аудиторією).

Практичність

Методи оцінювання мають бути розраховані на наявну у викладачів і студентів кількість часу. Наприклад, студентам має бути відведено достатньо часу в програмі дисципліни на підготовку курсової роботи певного обсягу*; надання зворотного зв'язку на письмові роботи студентів потребує великих витрат часу викладачів, що може бути суттєвою перепоною до такої роботи.

Прозорість

Інформація, правила, вимоги до оцінювання мають бути чіткими, детальними, логічними і доступними для всього персоналу, викладачів, студентів, зовнішніх стейкхолдерів. Це важливо, зокрема, для успішної акредитації програм.

Встановлення авторства

Завдання мають містити чіткі свідчення того, що вони виконані тією особою, яка мала їх виконувати. Це є недопущення плагіату, але також, наприклад, правильне урахування внеску кожного учасника студентської міні-групи до виконання групового завдання.

Жоден метод оцінювання не є досконалим з точки зору всіх цих принципів і не підходить однаково добре для кожного студента й викладача. Тому вибір методів оцінювання — це завжди пошук балансу між перевагами і вадами методів із урахуванням ресурсів, доступних для організації й проведення оцінювання.

ОЦІНЮВАННЯ ПІДСУМКОВЕ І ФОРМУВАЛЬНЕ

Підсумкове оцінювання (модулі, іспити тощо) важливе тим, що воно чітко структурує навчальний процес, його результати враховуються при визначенні дальшої траєкторії навчання студента і кандидатів на одержання академічної стипендії у наступному семестрі.

Водночас, підсумкове оцінювання працює за логікою «виконав завдання — дістав оцінку (бали)». До такого оцінювання можна добре підготуватися, недостатньо зрозумівши матеріал. Не оцінюється ширший спектр компетентностей студента, аніж його пам'ять, розуміння основних теоретичних ідей курсу, вміння розв'язувати певні задачі.

Формувальне оцінювання — оцінювання під час навчання, яке одразу впливає на це навчання. Це оцінювання приділяє увагу тому, в які способи студент досяг результатів навчання, враховує спільну роботу кількох студентів. Формувальне оцінювання має починатися задовго до кінця семестру. На нього варто відводити не надто високу частку балів, щоб воно не стало «подією високих ставок» і студенти не були змушені вдаватися до обману.

Центральна роль у формувальному оцінюванні належить якісному зворотному зв'язкові. Тут важить не так оцінка у балах, як змістовні коментарі, а в завданнях з академічного письма — можливість ретельно доопрацювати перший драфт роботи на основі рекомендацій рецензента.

Фідбек від «рівного» так само важливий, як і від викладача. Навіть якщо він критичний, він легше сприймається психологічно. Тому зважте на можливість застосувати методи самооцінювання і оцінки студентами виконаних завдань один одного. Аби ці методи ефективно спрацювали, поясніть студентам детальніше шкалу та критерії (само)оцінювання, які вони мають застосувати. Таке часткове делегування добре працює для перевірки першої, чернеткової версії різноманітних завдань з академічного письма.

ПРИКЛАДИ ПИТАНЬ СТУДЕНТАМ ДЛЯ САМООЦІНЮВАННЯ [2, с. 76]

- Яким критеріям, на Вашу думку, найбільше задовольняє Ваша робота?
- Яких критеріїв оцінювання Вам було найскладніше дотриматися?
- Яку частину завдання було найскладніше виконати?
- Якими, на Вашу думку, є найсильніші аргументи у Вашій роботі?

ОТЖЕ:

**ПОКРАЩЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ —
ПОТУЖНИЙ ВАЖЛИЙ
ПОКРАЩЕННЯ НАВЧАННЯ.**

**ЯКІСНЕ ОЦІНЮВАННЯ — ДУЖЕ
«ДОРОГЕ» В СЕНСІ РЕСУРСІВ.**
Передбачайте ці ресурси у бюджеті
часу викладачів та студентів.

**ДАВАЙТЕ НАЛЕЖНИЙ
ЗВОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК!**

**РОЗШИРЮЙТЕ ЗАСТОСУВАННЯ
ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ!**

**УРІЗНОМАНІТНЮЙТЕ
МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ!**

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII «Про освіту», абзац 9 частини 4 статті 42.
2. Sue Bloxham, Pete Boyd. Developing Effective Assessment in Higher Education: a practical guide. Berkshire: Open University Press, 2007. x, 260 p.

* Зірочкою позначена інформація, що також була наведена у попередніх випусках цього бюлетеня.

• РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.SAIUP.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SLMAQM17CA2015 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 8 • Квітень 2020 р.

«ЯК ПІДТРИМАТИ ЧЕСНІСТЬ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ?»

Стрімке запровадження елементів дистанційного й онлайн-навчання у зв'язку із ізоляцією людей під час пандемії порушує проблему зростання академічної нечесності. ЗМІ говорять про сплеск нечесних дій студентів в усіх куточках світу^[1].

Проте ми маємо розуміти, що ми всі опинилися у новій, незвичній, дуже незатишній для нас ситуації, отже, головне сьогодні, зокрема й в освіті, — зберегти спокій і допомогти одне одному знизити рівень тривожності.

Пам'ятайте, що освіта належить до стресових видів людської діяльності. Підготовка до дистанційних занять, а в «терміновому» порядку й поготів, вимагає суттєво більших зусиль викладача, аніж традиційні способи освіти. Рівень самоорганізованості студентів, які опинилися у незвичних для них умовах, може бути суттєво гіршим за звичайний. Студентам також знадобиться навчитися застосуванню нових інструментів онлайн-освіти та краще опанувати прийоми самоосвіти. Студенти і викладачі у новій ситуації проводитимуть значно більше часу перед комп'ютером, що не є легким дозволям. Це час «різкої зміни підходів до навчання і викладання»^[2].

Тому згадаймо народну мудрість, на яку, на нашу думку, має спиратися викладання і навчання у поточних умовах:

КРАЩЕ МЕНШЕ, ТА КРАЩЕ.

ЩО ЦЕ ОЗНАЧАЄ?

Найперше, **навчальний матеріал доведеться скорочувати.**

Це нормально! Не намагайтеся зберегти повний обсяг матеріалу вашого курсу. Натомість позначте для себе ключове, центральне в курсі й зосередьтеся на тому, щоб допомогти студентам більш глибоко опрацювати це вужче коло питань. Ближче до кінця семестру відповідно скоротіть обсяг матеріалу, що виноситиметься на підсумковий контроль та/або іспит.

По-друге, детально **інформуйте студентів** про особливості продовження навчального семестру. Узгодьте з ними частоту, розклад, способи проведення дистанційних занять. Як змінюється програма курсу? Чи змінюєте Ви терміни складання самостійних робіт? Чи змінюєте Ви завдання, що їх мають виконати

студенти? Як зміниться поточне і підсумкове оцінювання з Вашого курсу? Виробіть, отже, спільне зі студентами бачення вашої подальшої взаємодії.

Крім того, поясніть студентам, що вимоги етичного кодексу університету й академічної доброчесності нікуди не зникають через запровадження дистанційних методів навчання. Дотримання цінностей доброчесності (**повага, довіра, справедливість, відповідальність, чесність, мужність**) — особливо важливе в часи складних подій і викликів.

Студенти навчаються по-різному в звичайних умовах. Вони так само по-різному навчатимуться за допомоги дистанційних інструментів і методів. Головне для викладача зараз — підтримати студентів, а для адміністрації університету — **підтримати** і студентів, і викладачів.

ЯК ОРГАНІЗУВАТИ ПРОВЕДЕННЯ ВІДЕОЛЕКЦІЙ?

Обирайте один з чотирьох варіантів.

① Проводьте синхронні в часі лекції зі студентами за допомоги таких програм для відеоконференцій, як Zoom або Teams.

Можливо, Вам буде простіше проводити онлайн-лекцію удвох із колегою: коли один викладач читає лекцію, другий в цей час слідкує за технічними параметрами зв'язку, збирає у коментарях й озвучує питання слухачів.

② Запишіть відео своєї лекції завчасно. Далі надайте його студентам через систему дистанційного навчання (Moodle) або просто завантажте відео на YouTube.

③ Не проводьте відеолекції, якщо Ви не відчуваєте в цьому достатньої впевненості або не маєте необхідного обладнання. Обмежтеся надсиланням студентам текстових навчальних матеріалів.

④ Запропонуйте студентам прослухати лекції, близькі за темою до Вашого курсу, на одній із платформ онлайн-курсів. Серед таких українських сервісів назовемо проекти EdEra, VUMOnline, Prometheus.

Американський сервіс Coursera пропонує до осені 2020 р. студентам будь-якого університету світу повний безкоштовний доступ до своїх курсів^[3]. Кілька українських університетів вже приєдналися до цієї програми. Поцікавтесь, можливо, Ваш заклад — серед них, і Ви зможете рекомендувати один із курсів цього сервісу Вашим студентам.

ЯКІ МЕТОДИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МОЖНА ЗАСТОСУВАТИ ВЖЕ СЬОГОДНІ?

① Виконання різноманітних письмових робіт — традиційний метод навчання, який дуже добре працює в дистанційній освіті. Приділіть більше уваги наданню розгорнутих коментарів до кожної роботи*. А також розмістіть роботи студентів у спільному доступі (наприклад, у гугл-документах) і дайте студентам завдання прокоментувати роботи одне одного*.

② Можливе виконання короткої письмової роботи без оцінки (англ. ungraded assignment): студент одержує бал за фактом вчасної підготовки завдання, незалежно від змісту роботи.

③ Зробіть онлайн-дискусії (у форматі форуму, коментарів) центром, навколо якого зосереджується вивчення Вашого курсу. Технічно нескладно організувати таку дискусію у закритій групі у соціальній мережі.

Один із методів проведення такої дискусії можна втілити у студентських міні-групах. На початку тижня оберіть певну «проблему тижня». Сформулюйте до неї спочатку питання з нижніх щаблів таксономії Блума (на «знання» та «розуміння» проблеми). Студенти дадуть свої відповіді. Наступного дня додайте питання із середнього щабля таксономії (на «застосування» або «аналіз» знань). Ще за два дні наведіть питання на «оцінювання» обраної проблеми.

Студенти в такому завданні мають:

- а) відповідати на Ваші питання;
- б) коментувати відповіді одне одного;
- в) доповнювати порушену тему власними новими питаннями;

г) за підсумками дискусії підготувати повноцінний допис, який «синтезує» проведений аналіз проблеми, та опублікувати його у форматі блогу (статті).

④ Написання контрольної роботи або іспиту в присутності викладача, який може завадити списуванню та одержанню сторонньої допомоги, у дистанційній освіті втілити важко або неможливо.

Тому пропонуйте студентам завдання, які виконуватимуться «із відкритою книжкою».

Зокрема, давайте студентам тести із складними питаннями на опрацювання інформації. Якщо Ви використовуєте для такого тестування спеціальну програму, то дайте студентам кілька (скажімо, 5) спроб на виконання тесту. Після кожної спроби студент має бачити кількість правильних відповідей, але не бачити, на які з питань він відповів правильно.

У дистанційному екзамені немає сенсу давати питання на відтворення інформації — Ви одержите відповіді, скопійовані з Вікіпедії. Натомість пропонуйте студентам творчі питання, можливо, із правом вибору двох питань з чотирьох запропонованих.

Можна обмежувати час від надання студентам тесту чи екзаменаційних питань до завершення прийому відповідей, а можна (для «дуже творчих», складних питань) цього не робити.

⑤ Студенти можуть зібрати свої роботи, виконані в рамках Вашого курсу, у впорядковане електронне портфоліо.

⑥ Більше ідей для укладання завдань і оцінювання студентів у форматі дистанційної освіти див. у джерелі^[4].

ЯКІ «ДИСТАНЦІЙНІ» ЗАВДАННЯ НЕ СЛІД ДАВАТИ СТУДЕНТАМ?

- Підготувати реферат*.
- Виконувати будь-які завдання письмово «від руки».
- Конспектувати підручник або інші джерела.
- Небажано пропонувати завдання (за виключенням тестів й іспиту), за підсумками виконання яких Ви не зможете надати змістовний зворотний зв'язок.
- Обмежитися надсиланням завдання через Viber або електронну пошту. Дистанційне навчання не має бути лише самостійним вивченням тексту підручника.

Не давайте студентам надмірну кількість завдань!

ЗРУЧНА НАГОДА СКОРИСТАТИСЯ МЕТОДИКОЮ ЗВОТНОЇ ПОБУДОВИ ЗМІСТУ КУРСУ^[5]

(ВІД РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ДО ЗМІСТУ ДИСЦИПЛІНИ)

Завдяки переведенню оцінювань в дистанційний режим у поточному семестрі виникає вікно можливостей, яке дає змогу краще узгодити оцінювання із результатами навчання і покращити успіхи студентів.

НАШІ РЕКОМЕНДАЦІЇ АДМІНІСТРАЦІЯМ УНІВЕРСИТЕТІВ:

ТАКТИЧНІ:

- Не вимагайте сьогодні від викладачів додаткової звітності, пов'язаної із дистанційною формою організації навчання. Викладачам і так непросто в нових умовах.
- Для тих дисциплін, з яких не вдається оперативно організувати належне дистанційне навчання, розгляньте можливість разового запровадження підсумкового оцінювання типу «склав/не склав» замість виставлення диференційованої оцінки. Цю рекомендацію не слід застосовувати до **всіх** дисциплін поточного семестру, адже дифереціація семестрових оцінок є параметром визначення одержувачів академічної стипендії.
- Див. також рекомендації у Листі МОН^[6].

СТРАТЕГІЧНІ:

- Запровадьте програми підвищення кваліфікації для всіх викладачів, які не відчувають себе впевнено із технологіями, інструментами та методиками онлайн-освіти.
- Забезпечте наявність і доступ кожного викладача до обладнання, мінімально необхідного для організації дистанційної роботи (комп'ютер, якісний мікрофон, веб-камера).
- Навчальні матеріали до більшості навчальних дисциплін мають бути розміщені на платформі дистанційної освіти (наприклад, Moodle), яку використовує університет.
- Силабус більшості навчальних дисциплін має включати посилання на рекомендовані викладачем онлайн-курси, якими можна частково замінити традиційні заняття за форс-мажорних обставин.
- Запровадьте в університеті повноцінний електронний документообіг, у т.ч. для документів, що створюються викладачами (екзаменаційні відомості, робочі навчальні програми дисциплін тощо) (див.^[7]).

ОТЖЕ:

**УНИКНЕННЯ НАДМІРНИХ ВИМОГ
ДО КОЖНОЇ ЗІ СТОРІН ОСВІТНЬОГО
ПРОЦЕСУ СПРИЯТИМЕ ЧЕСНОСТІ
ВІДНОСИН МІЖ НИМИ.**

**НЕ НЕДООЦІНЮЙТЕ
МАСШТАБУ ЗМІН.
«ЧОРНИЙ ЛЕБІДЬ»
ЗАПРОВАДЖЕННЯ МАСОВОЇ
ДИСТАНЦІЙНОЇ ВИЩОЇ ОСВИТИ
ВЖЕ ПРИЛЕТІВ.**

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. The New(s) Normal. URL: <https://www.academicintegrity.org/integrity/the-news-normal/>
2. Sarah Elaine Eaton. The Impact of COVID-19 on Academic Integrity. URL: <https://tinyurl.com/rq2vzwm>
3. Take student learning online in response to coronavirus. URL: <https://www.coursera.org/coronavirus>
4. Alternative online assessments. URL: <https://tinyurl.com/v8yaoqq>
5. Douglas Harrison, Tricia Bertram Gallant. Going Remote with Integrity 2.0: Technological Tips & Techniques. April 02, 2020 Webinar. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ix6QJwnr35c>
6. Лист МОН від 27.03.2020 р. № 1/9-178 «Щодо завершення 2019/20 навчального року». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-zavershennya-201920-navchalnogo-roku>
7. Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг».

* Зірочкою позначена інформація, що також була наведена у попередніх випусках цього бюлетеня.

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НИКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.SAIUP.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SLMAQM17CA2015 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 9 • Квітень 2020 р.

«ЯК ПОЛІПШИТИ (НЕ)ДИСТАНЦІЙНЕ ВИКЛАДАННЯ?»

У цьому випуску бюлетеня ми продовжуємо тему кращих практик в дистанційній і традиційній очній освіті. Поняття дистанційної освіти достатньо широке. Наприклад, раніше існувала освіта поштою: професор надсилав навчальні матеріали студенту звичайною поштою, студент виконує завдання і повертає їх професору. Звична нам заочна форма здобуття вищої освіти має суттєву дистанційну складову.

Втім, сьогодні під дистанційною освітою мають на увазі передусім методи навчання із використанням інтернет-технологій. Виділяють три основних моделі такої освіти:

① Застосування окремих інтернет-технологій в рамках традиційної «аудиторної» організації занять. Тут інтернет доповнює взаємодію викладачів і студентів у приміщенні університету.

② **Гібридна** дистанційна освіта. Аудиторні заняття переводяться в опосередкований комп'ютером й інтернетом формат проведення, здебільшого зі збереженням традиційного часу проведення занять. Частина завдань студенти виконують за допомоги інтернету, а для інших видів роботи (таких як складання іспитів) відвідують приміщення навчального закладу.

③ **Онлайн-освіта** — організація освіти повністю через інтернет, що передбачає застосування інших методів навчання (наприклад, лекції поділені на короткі фрагменти і доступні студентам тільки у записі; студент може слухати лекції та виконувати завдання у будь-який зручний час; іспит з курсу складається через інтернет тощо).

Сьогодні українські університети вимушено перейшли на гібридну форму організації навчання. Лекції відбуваються через інтернет живо і за розкладом, але очікується, що по завершенні карантину студенти складатимуть іспити у фізичних стінах вишів.

У пропонованому номері бюлетеня ми поговоримо про деякі навчальні прийоми, що були детально розроблені для онлайн-освіти, але значною мірою можуть і мають застосовуватися як у традиційній «аудиторній» освіті, так і під час організації «гібридного» дистанційного навчання, подібного до сьогоднішнього. А саме, пропонуємо кілька міркувань про надання студентам якісного зворотного зв'язку, розробку і застосування схем оцінювання виконаних завдань.

НАГАДУЄМО НАШІ ГОЛОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИКЛАДАЧАМ З 8-ГО ВИПУСКУ БЮЛЕТЕНЯ

Під час проведення навчання в дистанційному форматі у зв'язку із карантинном:

- Скоротіть обсяг навчального матеріалу, який Ви переводите у дистанційний формат, до дійсно важливих для Вашого курсу ідей.
- Не перевантажуйте студентів завданнями.
- Інформуйте студентів про всі зміни в організації освітнього процесу.
- Запроваджуйте нові методи викладання й оцінювання.
- Зберігайте спокій, підтримку, повагу учасників освітнього процесу одне до одного й інші цінності академічної доброчесності.

ЯК ПОЛІПШИТИ ОНЛАЙН-КУРС?

Ф. Дербі^[1] пропонує кілька порад.

ПОЯСНІТЬ ВАШІ ОЧІКУВАННЯ

Так само, як в аудиторії Ви надаєте студентам письмову інформацію про правила проходження курсу, пояснюєте її усно і час від часу нагадуєте, — викладіть Ваші вимоги в онлайн-овому курсі щонайменше двома різними способами, такими як двохвилинний відеоролик і стислий силабус.

РОЗДІЛЬТЕ МАТЕРІАЛ НА МЕНШІ ЧАСТИНИ

Онлайн-освіта найбільш ефективна, коли матеріал однієї теми поділений на кілька частин, до кожної з яких студенти дивляться короткі відео (до 10 хв.) і виконують маленькі завдання (насамперед, тести).

НАВОДЬТЕ БІЛЬШЕ ПРИКЛАДІВ

Це мають бути приклади з життя, про які Ви розповідаєте у відеолекції. А також дайте студентам приклади готових робіт — як добре виконаних, так і посередніх, — із поясненням, завдяки чому робота є гарною у першому випадку і як її варто покращити у другому.

СТВОРЮЙТЕ ЛЮДЯНУ АТМОСФЕРУ

Будьте ввічливі й доброзичливі. Пишіть навчальні рекомендації і матеріали не канцелярною мовою строгого підручника, а так, ніби Ви розповідаєте в аудиторії. Додайте до курсу привабливі аудіовізуальні матеріали. Будьте «поруч» зі студентами під час проходження ними Вашого курсу, відповідайте на їхні питання.

ЯК НАДАВАТИ СТУДЕНТАМ ЯКІСНИЙ ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК?

Г. Фіок і Г. Гарсія називають^[2] кілька ознак якісного зворотного зв'язку в онлайн- і традиційній освіті.

РЕГУЛЯРНІСТЬ

Студенти мають одержувати певні відгуки від викладача (нехай це буде й маленький коментар до короткого завдання) упродовж усього курсу. Ідеально, якщо Ви зможете нагадувати студентам про себе щонайменше раз на тиждень.

КОНКРЕТНІСТЬ

Не лише вказуйте студенту, що він зробив неправильно, а й поясніть йому, що саме він має зробити, аби поліпшити свою відповідь.

ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ

Поруч із коментарем про те, що студент зробив неправильно, зверніть увагу на те, що у студента вийшло добре. Зворотний зв'язок не дорівнює суцільній критиці.

СВОЄЧАСНІСТЬ

Якщо студенти одержують відгук на своє завдання більш ніж через тиждень, вони встигають забути, що й до чого в ньому має бути.

РОЗУМНА ДОСТАТНІСТЬ

Надмірна кількість порад дезорієнтує студента.

Г. Фіок і Г. Гарсія також наголошують на перевагах відгуку, висловленого Вами у голос, записаного й надісланого студентам за допомоги інтернету, над письмовим коментарем. Вголос Ви можете надати більше важливих деталей і нюансів, аніж напишете. Аудіо-відгук сприймається більш м'яко, допомагає уникнути непорозумінь, створює відчуття особистого контакту з викладачем. З певним досвідом Ви витратите менше часу на запис усного відгуку, аніж письмового.

Рекомендації Університету Мессі^[3] підкреслюють, що слова «чудово», «добре» чи «погано» — це оцінка **минулої** роботи. Студентам потрібна інформація, яка допоможе їм поліпшити **майбутні** здобутки: «що я маю робити далі?». Запропонуйте студентові новий для нього крок, який він має зробити під час виконання наступного завдання.

Дайте Вашим студентам зрозуміти, які з Ваших коментарів до їхніх робіт — це дійсно рекомендація щось переробити, а які — дискусійні думки, які їм слід взяти до уваги, залишивши власний текст як є. Якщо Ви цього не поясните, студенти подумують, що **всі** Ваші коментарі — це вимоги щось змінити у роботі, а це, напевно, не так.

Не забувайте про сильних студентів. Вони також потребують Вашої думки про те, в яких напрямках їм працювати й розвиватися далі.

Д. Нікол і Д. Макфарлейн-Дік^[4] пропонують сім засад ефективного зворотного зв'язку.

① Фідбек пояснює цілі, критерії, очікування щодо належного виконання завдань.

② Сприяє розвитку самооцінювання і рефлексії студентів.

③ Надає студентам високоякісну інформацію про їхнє навчання.

④ Підтримує діалог студентів із викладача-ми і одне з одним щодо навчання.

⑤ Заряджає позитивною мотивацією і самоповагою.

⑥ Створює можливості усунути розрив між поточним і бажаним рівнем успішності.

⑦ Інформує викладачів про те, як вони можуть поліпшити своє викладання.

«Щойно за учнями визнається активна роль, як уявлення про зворотний зв'язок має змінитися із механістичного на дбайливе».

David Boud, Elizabeth Katherine Molloy^[5]

НА ЧАСІ РОЗРОБКА ДЕТАЛЬНИХ СХЕМ ОЦІНЮВАННЯ

В українській освіті поширене застосування недостатньо конкретних, розмитих критеріїв оцінювання результатів навчання. Воно дає викладачу змогу дуже «творчо» підходити до оцінки студентів, надає оцінюванню значного суб'єктивізму, робить очікування викладача недостатньо зрозумілими для студента.

Тому визначте для результату навчання, на перевірку досягнення якого спрямоване важливе завдання Вашого курсу, не менш як два критерії, які дозволять розрізнити зразкове та посереднє виконання цього завдання^[6,c.15]. На цій основі розробіть детальні **схеми оцінювання** Ваших завдань, що включають^[7,c.54-55]:

- Визначені Вами критерії оцінювання.
- Опис різних рівнів відповідності виконаного завдання кожному критерію. Цей опис має бути змістовним: не просто «високий», «середній» чи «низький» рівень виконання, а **чіткі, конкретні ознаки** роботи студента, що свідчать про кожен рівень її відповідності критерію.
- Ці критерії можуть бути бінарними: наявність/відсутність у роботі певної ознаки або правильно/неправильно виконана певна частина завдання.
- Бали за кожен рівень відповідності кожному критерієві.

Зробіть схему оцінювання зрозумілою для неспеціаліста з Вашого предмета, а головне — для студента.

Можливо, Ваша схема передбачатиме за різними критеріями сумарно 30 балів для 20-бального завдання. Тоді добра робота на максимальний бал задовольнятиме лише частині критеріїв, що розширює творчі можливості студента. Це важливо, наприклад, для есеїв, до написання яких немає єдиного підходу.

Попросіть колегу прокоментувати розроблену Вами схему оцінювання.

Така схема полегшить Вам коментування виконаних завдань. Її можна використати для рецензування студентами робіт одне одного*. Це дуже корисний метод навчання, який поглиблює розуміння предмета студентами й розвиває їхнє критичне мислення, а в дистанційній освіті, до того ж, знімає частину роботи з викладача. Студентів можна долучити й до розробки схеми оцінювання, що збільшить їхнє відчуття причетності до Вашого курсу.

Переваги добре підготовлених схем оцінювання^[8]:

- Вони підходять для перевірки практично будь-яких типів завдань, окрім тестів.
- Вони допомагають пов'язати завдання із програмними результатами навчання.
- Вони добре інформують студента про очікування викладача.
- Вони оцінюють ширший набір навичок і активностей студента.
- Вони надають студенту більшу автономію в його навчанні.
- Вони оцінюють як **процес**, так і **результат** роботи студента.

Ідеальної схеми оцінювання не існує. Коли Ви її застосовуватимете до реальних завдань, Ви побачите, що в ній слід вдосконалити.

Гарним доповненням до схеми оцінювання є підготовлений викладачем **перелік типових помилок**, що зустрічаються у студентських роботах. Цей перелік є інструментом самоперевірки студентом власної роботи на предмет наявності або відсутності в ній перелічених Вами недоліків.

Наголосимо насамкінець, що відгуки студентів на роботи одне одного і самооцінювання студентом власної роботи за наданими викладачем критеріями — важливі складові одержаного студентом зворотного зв'язку. Навчіть Ваших студентів ефективно користуватися цими інструментами!

«Різкий перехід до онлайн-навчання у такому масштабі — нечуване явище в історії освіти. Поза сумнівом, майбутні історики... дивитимуться на цю поворотну й непросту мить як на переосмислення освіти, коли онлайн-освіта стала життєздатним рішенням в час глобальної кризи системи охорони здоров'я».

Dr. Sarah Elaine Eaton^[9]

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Flower Darby. How To Be a Better Online Teacher. URL: <https://www.chronicle.com/interactives/advice-online-teaching?cid=cp234>
2. Holly Fiock, Heather Garcia. How to Give Your Students Better Feedback With Technology. URL: <https://tinyurl.com/w5jlew3>
3. Massey University Assessment Handbook. Principles, Guidelines, and Resources. URL: <https://tinyurl.com/qukmo5v>
4. David J. Nicol, Debra Macfarlane-Dick (2006). Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice. *Studies in higher education*, 31(2), 199-218. doi:10.1080/03075070600572090
5. David Boud, Elizabeth Katherine Molloy (2013). Rethinking models of feedback for learning: the challenge of design. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 38(6), 698-712. doi:10.1080/02602938.2012.691462
6. L. Dee Fink. A Self-Directed Guide to Designing Courses for Significant Learning. URL: <https://tinyurl.com/zmschsm>
7. Phil Race. The Lecturer's Toolkit. A practical guide to assessment, learning and teaching. Fourth Edition. Routledge, 2015.
8. Cabrillo College Distance Education Faculty Handbook, p. 7. URL: <https://tinyurl.com/vdpesuh>
9. Sarah Elaine Eaton. The Impact of COVID-19 on Academic Integrity. URL: <https://tinyurl.com/rq2vzwm>

* Зірочкою позначена інформація, що також була наведена у попередніх випусках цього бюлетеня.

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НИКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.SAIUP.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SLMAQM17CA2015 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 10 • Липень 2020 р.

«ЯК ФОРМУЛЮВАТИ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ?»

Чинні правила підготовки стандартів вищої освіти й освітніх програм, складання силабусів навчальних дисциплін встановлюють, що набуті студентами знання, вміння й навички необхідно формулювати у вигляді «результатів навчання». Втім, викладені на папері результати навчання мало коли стають справді корисним та важливим дороговказом, що спрямовує роботу викладачів і навчання студентів. Як надати цим результатам більшої реальної ваги? І друге питання: як застосовувати пов'язану із результатами навчання модель «зворотного дизайну» змісту навчального предмета, яку ми коротко згадували у восьмому випуску бюлетеня? Ці питання й є темою нашої сьогоднішньої розмови.

ЧЕКАЙТЕ, ЦЕ Ж ДУЖЕ ПРОСТО?..

Коли йдеться про формулювання результатів навчання, будь-яке джерело скаже Вам:

— ТАКСОНОМІЯ БЛУМА!

Що може бути простішим?! Взяти таксономію Блума → застосували її → одержали готові результати навчання → перемога! Он, цю таксономію навіть в офіційних рекомендаціях з розробки стандартів вищої освіти^[1] згадують!

Та чомусь завдяки цьому алгоритмові ми не одержуємо бажаного — результатів навчання як зручного й корисного інструмента управління навчанням...

ЧОМУ ЦЕ НЕ ПРАЦЮЄ?

Таксономія Блума дає нам набір дієслів, що ми їх маємо застосовувати при визначенні результатів навчання. Але таксономія не каже, що й як із цими дієсловами нам робити.

ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ?

Результати навчання мають бути ① **конкретними**, ② **вимірюваними** і ③ **зрозумілими**. Наприклад, результат навчання «студенти знатимуть основи геометрії»^[2] є неконкретним і невимірюваним, отже, ніяк нам не допомагає.

Одна з методик написання коректних результатів навчання^[2] з певної дисципліни пропонує скласти їх, відповівши на запитання:

① **Хто?** — Суб'єкт дії — зазвичай, студент, який успішно опанував певну дисципліну.

② **Що зможе робити?** — Дія, виражена одним і тільки одним (!) дієсловом, яке можна добрати зокрема з таксономії Блума.

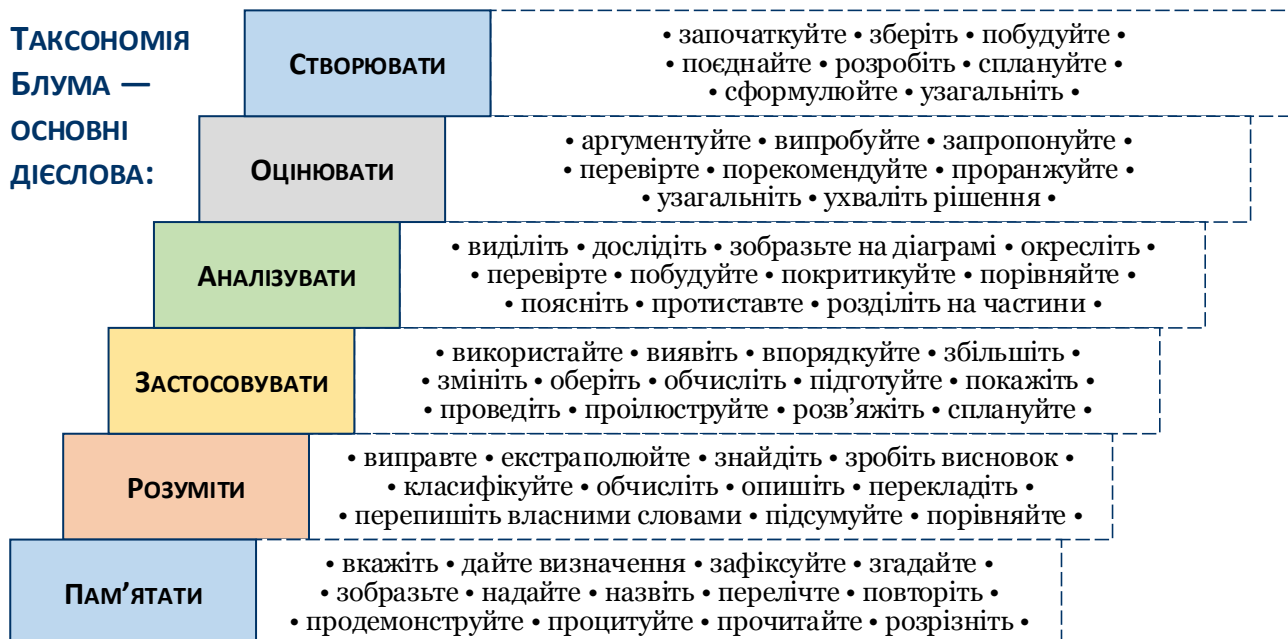
③ **За яких умов?** — Яка вихідна інформація необхідна суб'єктові дії?

④ **Якою мірою?** — Кількісний вираз точності дії суб'єкта.

Розгляньмо приклад.

Результат навчання 1:

① *Слухач курсу «Соціальна економіка»* ② *знайде в інтернеті показник коефіцієнта Джині для України* ③ *станом на 2016 рік*, ④ *виражений у відсотках.*

Результат навчання 2:

③ Опанувавши тему «Соціальна стратифікація суспільства», ① студент ④ з точністю до однієї десятої за 30 хвилин ② обчислюватиме коефіцієнт Джині для будь-якої країни ③ на основі даних Світового банку про розподіл доходів населення.

Результат навчання 3:

① Випускник бакалаврської програми ② обґрунтує в аналітичному есе власну методiku оцінки рівня розвитку різних країн за допомоги основних макроекономічних і соціальних показників, ④ для застосування якої доступні всі необхідні статистичні дані.

З цих прикладів впливає таке:

- Чотири запитання — загальний орієнтир: не завжди можливо і доцільно явним чином прописувати усі чотири складові результату навчання у строго визначеному порядку.
- Результат навчання, сформульований на більш високому рівні «сходів Блума», автоматично «вбирає» в себе результати навчання з попередніх сходинок: так, студент, який навчився розраховувати коефіцієнт Джині на основі даних міжнародної організації (результат № 2 вище), напевно знайде значення цього показника, яке вже розрахував хтось інший (результат № 1). Отже, визначаєте певний результат навчання лише на тому рівні таксономії Блума, якого студенти мають досягти в підсумку, пройшовши попередні щаблі цих сходів.
- Однакові або близькі одне до одного результати навчання можуть бути сформульовані дуже відмінними словами (пор. вище: «коефіцієнт Джині» / «показники розподілу доходів населення» / «(основні) соціальні показники»; «дані Світового банку» / «необхідні статистичні дані»). Майте це на увазі при узгодженні результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання або вимогами стандарту освіти. Ви не зобов'язані ~~платити~~ і переписувати дослівні формулювання з одного документа в інший.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ — ВАЖЛИВА ЧАСТИНА ОПИСУ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ, ОСКІЛЬКИ ВОНИ:

- визначають тип і ту глибину навчання, які очікуються від студентів;
- дають об'єктивний орієнтир для формування та підсумкового оцінювання;
- комунікують очікування від студентів;
- комунікують навички випускників потенційним роботодавцям;
- скеровують та організують викладача та студентів.^[3]

ЩО ЩЕ ВАРТО (ПАМ'ЯТАТИ) (РОЗУМІТИ) ЗАСТОСОВУВАТИ?

Не заглиблюйтесь у надмірні деталі, знаходьте правильний баланс між конкретністю результатів навчання та лаконічністю їхнього викладу.

Результати навчання визначають набір знань, вмінь тощо, що їх набув студент, який одержав **мінімальну позитивну** оцінку з дисципліни, а не обов'язково продемонстрував відмінне знання предмета. Це прямо впливає з визначення результатів навчання у законі «Про вищу освіту» як знань, вмінь тощо, «які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми... або окремих освітніх компонентів»^[4], отже, їх може продемонструвати **будь-яка** така особа, отже, у тому числі й особи, які одержали мінімальні позитивні оцінки.

Тому будьте реалістичними. Ви не конче маєте задекларувати підготовку студента до проведення нового ґрунтового дослідження як результат вивчення Вашого курсу. Але й не завжди доречно обмежувати цілі студентів рівнем «мати гарні знання з предмета»^[5]. Найчастіше Ви й Ваші студенти працюватимете на середніх сходах таксономії Блума. Докладіть зусиль до того, щоб до цих сходів дістався кожен Ваш студент.

«Адміністрація й викладачі, що відповідають за освітню програму та її компоненти, мають гарантувати узгодженість між результатами навчання, викладеними у програмі, навчальними активностями і процедурами оцінювання. Це конструктивне узгодження... є обов'язковою вимогою до освітніх програм».

Довідник користувача ЄКТС 2015 р.^[6]

КОНСТРУКТИВНЕ УЗГОДЖЕННЯ І ЗВОРТНИЙ ДИЗАЙН КУРСУ

Конструктивне узгодження (англ. constructive alignment) передбачає забезпечення тісного зв'язку між трьома складовими навчання:

Пояснимо цю ідею на прикладах:

① Припустимо, результат навчання у Вашому курсі — розвиток критичного мислення студентів, форма іспиту — тест з множинним вибором, а під час семестру Ви зі студентами розв'яжете тригонометричні задачі. Усі три складові ніяк не узгоджуються одна з одною. За допомоги тесту з множинним вибором складно перевірити вміння розв'язувати задачі або критично мислити. Критичне мислення слабо пов'язане із вмінням розв'язувати математичні задачі. Такий курс «розвалиться», Ви не зможете досягти його цілей.

② Припустимо, результат навчання у курсі — знову розвиток критичного мислення, підсумкова оцінка за курс виставляється на основі оцінювання аналітичних есе, а лекції й семінари сфокусовані на переказі й розгляді тексту єдиного підручника. У цьому випадку результат навчання цілком узгоджений із методом оцінювання. Однак зміст навчальної діяльності не пов'язаний із оцінюванням і цілями курсу. Такий курс, можливо, призведе до опанування студентами матеріалу підручника, отже, досягне іншої цілі, ніж задекларована. Однак більшість студентів не зможе одержати за нього гарну підсумкову оцінку. Ті ж студенти, які вже мають навички критичного мислення, можливо, напишуть добрі есе й матимуть гарні оцінки, але заслуга самого курсу в цьому буде мізерною.

Модель зворотного дизайну курсу вказує, що досягти конструктивного узгодження між трьома ключовими елементами курсу найлегше, якщо почати не з початку, а навпаки з кінця. При розробці курсу використовуйте такий алгоритм:

① Чітко сформулюйте конкретні, вимірювані результати навчання (цілі) Вашого курсу.

② Продумайте, які **дії** студентів свідчитимуть про досягнення ними цих результатів.

③ Зробіть саме ці дії **завданнями** для студентів і **оцінюйте** їх виконання.

④ Змістом навчальної діяльності має бути навчання студентів **виконанню** цих завдань і їхня **практика** в цьому.

⑤ Врешті, структуруйте змістовний матеріал курсу так, щоб студенти могли ним скористатися для практикування цих завдань.

Отже, якщо традиційна модель створення

нового курсу йде від матеріалу курсу до його оцінювання і визначення результатів навчання постфактум, то модель зворотного дизайну починає із цілей курсу й через кілька етапів виходить на вибір того навчального матеріалу, який «працюватиме» на завчасно сформульовані цілі. Спробуйте застосувати цю модель у найближчому семестрі й поділіться Вашим досвідом із нами!

ЧИТАЙТЕ ТАКОЖ

Оксана Пасічник^[7] наводить приклади вдало й невдало сформульованих результатів навчання, вказує дієслова, яких слід уникати при написанні результатів навчання.

Більше про конструктивне узгодження та про іншу модель визначення результатів навчання — таксономію SOLO — читайте у нещодавно підготовлених Рекомендаціях із впровадження змішаного навчання у закладах освіти^[8].

Джерела до цього випуску:

1. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Затверджено Наказом МОН від 01.10.2019 р. № 1254. URL: http://edu-mns.org.ua/img/news/8635/NakMON_1254_19.pdf
2. Writing Learning Objectives. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eXxTpDg1thI>
3. Пасічник О. Навчальні цілі та результати навчання. URL: <https://tinyurl.com/ydxuj6m6>
4. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту», пункт 19 частини 1 статті 1.
5. Презентація за результатами проекту «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку», слайд 22. URL: <https://tinyurl.com/y7e09maa>
6. ECTS Users' Guide 2015, p. 26. DOI: 10.2766/87592
7. Пасічник О. Як сформулювати результати навчання? URL: <https://tinyurl.com/yanlpx>
8. Бершадська О., Зубань Ю., Лларіонов О. та ін. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти, с. 25-31. URL: <https://tinyurl.com/ycjromow>

ПОПЕРЕДНІ ВИПУСКИ ЦЬОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО БЮЛЕТЕНЯ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ WWW.SAIUP.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SUP30019CA0316 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 11 • Липень 2020 р.

«ЯК ПІДГОТУВАТИ ЯКІСНИЙ СИЛАБУС?»

Підготовка до наступного семестру щоразу передбачає перегляд й оновлення тих чи тих навчальних матеріалів. На осінній семестр поточного року напевно слід врахувати значну ймовірність продовження карантинних обмежень у тій чи іншій формі. А це означає ширше застосування технологій дистанційного навчання, про які ми говорили у попередніх випусках. Своєю чергою, використання дистанційних технологій слід відобразити у низці документів, одним з яких є програми навчальних дисциплін або силабуси.

ЧОМУ САМЕ «СИЛАБУС»?

Силабус — це те саме, що й робоча програма навчальної дисципліни? За місцем у навчальному процесі — загалом так. Але вживаймо більш сучасне слово, аби наголосити на оновленні філософії цього документа.

МІЖ ІНШИМ

Володимир Бахрушин^[1] звергає увагу на те, що закон «Про вищу освіту», прийнятий у 2014 р., містить поняття «**програма навчальної дисципліни**»^[2].

А датований 2019 роком порядок акредитації освітніх програм вказує: «Усім учасникам освітнього процесу своєчасно надається доступна і зрозуміла інформація щодо цілей, змісту та програмних результатів навчання, порядку та критеріїв оцінювання в межах окремих освітніх компонентів (у формі **силабуса** або в інший подібний спосіб)»^[3].

Підготовка файного силабуса, його «філософія» спирається на те, що цей документ:

- Призначений передусім для **студента**.
- Містить тільки **дійсно потрібну** студентів інформацію.
- Подає інформацію змістовно і водночас **дуже лаконічно**.
- Містить **чесну, актуальну** інформацію.

Силабус є своєрідною угодою (договором, контрактом) між викладачем і студентом: цей документ інформує студента про те, яких результатів навчання йому варто очікувати від навчальної дисципліни, і стверджує, що студент одержить позитивну оцінку за дисципліну, якщо виконає викладені в цій «угоді» умови (завдання), надані викладачем.

«Силабус — це документ, у якому викладено зміст курсу, його цілі й складові. Також він є керівництвом для студентів про те, якого викладання й навчання вони можуть очікувати у Вашому курсі».

Рекомендації Стенфордського університету^[4]

ЩО СЛІД ВИСВІТЛИТИ У СИЛАБУСІ?

Сучасний силабус містить таке:

① Контактна інформація викладача (щонайменше — час і місце проведення консультацій, адреса електронної пошти).

② Короткий опис дисципліни:

- обсяг дисципліни у кредитах ЄКТС;
- передумови вивчення дисципліни (прослухані курси; знання, вміння, навички). Навести інформацію про передумови важливо для формування цілісної освітньої програми. Також ці передумови є частиною угоди між викладачем і студентом: якщо студент на цьому курсі, то викладач йому вже не пояснюватиме питань, що мали бути опановані раніше;
- вимірювані результати навчання (цілі) дисципліни, що їх студенти мають продемонструвати по завершенні курсу (див. бюлетень № 10).

③ Перелік тем (тематичний план) дисципліни.

④ Перелік обов'язкових і вибіркових завдань, кінцеві терміни (дати) підготовки, схема їх оцінювання.

⑤ Рекомендовані джерела інформації. Будьте чесними, уважними і вказуйте тільки ті джерела, що їх студенти, як Ви очікуєте, дійсно опрацюватимуть.

⑥ Лаконічний виклад окремих політик викладача і закладу освіти, зокрема:

- Політика щодо пропусків занять.
- Політика щодо виконання завдань пізніше встановленого терміну.
- Політика дотримання академічної доброчесності.

Доцільно навести посилання на детальніші документи закладу освіти з цих політик.

Силабус також може включати:

⑦ Біографічну довідку про викладача.

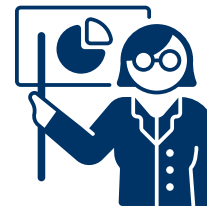
⑧ Поради з успішного навчання на курсі^[5].

ГОТУЮЧИ СИЛАБУС, ЗВАЖТЕ НА ТАКІ МІРКУВАННЯ:

- Оберіть кращий стиль написання документа. Звертайтеся до слухача Вашого курсу людською мовою й у другій особі. Пишіть не «здобувач вищої освіти за результатами вивчення цього курсу матиме такі результати навчання й компетентності...», а «опанувавши цей курс, Ви зможете...».
- Запитайте у студентів, яка інформація їм потрібна у силабусі. Можливо, старшокурсникам потрібно щось інше, ніж студентам молодших курсів. І хоча Ви спочатку надаєте студентам силабус, а потім проводите із ними заняття, студенти дадуть Вам підказки, які Ви зможете застосувати як під час семестру, так і для Ваших майбутніх студентів.
- Оновлюйте силабус перед початком кожного семестру. Силабус — не робоча програма навчальної дисципліни, яка перезатверджується не рідше ніж раз на п'ять років, а значно оперативніший й гнучкіший інструмент.
- Якщо на одній освітній програмі Ви читаете курс обсягом 5 кредитів ЄКТС, а на іншій — цей самий курс в обсязі 3 кредити, то кількість навчального матеріалу й завдань студентам у другому випадку має бути пропорційно меншою, ніж у першому, і це слід віддзеркалити у силабусі.
- З іншого боку, курс із певною загальною кількістю годин, але з різною кількістю зустрічей в аудиторії (наприклад, для денної і заочної форми навчання), напевно, пропонуватиме студентам той самий матеріал, але матиме різні типи та обсяги завдань для самостійного виконання. Тому силабус для денної і заочної форми навчання, напевно, буде неоднаковим.
- Будьте чесними, не давайте у силабусі надмірних, нереалістичних обіцянок щодо результатів навчання, яких набудуть студенти, й виконуваних ними активностей.
- Передбачте у силабусі ситуацію можливо-го посилення карантинних обмежень на проведення занять в аудиторіях. Якщо таке станеться, які елементи змішаного навчання^[6] Ви застосовуватиме, як зміняться методи опанування дисципліни, які технічні засоби знадобляться студентам й Вам?
- Силабус — компактний документ. Підготуйте цього річ силабус на десять сторінок. Наступного року скоротіть його до восьми сторінок, ще за рік — до шести.
- Не пишіть силабус нашвидкоруч. Це важливий документ, відведіть його підготовці належний час.
- Перевірте силабус на відсутність орфографічних, пунктуаційних, граматичних помилок та одруків.

ЯКІ ПИТАННЯ НЕ СЛІД ВКЛЮЧАТИ ДО СИЛАБУСУ?

- Таблиця (матриця) відповідності між результатами навчання курсу і програмними результатами навчання та/або компетентностями^[7].
- Детальні плани кожного лекційного, семінарського чи дистанційного заняття: повідомляйте їх напередодні чи на початку відповідних зустрічей зі студентами.
- Результати навчання окремо для кожної теми дисципліни.
- Інструкції з виконання студентами кожного завдання, передбаченого силабусом. Надавайте ці інструкції окремо.
- Довжелезний перелік усієї літератури, яка існує за темою дисципліни.

КІЛЬКА ПИТАНЬ ДЛЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ АДМІНІСТРАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТУ:

① Які документи (складові «навчально-методичного комплексу дисципліни») створюються й актуалізуються одночасно з силабусом? Чи справді (кому конкретно й з якою метою) потрібен якийсь інший документ, окрім силабусу? Чи виправдані витрати зусиль й часу працівників закладу освіти на створення цих додаткових документів? Хто користуватиметься цими документами?

② Прийнята в університеті процедура погодження і затвердження силабусів є непоганим індикатором рівня реальної академічної свободи викладачів. Що більше інстанцій і відповідальних осіб має пройти викладач від написання до ухвалення силабусу свого курсу, то менший ступінь його академічної свободи й менша гнучкість програми курсу. І навпаки, якщо процедура затвердження силабусу проста й швидка, то викладачеві легше повсякчас вдосконалювати й оновлювати свій курс, що додає гнучкості його діям.

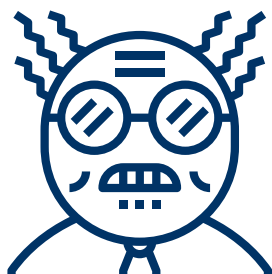
③ Чи затверджуватиме Ваш університет єдину структуру силабусу, а чи кожен викладач самостійно вирішуватиме, яку інформацію включати (і яку — не включати) до силабусу?

④ Яку роль відіграватимуть силабуси у створенні, акредитації й оновленні освітніх програм, системі забезпечення якості освіти Вашого університету?

«Ефективний силабус є обіцянкою, що, опанувавши дисципліну, студенти зможуть зробити низку речей або вперше, або щонайменше краще, ніж могли до того. <...> Метою силабусу є задати тон, бути дороговказом до дисципліни, пояснити, як досягти успіху під час занять».

Kevin Cannon^[8]

ЧИТАЙТЕ Й ДИВІТЬСЯ ЩЕ

Ольга Бершадська ділиться лаконічними, втім дуже слушними міркуваннями про укладання силабусів^[5].

Василь Тарас розповідає про особливості підготовки силабусу в американському університеті^[9].

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Рекомендації з навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін у закладах вищої освіти. Додаток 1 до листа МОН від 09.07.2018 р. № 1/9-434.
2. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту», пункт 12 частини 3 статті 34, частина 7 статті 35.
3. Критерії оцінювання якості освітньої програми, підкритерій 2 критерію 4. Додаток до Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого наказом МОН від 11.07.2019 р. № 977.
4. Creating A Syllabus. Stanford Teaching Commons. URL: <https://teachingcommons.stanford.edu/resources/course-preparation-resources/creating-syllabus>
5. Ольга Бершадська. Силабус для змішаного та дистанційного навчання. URL: http://gohigher.org/syllabus_advice
6. Бершадська О., Зубань Ю., Лларіонов О. та ін. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти, с. 25-31. URL: <https://tinyurl.com/uscjromow>
7. Додатково див. коментар Володимира Бахрушина. URL: <https://tinyurl.com/ybnxpfmw>
8. Kevin Cannon. How to Create a Syllabus. Advice Guide. URL: <https://www.chronicle.com/interactives/advice-syllabus>
9. Василь Тарас. Що таке силабус і для чого він. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vxapV-sUeb4>

В оформленні бюлетеня використано іконки professor by Iconathon, US і professor by Becris, одержані на сервісі The Noun Project.

• РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

ПОПЕРЕДНІ ВИПУСКИ ЦЬОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО БЮЛЕТЕНЯ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ WWW.SAIUP.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SUP30019CA0316 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 12 • Лютий 2021 р.

«ЯК ПОСИЛИТИ ПОЛІТИКУ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗВО?»

Більшість українських університетів вже розробили й ухвалили документи, що регламентують їхню політику академічної доброчесності. Ефективна реалізація цієї політики має спиратися на низку заходів, що реалізуються на різних рівнях управління ЗВО. З урахуванням методики SAID (Scorecard in Academic Integrity Development, «Оцінний лист розвитку академічної доброчесності»^[1]) виділимо кілька груп таких заходів.

ЛІДЕРСТВО І УПРАВЛІННЯ

Розвиток політики академічної доброчесності потребує тривалих і наполегливих зусиль з боку керівництва закладу освіти. До виконання тих чи інших функцій із просування політики мають залучатися як посадові особи закладу (ректор, проректори, декани, заступники декана, завідувачі кафедр), так і структурні підрозділи (центр забезпечення якості вищої освіти, бібліотека, юридичний відділ та ін.). Для розгляду порушень академічної доброчесності у ЗВО утворюється комісія з етики, до складу якої включаються здобувачі освіти.

РОЗРОБКА І ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОЛІТИКИ

Ефективна етична політика університету виробляється спільно усіма учасниками освітнього процесу. Активне залучення студентства, викладачів, адміністрації закладу до розробки етичного кодексу, ретельне опрацювання і досягнення консенсусу щодо його ключових положень формують належну документальну основу політики академічної доброчесності закладу освіти (детальніше про укладання університетом етичного кодексу див.^[2]).

Нормативні акти ЗВО мають визначати:

- розподіл функцій між посадовими особами та підрозділами, відповідальними за розробку, реалізацію та оновлення політики академічної доброчесності ЗВО;
- механізми впровадження принципів академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин в науковий та освітній процеси^[3];
- заходи із забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності^[3];
- співвідношення між окремими порушеннями академічної доброчесності і можливими видами санкцій (академічної відповідальності) за кожне порушення;
- процедури запобігання, виявлення та розгляду випадків порушення академічної доброчесності^[3] та апеляцій;
- регламент роботи етичної комісії.

ІНФОРМУВАННЯ, КОМУНІКАЦІЯ

Гарним інструментом згуртування університетської спільноти навколо академічних цінностей є добровільне підписання студентами, аспірантами, викладачами, представниками адміністрації Декларації про дотримання академічної доброчесності^[3].

Прозорість і відкритий доступ до відповідної інформації — ключові умови розвитку інституційної культури академічної доброчесності.

Зміст політики і правил академічної доброчесності має бути донесений до кожного учасника освітнього процесу. Мають відбуватися заходи з підвищення кваліфікації викладачів і навчальні заходи для студентів (як в межах компонентів освітньої програми, так і додатково до неї). Студентам мають бути доступні консультації з питань академічного письма, уникнення порушень академічної доброчесності, процедур розгляду таких порушень, можливих видів академічної відповідальності, організовані окремо від навчальних занять.

Питання академічної доброчесності можна комунікувати через офіційний сайт закладу, банери, інфографіку, флаєри, роздаткові матеріали; на семінарах, тренінгах, круглих столах, конференціях і гостьових лекціях; у бібліотеці, в коридорах, аудиторіях тощо.

ЯКІСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Розвиток культури академічної доброчесності — важлива умова якісного навчання. Тому університетському **структурному підрозділу із забезпечення якості освіти** має бути доручена низка функцій із адміністрування політики академічної доброчесності:

- координація підготовки відповідної нормативної бази ЗВО;
- надання консультацій викладачам;
- оновлення вимог до структури силабусів (див. бюлетень № 11) та інших супровідних документів до навчальних дисциплін;

- моніторинг реалізації політики академічної доброчесності, у т.ч. шляхом регулярних (не рідше одного разу на рік) опитувань учасників освітнього процесу;
- сприяння обміну досвідом з партнерськими університетами;
- участь у розробці нових інформаційних матеріалів для членів академічної спільноти;
- моніторинг та поширення релевантних інформаційних матеріалів інших організацій, нормативних документів, рекомендацій з кращих практик;
- технічний супровід діяльності етичних комісій та ін.

НАЗЯВО також рекомендує періодично (щорічно) готувати й оприлюднювати звіт про рівень дотримання принципів академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин у закладі вищої освіти^[3].

На рівні **рішень кафедр і викладачів** необхідно вживати заходів, що покращують якість освітнього процесу і знижують ризики академічної недоброчесності, зокрема таких:

- щонайменше, внутрішнє (за можливості, й зовнішнє) рецензування змісту програм навчальних дисциплін;
- включення короткого огляду вимог із дотримання правил академічної доброчесності до силабусу кожного курсу;
- рішення про включення до змісту освітніх програм питань про норми академічної доброчесності, навчання належного академічного письма;
- визначення типів студентських робіт, які обов'язково перевіряються на ознаки можливих некоректних текстових запозичень, у т.ч. із використанням спеціалізованого програмного забезпечення;
- надання викладачам офіційного, легального доступу до такого програмного забезпечення. Така програма може бути інтегрована до системи управління навчанням, такої як Moodle;
- оновлення найбільш часто застосовуваних методик навчання з тим, щоб орієнтувати студентів не на відтворення інформації, а на її осмислене використання й розвиток критичного мислення, творчу діяльність;
- якісна підготовка завдань для перевірки досягнутих результатів навчання, чесне оцінювання їх виконання;
- чесний розрахунок часу, необхідного студентам для виконання завдань, підготовки письмових робіт, його відповідність кількості годин, виділених в освітній програмі на проходження певного курсу;
- розміщення «в інституційному репозитарії кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти (в обов'язковому порядку після їх захисту)»^[3].

СПРАВЕДЛИВІСТЬ І ПОСЛІДОВНІСТЬ

Передбачені нормативними документами ЗВО процедури встановлення факту порушення академічної доброчесності мають однаковою мірою застосовуватися у всіх випадках виникнення підозри щодо таких фактів.

Подібні види порушень мають передбачати подібні санкції. Різні суб'єкти можуть бути наділені різними повноваженнями щодо визначення санкцій за те чи те порушення. Наприклад, викладач може самостійно застосовувати за списування під час іспиту санкцію у вигляді виставлення оцінки «незадовільно», тоді як письмове попередження здобувача освіти про неприпустимість такої дії може належати до компетенції декана.

Слід з повагою ставитися до всіх учасників розгляду порушень академічної доброчесності. Процедури розгляду випадків порушень мають бути покровоно прописані у нормативних документах, передбачати можливість і порядок розгляду апеляцій.

ДИНАМІЧНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ

Ефективні документи ЗВО, що визначають політику закладу з етичних питань, періодично оновлюються і вдосконалюються на основі нових викликів в освіті й наявного досвіду закладу із застосування норм цих документів.

Наприклад, широко запроваджені у зв'язку із тривалим карантинном дистанційні технології навчання — відтепер значно масштабніша форма діяльності університетів, у якій необхідно реагувати на специфічні для неї проблеми академічної доброчесності. Набутий досвід розгляду випадків порушення правил академічної доброчесності є підставою для уточнення відповідних процедур, прописаних у нормативних документах закладу освіти.

Навпаки, коли нормативна база політики академічної доброчесності ЗВО є рамковою і в основній змістовній частині дублює норми освітнього законодавства, це може свідчити, що ці документи «не працюють», недостатньо застосовуються для вирішення реальних питань.

«Якщо політика академічної доброчесності [закладу освіти] не переглядалася за останні три роки, це гарантує, що вона є застарілою».

Jude Carroll

3 РЕКОМЕНДАЦІЙ НАЗЯВО:

«Забезпечення академічної доброчесності має бути частиною внутрішньої системи забезпечення якості освіти ЗВО і передбачає зокрема такі елементи, як **політику**... та **внутрішню нормативну базу** ЗВО із цього питання; ...наявність чіткого **розподілу** відповідних **функцій і повноважень** між... **структурними підрозділами (посадовими особами) ЗВО**; відповідні інформаційно-технологічні засоби.

Політика, стандарти і процедури дотримання академічної доброчесності мають бути визначеними, чіткими і зрозумілими, доступними для всіх учасників освітнього процесу. Ці процедури мають передбачати як механізми **моніторингу** дотримання академічної доброчесності (перевірка письмових робіт з метою виявлення текстових та інших запозичень без коректних посилань, **рецензування**... наукових статей перед публікацією, анонімне **опитування** здобувачів вищої освіти щодо наявності / відсутності порушень академічної доброчесності тощо), так і дієві, зрозумілі та прозорі процедури **реагування** на такі порушення і **притягнення до академічної відповідальності**».

Необхідне «здійснення заходів з **популяризації** академічної доброчесності серед здобувачів вищої освіти. Формами популяризації можуть бути введення в [освітніх програмах] окремих [освітніх компонентів], присвячених академічній доброчесності та навичкам академічного письма, реалізація ЗВО окремих **короткострокових модулів** з цієї тематики тощо».

Важлива «наявність у ЗВО **політики «нульової толерантності»** до будь-яких проявів академічної недоброчесності, втілена в інституційну культуру та підкріплена відповідними **процедурами** та інституційними **практиками**»^[4] (виділення наше. — авт.).

«На рівні закладу освіти методи підтримки академічної доброчесності передбачають формування культури... академічної доброчесності через внутрішні політики, підписання декларації про дотримання принципів академічної доброчесності... Важливо організувати заходи, націлені на усвідомлення здобувачами різниці між отриманням оцінки та досягненням результатів навчання, отриманням диплома та здобуттям освіти».

— з Рекомендацій щодо впровадження змішаного навчання...^[5]

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Irene Glendinning. Scorecard for Academic Integrity Development: Benchmarks and Evaluation of Institutional Strategies. In: Plagiarism across Europe and Beyond 2017-Conference Proceedings, pp. 25-34. URL: <https://tinyurl.com/y7fgjsrd>
2. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності, розділ 4. Лист МОН від 23.10.2018 р. № 1/9-650. URL: <https://tinyurl.com/y59rjpd2>, <https://tinyurl.com/v6lg7wt>
3. Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності. Затверджено Рішенням НАЗЯВО від 29.10.2019 р. Протокол № 11. URL: <https://tinyurl.com/j7hvx9zh>
4. Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми / Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 року. К., 2020, с. 37-38. URL: <https://tinyurl.com/uxceyr6a>
5. Бершадська О., Зубань Ю., Іларіонов О. та ін. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти, с. 45. URL: <https://tinyurl.com/uscjromow>

В оформленні бюлетеня використано іконки Communication by Sarote Impheng, Policy by Hamel Khaled, одержані на сервісі The Noun Project.

• РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.ACADEMIQ.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SUP30020CA0215 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 13 • Березень 2021 р.

«ЯК ПРОТИДІЯТИ НЕПРАВДИВОМУ АВТОРСТВУ?»

У загальному сенсі плагіат є привласненням (чужого) авторства. На це явище можна дивитися з двох боків. З одного боку, плагіат — це запозичення чужого тексту без вказівки про його авторство, оформленої за визначеними правилами цитування. З іншого боку, текст може бути оригінальним, але інформація про його авторів може бути неправдивою через інші міркування, ніж бажання скопіювати-вставити у свою роботу чужий текст.

Політика академічної доброчесності має запобігати цьому порушенню. Для цього слід розуміти, яких форм воно набуває і яка мотивація учасників академічних відносин за ним ховається.

ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ ЩОДО АВТОРСТВА ПЕВНОЇ РОБОТИ, ТЕКСТУ, ДОСЛІДЖЕННЯ

У законі «Про освіту» академічний плагіат визначено як «оприлюднення... наукових (творчих) **результатів, отриманих іншими особами**, як результатів власного дослідження (творчості) та/або **відтворення** опублікованих **текстів... інших авторів без зазначення авторства**»^[1] (виділення наше. — Авт.). Неправдиве вказування авторства певного академічного тексту фактично підпадає під наведену дефініцію, знаходиться на перетині академічного плагіату, обману і фальсифікації.

Багатоманіття проявів неправдивого авторства можна звести до різних комбінацій двох його основних форм:

① **Примарне авторство** (англ. ghostwriting) — дійсний автор тексту не вказується.

② **Почесне / статусне авторство** (англ. honorary authorship) — серед авторів тексту вказується особа, не причетна безпосередньо до його створення.

Оскільки нашим предметом розмови є академічна сфера, ми не розглядатимемо далі усталену традицію підготовки «невидимими» авторами художніх біографій знаменитостей і політиків, роботу спічрайтерів і копірайтерів, підготовку нормативних документів. Розгляньмо натомість основні види неправдивого авторства, що поширені у сфері освіти і науки.

ПРИМАРНЕ АВТОРСТВО

«Примарне авторство має місце, коли особа, яка задовольняє традиційним вимогам для включення до числа авторів, — а саме, вона зробила суттєвий інтелектуальний внесок до змісту публікації, — не називають серед авторів цієї публікації»^[2, с. 901]. Примарне авторство академічних публікацій порушує наукову етику, оскільки, не надаючи об'єктивну інформацію про авторів розвідки, не надає їм належного визнання за виконану роботу і не дозволяє іншим фахівцям оцінити ступінь незаангажованості дослідження.

Втім, варто зазначити, що, якщо певний дослідник не бажає бути зазначеним як автор у публікації за результатами проведеного ним дослідження, закон надає йому таке право. Відповідно до закону «Про авторське право і суміжні права», автору належить право «забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом»^[3].

З іншого боку, автору також належить право «вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо»^[3]. Отже, за законом суб'єктом, рішення якого є визначальним щодо того, чи зазначити дослідника серед авторів відповідної публікації, є сам дослідник.

АКАДЕМІЧНІ РОБОТИ НА ЗАМОВЛЕННЯ

Підготовка курсових і дипломних робіт, наукових статей, дисертацій тощо на платній, анонімній основі сторонньою організацією є поширеним різновидом недоброчесного примарного авторства. Ця проблема багата на різні прояви, що становлять серйозну загрозу здоровому функціонуванню академічного середовища. Її активно вивчають дослідники, однак наразі готового рецепту здолаття такого тінювого авторства не вироблено. Ми поговоримо про основні пропонувані дослідниками шляхи зменшення масштабів цього явища в одному з наступних випусків.

НЕПРАВДИВЕ АВТОРСТВО

ПЛАГІАТ

ОБМАН

ФАЛЬСИ-
ФІКАЦІЯ

СТАТУСНЕ АВТОРСТВО В АКАДЕМІЧНІЙ СФЕРІ

Відсутність чітких політик авторства в освітніх і наукових установах, необхідність публікуватися «для звітності», престижність наявності великої кількості публікацій, тиск правил «публікуйся або помри» (*англ.* publish or perish) викликають до життя статусне авторство — включення до числа авторів осіб за критерієм їх більш високого місця в управлінській або неформальній ієрархії.

① На ранньому етапі академічної кар'єри студенти та аспіранти можуть зустрітись із цим явищем у вигляді необхідності включення свого наукового керівника до числа співавторів власних наукових розвідок. Якщо науковий керівник фактично не брав участі у проведенні такого дослідження понад консультування, то ця практика наочно демонструє здобувачам освіти, що «дописування» когось до авторів є «нормальним». Так формується спотворене уявлення про норми академічної етики та повсякденне їх застосування.

② Усередині університетів і наукових інститутів як ієрархічних бюрократичних структур може мати місце підготовка наукової публікації підлеглими із додаванням керівника структурного підрозділу до числа її співавторів. У жорсткому варіанті цієї практики справжні автори дослідження стають «примарами» і в публікації не вказуються.

Таке привласнення авторства може здійснюватися як на оплатній, так і безоплатній основі, воно спирається на наявність адміністративної (управлінської) ієрархії, може передбачати елемент примусу чи тиску на підлеглого. Зазвичай таким відносинам властива повторюваність: привласнюється не один текст, а набір публікацій (результатів досліджень) упродовж тривалого періоду часу. Учасники таких відносин часто ставляться до них як до звичайної речі, усередині колективу «всі знають»^[2, с. 922], хто насправді виконує роботу.

Брайан Мартін назвав окреслені дії «інституціоналізованим плагіатом»^[4]. Вони демотивують співробітників й аспірантів, позбавляють їх права на належне визнання результатів своєї інтелектуальної праці, сприяють формуванню непродуктивних ділових стосунків усередині академічного колективу.

③ Залучення особи з високою науковою репутацією як «гостьового» співавтора може полегшити публікацію статті у високорейтингових наукових журналах і приверне до неї більшу увагу читачів, що може відповідати стратегічним інтересам основних авторів дослідження. Іншими словами, концентрація досліджень під «брендом» авторства впливової, відомої особи є способом конкурентної боротьби дослідницьких колективів за такі ресурси, як цитованість публікацій і залучення бюджетних чи грантових коштів на нові дослідження за результатами конкурсів.

Статусне авторство є проявом **ефекту Матвія**, згідно з яким переваги в академічній сфері розподілені нерівномірно. Впливові дослідники легко збільшують число своїх публікацій, їх частіше цитують, тоді як дослідникам-початківцям в цих умовах значно складніше «пробитися нагору». Ефект віддзеркалює наявність нерівності статусів і можливостей в академічних ієрархіях.

Назву «ефект Матвія» запропонував американський соціолог Роберт Мертон за цитатою з притчі про таланти: «Бо кожному, хто має, додається, і він матиме над міру; а в того, хто не має, заберуть і те, що має» (Мт. 25:29, пер. І. Хоменка).

НЕКОРЕКТНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РОЛІ У ДОСЛІДЖЕННІ

Подеколи трапляється підміна ролі у підготовці публікації. Її співавтором може бути вказана особа, внесок якої обмежився науковою редакцією тексту чи його перекладом англійською мовою (*актуально для публікацій у виданнях, що індексуються у провідних наукометричних базах даних!*). Виконання цих функцій загалом не вважається достатньою підставою для наділення особи статусом співавтора дослідження.

СТВОРЕННЯ ВРАЖЕННЯ

«НЕЗАЛЕЖНОСТІ» ДОСЛІДЖЕНЬ

Численні джерела вказують^[5], що фармацевтичні, медичні, тютюнові компанії подеколи вдаються до приховування того факту, що ті чи ті дослідження (наприклад, щодо безпеки певних ліків чи впливу тютюнопаління на здоров'я) було профінансовано та проведено на їхнє замовлення, аби таке дослідження виглядало «незалежним», отже, більш достовірним. Такі публікації обов'язково передбачають «примарне» авторство і можуть поєднуватися із «почесним» авторством, коли відомому досліднику із високою професійною репутацією пропонують за окрему винагороду виступити «автором» такого дослідження.

«За результатами... дослідження, опублікованого у журналі *Accountability in Research*, «подарунок» авторства, коли до співавторів включають вчених, які практично або зовсім не брали участі у проведенні дослідження, є найпоширенішою формою академічного шахрайства в США».

Dalmeet Singh Chawla^[6]

«Авторство наділяє авторів публічним визнанням їхньої праці і має важливі академічні, суспільні та фінансові наслідки. Авторство також означає відповідальність за опубліковану працю».

— з рекомендацій Міжнародного комітету редакторів медичних журналів^[7]

ЗЛОВЖИВАННЯ СПІВАВТОРСТВОМ

Проведення дослідження групою фахівців, публікація за його результатами статей у співавторстві сьогодні є цілком природним явищем. Однак стаття у співавторстві «зараховується» як окрема одиниця у показниках публікаційної активності й цитованості кожного автора окремо, а підготувати одну статтю за авторством п'яти осіб легше, ніж п'ять одноосібних публікацій. Тому співавторством часто зловживають.

Назвемо дві поширені форми такого зловживання:

- «бартер авторства»: я включаю тебе співавтором у свою статтю, ти включаєш мене у свою;
- «продаж співавторства»: інші особи сплачують справжньому автору певну суму за включення їх до числа співавторів або кілька осіб розділяють між собою вартість публікації статті у «платному» журналі.

Обидві практики наділяють статусом автора особу, не причетну до підготовки публікації, тому є недобросовісними.

НЕПРАВДИВЕ АВТОРСТВО

ПОРУШУЄ НАУКОВУ ЕТИКУ

Неправдиве авторство тягне за собою негативні й неетичні наслідки, як-от:

- накрутка кількості публікацій і наукометричних показників;
- перешкоджання професійному розвитку дослідників-початківців (ефект Матвія), заохочення їх до неетичних дій (вони вимушені ставати співавторами поважних авторів для публікації статей у високорейтингових журналах);
- несправедливий доступ до коштів на проведення наступних досліджень і до підвищення у посаді;
- зловживання владою^[8] (адміністративним впливом);
- введення в оману споживачів наукової інформації;
- звуження академічної свободи дослідників;
- підрив довіри усередині академічних спільнот.

ЩО СЛІД ПЕРЕДБАЧИТИ У ПОЛІТИЦІ

ОПРИЛЮДНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основні заходи із вирішення окреслених проблем авторства розроблені й прийняті як складова редакційних політик провідних міжнародних наукових журналів. Оскільки редакційна політика значної частини українських наукових видань не є незалежною від засновника (університету чи наукової установи), то, на наш погляд, в Україні більш доцільно розробляти й ухвалювати політику оприлюднення результатів досліджень на рівні закладу освіти чи наукової установи.

Така політика має включати зокрема правила визначення того, чи слід вказувати певну особу як (спів)автора наукової публікації. У цьому питанні можна орієнтуватися на декілька підходів.

Зокрема, рекомендації Комітету з питань публікаційної етики^[9] вказують, що мінімальними вимогами для визнання особи як автора дослідження є:

- ① **суттєвий внесок** цієї особи у роботу і
- ② **відповідальність** особи за проведену роботу та її представлення у публікації.

Журнал *Neurology*^[10] вказує, що особа здійснила суттєвий внесок у дослідження, якщо вона виконала будь-яку (які) з таких функцій:

- розробка методології дослідження;
- збір більшої частини вихідних даних;
- аналіз або інтерпретація даних;
- написання чи переробка змісту рукопису.

Більш розгорнутий і широко відомий варіант критеріїв визначення авторства досліджень сформульовано у рекомендаціях Міжнародного комітету редакторів медичних журналів^[7]. Згідно з цими рекомендаціями, **факт авторства певної особи** встановлюється, якщо вона **одночасно задовольняє чотирьом критеріям**:

- ① Суттєвий внесок до концепції або плану дослідження або одержання, аналіз чи інтерпретація даних.
- ② Написання тексту публікації або переробка його змістовного наповнення.
- ③ Ухвалення остаточної редакції тексту до публікації.
- ④ Згода нести відповідальність за всі аспекти виконаної роботи, своєчасно відповідати на питання, що можуть стосуватися точності й достовірності будь-якої частини дослідження.

Осіб, які відіграли ту чи іншу роль у проведенні дослідження, але не задовольняють викладеним критеріям, не слід вказувати як авторів (співавторів) відповідних публікацій.

Натомість у політиці оприлюднення результатів досліджень слід передбачати, що наукові статті, дисертації, монографії тощо можуть містити розділ «Подяки» (англ. Acknowledgements). У цьому розділі можна відзначити причетних до дослідження осіб (які не є співавторами) за такий їхній внесок, як:

- Залучення/надання фінансування на проведення дослідження.
- Надання лабораторних площ та обладнання.^[11]
- Загальне керівництво, координація, організаційний супровід, технічна підтримка дослідження.
- Консультування, підготовка матеріалів з питань оплати наукової праці й компенсації витрат.^[11]
- Рецензування, надання коментарів, які дозволили покращити виклад та аргументацію у публікації (у т.ч. можна згадати внесок анонімних рецензентів).
- Літературне редагування, переклад тексту.
- Наукове редагування тексту та ін.

Так само можна відзначити й залучені до проведення дослідження організації.

Також редакційна політика має вимагати від авторів (відповідно до міжнародної практики, це особливо важливо для досліджень у галузі охорони здоров'я) **розкриття інформації щодо такого**^[12]:

- Джерела фінансування дослідження.
- Вплив суб'єкта, який фінансує дослідження, на його зміст, методологію, висновки і рекомендації.
- Реальні та потенційні конфлікти інтересів авторів дослідження, передусім фінансові.

Крім того, при оприлюдненні результатів **медичних** досліджень слід прямо забороняти примарне авторство публікацій: всі без винятку співавтори таких досліджень мають бути вказані відкрито. Це зокрема стосується представників комерційних компаній, якщо вони надавали певну інформацію для проведення дослідження або брали участь у підготовці публікацій за його результатами.

Насамкінець, якісно виконані дослідження заслуговують на публікацію у провідних наукових журналах. Тому політика оприлюднення досліджень має рекомендувати авторам уникати наукових видань сумнівної якості, як от тих, що неналежним чином рецензують подані статті. Та це є темою іншої розмови... 😊

«Знання — це основа
і джерело доброго письма».

Горацій

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII «Про освіту», абзац 2 частини 4 статті 42.
2. Tracey Bretag (ed.), Handbook of Academic Integrity, 2016. doi:10.1007/978-981-287-098-8
3. Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII «Про авторське право і суміжні права», частина 1 статті 14.
4. Brian Martin. Plagiarism: a misplaced emphasis. Journal of Information Ethics, Vol. 3, No. 2, Fall 1994, pp. 36-47. URL: <https://tinyurl.com/y8xcmdad>
5. Big Pharma's Ghostwriting Problem. URL: <https://tinyurl.com/j3ctp53a>
6. Dalmeet Singh Chawla. The gift of paper authorship. Researchers seek clearer rules on crediting co-authors. URL: <https://tinyurl.com/2vj38et2>
7. Recommendations for the Conduct, Reporting, Editing, and Publication of Scholarly Work in Medical Journals. Updated December 2019. URL: <http://www.icmje.org/icmje-recommendations.pdf>
8. Gasparyan, Armen Yuri et al. Authorship problems in scholarly journals: considerations for authors, peer reviewers and editors. *Rheumatology international* vol. 33,2 (2013), p. 278. doi:10.1007/s00296-012-2582-2
9. COPE Authorship discussion document. doi:10.24319/cope.2019.3.3
10. Neurology Journals. Authorship and Disclosures. URL: <https://www.neurology.org/authorship-and-disclosures>
11. Сичивиця Олег. Авторство і псевдоавторство в науці. Стаття перша. Критерії авторства і проблеми співавторства. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. № 2. с. 49. URL: <https://tinyurl.com/8csx3zmp>
12. Anderson, Paul A, and Scott D Boden. Ethical considerations of authorship. *SAS journal* vol. 2(3). doi:10.1016/SASJ-2008-Comment1

В оформленні бюлетеня використано іконки Ghost by icon 54, author by Flatart, одержані на сервісі The Noun Project.

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.ACADEMIQ.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SUP30020CA0215 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 14 • Квітень 2021 р.

«ЯК ЗАПОБИГАТИ АУТСОРСИНГУ ЗАВДАНЬ?»

Одним з варіантів неправдивого авторства (див. попередній випуск бюлетеня) є підготовка академічних текстів на замовлення сторонньою особою чи організацією на анонімній і, часто, платній основі.

На позначення цього явища в англійській літературі застосовується термін «**contract cheating**», який можна приблизно перекласти як «угода з метою обману». Замість цього доволі незручного для української мови словосполучення далі послуговуватимемось його синонімом «аутсорсинг завдань» (англ. assignment outsourcing^[1]).

Аутсорсинг завдань має місце, коли студент звертається до третьої сторони, аби та виконала за нього завдання, що підлягає оцінюванню як таке, що виконане студентом самостійно. Третьою стороною можуть бути «фабрики текстів» (компанії, що надають відповідні послуги), друзі, родичі чи інші студенти, приватні репетитори, спеціалізовані вебсайти та інше^[2,с.6]. Аутсорсинг завдань, коли студент порушує вимогу виконувати завдання самостійно, слід відрізнити від легітимної допомоги репетитора чи навчання на додаткових курсах, коли метою студента є поглиблення власних знань^[3].

Виконання завдань студента третьою стороною слід вважати значно серйознішим порушенням доброчесності, ніж академічний плагіат. Адже в цьому випадку має місце свідомий намір і дії студента з метою обманути викладача щодо авторства виконаного завдання.

Основна складність боротьби із цим явищем полягає в тому, що «антиплагіатне» програмне забезпечення зазвичай не допомагає виявити такі тексти. Крім того, написання робіт (досліджень) на замовлення не розглядається законом «Про освіту» як **окреме** порушення академічної доброчесності.

Тому деякі українські університети не вирізняють це порушення у власних політиках академічної доброчесності і поки що не розробляють окремих процедур реагування на такі дії.

«...заклади вищої освіти потерпають від виконання навчальних та наукових робіт на замовлення». Однак ЗВО «в переважній більшості не виявляють активності щодо пропозицій про вдосконалення нормативної бази» загальнодержавного рівня та рівня ЗВО з метою реагування на це порушення доброчесності.

— з Річного звіту НАЗЯВО за 2020 рік^[4]

ЧОМУ ПРОБЛЕМА СКЛАДНА?

Хоча аутсорсинг студентських завдань сьогодні є однією з центральних тем міжнародних досліджень у сфері академічної доброчесності, питання викладачів та університетів «що робити?» залишається складним. На це є кілька причин.

По-перше, послуга аутсорсингу завдань є легкодоступною. Тому, якщо завдання з підготовки письмової роботи нецікаве, студент не мотивований або не може підготувати його самостійно, бажає віддати виконання цього завдання «на аутсорсинг» і має для цього невелику суму грошей, він конче замовить «послугу» з написання роботи.

По-друге, викладачі можуть не вміти та/або не бажати виявляти такі роботи. Одне з досліджень^[5] засвідчило, що після проходження викладачами спеціального навчання зростає точність визначення ними того, чи була певна студентська робота виконана на замовлення. Однак навіть після такого навчання деяка кількість рішень викладачів лишається хибно-позитивною (роботу, виконану студентом самостійно, викладач визначає як замовну) або хибнонегативною (виконану на замовлення роботу викладач вважає самостійною).

Фактично можна бути впевненим у самостійній підготовці студентом певного тексту у випадку, коли завдання є частиною командного дослідження, під час якого викладач і студент працюють спільно. Проте цей підхід не масштабується на умовну курсову роботу, що її пишуть всі студенти факультету.

Тому тут застосовується підхід з позиції ризиків. Деякі заходи зменшують імовірність того, що студент скористається сторонньою допомогою, інші — ні. Які це заходи?

ЯКІ ЗАХОДИ СЛІД ВЖИВАТИ НА РІВНІ УНІВЕРСИТЕТУ?

Загальний напрям запобігання аутсорсингу завдань полягає у застосуванні викладачами сучасних, цікавих методів навчання, розробці завдань, у виконанні яких студенти побачать для себе сенс, створенні академічного середовища, учасники якого мають дотримання етики у навчанні за внутрішню потребу.

Сєбто, заходи — загалом ті самі, що підтримують в університеті культуру академічної доброчесності та якості освіти. Та деякі поради можна конкретизувати.

Зокрема, **Британське агентство забезпечення якості вищої освіти** зазначає щодо запобігання аутсорсингу завдань таке^[3]:

- Від робіт, виконаних на замовлення, потерпає кожен заклад вищої освіти.
- Функції з просування культури та правил академічної доброчесності слід включати до переліку посадових обов'язків викладачів. Для виконання цих функцій університети мають надавати своїм викладачам необхідні ресурси й підтримку.
- Заходи ЗВО із запобігання аутсорсингу завдань мають охоплювати вивчення кращих практик, зменшення можливостей обману, виявлення порушень (з методами виявлення замовних робіт слід знайомити як викладачів, так і студентів), запровадження дієвих політик доброчесності, обмін досвідом з іншими університетами.
- Визначення поняття аутсорсингу завдань, процедури виявлення та розгляду випадків підготовки завдань на замовлення, можливі наслідки для порушників мають бути документально закріпленою частиною політики академічної доброчесності університету. Студенти й викладачі мають бути належним чином поінформовані про цю політику.
- Для подолання проблеми викладачам слід працювати спільно зі студентами, залучати їх до розробки методичних рекомендацій (наприклад, студенти — краще джерело інформації про мотивацію замовляти роботи) та до проведення кампаній з просування академічної доброчесності.
- Методичні рекомендації матимуть більший вплив, якщо їх поширюватимуть органи студентського самоврядування та самі студенти у вигляді, наприклад, дружніх порад своїм одноліткам.
- Важливо більше наголошувати на позитивних впливах дотримання академічної доброчесності, ніж на порушеннях.
- В аудиторії варто обговорювати і виявляти причини, чому частина студентів виконує свої завдання і роботи чесно замість того, щоб віддати їх на «аутсорсинг».

- Коли студенти отримують перші завдання з підготовки письмових робіт, їм має бути доступна інформація, навчання, підтримка щодо того, як виконувати таку роботу з дотриманням вимог академічної доброчесності. Студенти мають навчитися обирати якісні академічні джерела, коректно на них посилатися, перефразовувати та інтерпретувати ідеї з цих джерел. Формами підтримки студентів можуть бути, наприклад, додаткові онлайн-консультації чи можливість здати викладачу готову роботу дещо пізніше за встановлений термін.
- Розробка належних інструментів оцінювання результатів навчання відіграє значну роль у запобіганні та виявленні аутсорсингу завдань, однак не викоринює його повністю.

ЩО РОБИТИ ВИКЛАДАЧЕВІ?

Узагальнимо далі низку рекомендацій викладачам^[3: 6; 7], покликаних утримати студентів від замовлення письмових робіт.

- Прагнення студентів навчатися чесно залежить від якості побудови усіх елементів курсу — силабусу, навчальних матеріалів, завдань, системи оцінювання, планування активностей під час аудиторних занять.
- Спрямовуйте результати навчання Вашого курсу на розвиток навичок і концептуального бачення (а не на відтворення знань), унаслідок чого оцінювання передбачатиме постійний зворотний зв'язок та поступ студента.
- Роз'яснюйте студентам, що академічна нечесність в її різних формах (у т.ч. у формі плагіату та замовних письмових робіт) перекреслює мету студента збагатити свої навички під час навчання.
- Практично неможливо замовити написання роботи, яку студент має виконати в аудиторії безпосередньо під час заняття. Нехай це буде коротка, цікава робота, спрямована на демонстрацію студентом критичного мислення.
- Застосовуйте усні презентації («захист») письмових робіт, практичні завдання, завдання з близьким до конкретного студента контекстом, оцінювання студентами робіт одне одного за завчасно роз'ясненими критеріями, портфоліо, екзамен з «відкритою книгою» (можна використовувати будь-які джерела) тощо.
- Прив'язуйте завдання до змісту оригінальних навчальних матеріалів, спеціально створених Вами для Вашого курсу. При перевірці письмових робіт звертайте увагу на те, чи згадані в них ці матеріали: до них не мають доступу автори робіт на замовлення.
- Періодично оновлюйте завдання.

- Усюди, де це можливо, персоналізуйте зміст завдання: нехай воно апелює до особистого досвіду студента, проблем його населеного пункту, позанавчальних зацікавлень тощо.
- Студенти з особливими освітніми потребами (зокрема з дислексією) можуть не бути здатними готувати письмові роботи. Передбачте для таких студентів альтернативні види завдань.
- Під час підготовки студентами більших за обсягом письмових робіт слід надавати їм індивідуальні консультації щодо чорнового варіанту роботи.
- Якщо доручити різним студентам дослідити протилежні інтерпретації певної проблеми, то захист таких робіт можна провести у формі міні-дебатів.
- Забезпечте можливість одержання студентами додаткових консультацій щодо правил академічного письма від викладача, у ресурсному центрі чи в бібліотеці.

ЗАКОНИ ПРОТИ АУТСОРСИНГУ ЗАВДАНЬ

На сьогодні лише деякі країни вважають аутсорсинг завдань прямим порушенням закону. У всіх нижченаведених прикладах аутсорсинг завдань є правопорушенням у вищій, але не у середній освіті.

АВСТРАЛІЯ

У 2020 р. в Австралії прийнято закон, аналогічний до новозеландського. Санкції — штраф і позбавлення волі на два роки. Передбачено можливість блокувати доступ до сайтів, що пропонують аутсорсинг завдань^[10].

США

Норми, що забороняють стороннім особам надавати студентам послуги з підготовки завдань на замовлення, присутні у законодавстві низки штатів США ще з 1960-х рр. Суттєвими ознаками послуг, що підпадають під такі обмеження, є їх продаж за грошову або іншу винагороду та те, що розумно очікувати, що студент надасть виконане таким чином завдання викладачеві без суттєвих змін. Завдання на замовлення є винятком із авторського права: особа, яка створила певний твір, не має права передавати його студенту, якщо очікується його використання з метою обману університету (викладача)^[8].

НОВА ЗЕЛАНДІЯ

У 2011 р. Нова Зеландія оголосила аутсорсинг завдань порушенням закону. Заборонено рекламувати та надавати студентам послуги, унаслідок яких студент дістає нечесну перевагу над іншими студентами. До таких послуг віднесено виконання завдань на замовлення, завчасне надання студентам відповідей на екзаменаційні питання, складання екзамену замість студента. Штраф може сягати до 10 тис. новозеландських доларів (≈200 тис. грн)^[9, с. 25].

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Awdry, R. (2021). Assignment outsourcing: moving beyond contract cheating. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 46(2), 220–235. <https://doi.org/10.1080/02602938.2020.1765311>
2. Good Practice Note: Addressing contract cheating to safeguard academic integrity. TEQSA, October 2017. URL: <https://tinyurl.com/s6678yux>
3. Contracting to Cheat in Higher Education. How to Address Essay Mills and Contract Cheating. Second Edition. QAA, 2020. URL: <https://tinyurl.com/476mp8rs>
4. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. К., 2021, с. 94.
5. Dawson, P., Sutherland-Smith, W. (2019) Can training improve marker accuracy at detecting contract cheating? *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 44:5, 715-725. <https://doi.org/10.1080/02602938.2018.1531109>
6. Tomar, D.A. Detecting and Deterring Ghostwritten Papers: A Guide to Best Practices. <https://tinyurl.com/s7zkhsat>
7. Faculty Guide to Combating Contract Cheating. University of Dayton, 2017. URL: <https://tinyurl.com/nevztpb9>
8. McCormick, M. Term Paper Mills: Statutes and Legislative Information. URL: <https://tinyurl.com/6dfw7ux4>
9. Toolkit to support quality assurance agencies to address academic integrity and contract cheating. INQAAHE, 2020. URL: <https://tinyurl.com/3b9aw6c6>
10. Tertiary Education Quality and Standards Agency Amendment (Prohibiting Academic Cheating Services) Act 2020. URL: <https://tinyurl.com/73fmbx2u>

В оформленні бюлетеня використано іконку assignments by monkik, одержану на сервісі The Noun Project.

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.ACADEMIQ.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SUP30020CA0215 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Інформаційний бюлетень
Випуск № 15 • Травень 2021 р.

«ЯК РЕАГУВАТИ НА ПОРУШЕННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ?»

Законом «Про освіту» та кодексами етики українських університетів визначено низку видів академічної відповідальності студентів за порушення академічної доброчесності. Яка мета цих санкцій? І чи досягається вона? На перше запитання є щонайменше три відповіді: покарати порушника, навчити його, відновити справедливість щодо всіх учасників освітнього процесу. Друге запитання підступне. Ми припускаємо, що певна санкція дійсно виконує функцію покарання. Чи у випадку академічної доброчесності «покарання» досягає **усіх** або принаймні **більшості** порушників?.. Як щодо навчання студента світлому, доброму, вічному — мети діяльності університету? Санкція — це про цю мету? А справедливість? Студентам легше від того, що їхньому однокурсникові поставили «двійку» за списування на іспиті? Поговоримо сьогодні про те, як до цих запитань підійти більш раціонально.

Порушення-невидимки

НАЗЯВО зауважує^[1], що 95% відомостей про самооцінювання освітніх програм, що готуються університетами для акредитації, містять твердження на кшталт «Випадків порушення доброчесності немає / не виявлено». Навряд чи ймовірно, що порушень доброчесності «немає». Однак дослідження свідчать, що ситуація, коли таких порушень «не виявлено», доволі типова. Так, Тріша Бертрам Галлант і Джейсон Стівенс вказують, що в більшості університетів викладачі належним чином повідомляють відповідальних осіб про порушення студентами академічної доброчесності лише в одному відсотку виявлених випадків^[2]. Більшість студентських порушень, отже, повністю невидимі для університетських адміністрацій і комісій. Але чому?

Чому викладачі мовчать

Причини небажання викладачів запускати офіційну процедуру розгляду випадку порушення студентом правил академічної доброчесності можна підсумувати так^[3;4]:

- чимало викладачів не вважають порушення академічної доброчесності проблемою, не бачать в цьому негативу;
- позицію викладача про необхідність повідомляти про порушення можуть не підтримувати (чи й засуджувати) його колеги;

«Мало написано про те, як відповідати на недоброчесність у спосіб, що підтримує моральні зобов'язання університету, обмежує обман і водночас підтримує навчання студентів».

Тріша Бертрам Галлант і Джейсон Стівенс^[2]

- недостатня переконливість наявних у викладача доказів порушення;
- заплутаність формальних процедур розгляду порушень, недовіра до них;
- невідповідність передбачених офіційними процедурами санкцій та тяжкості скоєного порушення;
- побоювання маніпулятивних звинувачень з боку керівництва на кшталт «це ти винен, що не навчив студентів як слід»;
- емоційна складність конфронтацій зі студентами та участі у формальній процедурі розгляду порушення;
- викладання дисципліни великій кількості студентів, дії яких важко проконтролювати;
- небажання грати роль «поганого поліцейського», псувати стосунки зі студентами, нашкодити їм;
- небажання одержати низькі оцінки з боку студентів, які негативно вплинуть на результати університетського рейтингування викладачів.

Узагальнимо цей перелік до трьох основних позицій. Викладачі неохоче ініціюють формальну процедуру розгляду випадків порушення студентами правил академічної доброчесності через:

① Конфлікт політики академічної доброчесності і неформальних цінностей, етосу повсякденного функціонування університетської спільноти.

② Недосконалі процедури повідомлення про порушення та їх розгляду.

③ Прагнення зберегти емпатію і довіру між учасниками освітнього процесу.

Змінювати культуру академічної спільноти на користь цінностей академічної доброчесності слід шляхом постійного діалогу на всіх рівнях функціонування закладу освіти. Необхідність розбудови доброчесної політики слід повсякчас оприявнювати.

Що робити із процедурами та емпатією?

ЯК ВДОСКОНАЛИТИ ПРОЦЕДУРИ

У чималій кількості кодексів етики чи положень про дотримання академічної доброчесності українських університетів відсутні чіткі відповіді на два питання.

По-перше, у кодексах сумлінно перераховані можливі порушення доброчесності учасників освітнього процесу і санкції за такі порушення, у тому числі й додаткові порівняно із переліченими у статті 42 Закону України «Про освіту». Чого в кодексах немає — це зіставлення певного порушення із конкретною санкцією. Що буде, якщо у курсовій роботі студента виявлено плагіат? Нічого, повернення роботи на доопрацювання, оцінка «(не)задовільно» чи студента відрахують? А якщо той самий студент спілягатить вдруге чи втретє?

По-друге, у документах не описано деталізований алгоритм розгляду повідомлення про можливе порушення доброчесності. Кому викладач має повідомити? Завідувачу кафедри як своєму безпосередньому керівнику, декану чи службі забезпечення якості освіти? Хто скликатиме етичну комісію, в який термін? Хто буде присутнім на її засіданні? Які рішення може прийняти комісія? Як вони будуть імplementовані? Наприклад, комісія рекомендує ректору відрахувати студента — як діяти, якщо ректор цього не зробить або студент неповнолітній, і відрахувати його неможливо?

Поки викладач не знатиме чітких відповідей на подібні запитання, він не ініціюватиме повідомлення про порушення.

Тому санкції мають бути співмірними порушенням: якщо викладач вважатиме санкції надмірними, він імовірно пожаліє студента. Якщо надто ліберальними — вважатиме слідування встановленій процедурі не вартим зусиль. Якщо викладач не знає, яка буде санкція, він залишить проблему поза увагою.

Те саме щодо алгоритму розгляду. Всім має бути зрозумілою послідовність дій, сфера відповідальності кожного учасника процедури. Тоді й буде доцільно включити до офіційної університетської політики доброчесності норми про ситуацію систематичного неповідомлення уповноважених осіб про порушення.

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. БЮЛЕТЕНЬ РОЗМІЩЕНИЙ НА РЕСУРСІ WWW.ACADEMIQ.ORG.UA

Дана публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу відповідно до грантового договору № SUP30020CA0215 з Посольством США в Україні. Думки, висловлені тут, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Посольства США в Україні чи Уряду США.

НЕ ПОКАРАННЯМ ЄДИНИМ

Дослідники^[2] доходять висновку, що санкції у формі покарань слід доповнювати заходами, що розвивають студентів.

Організуйте неформальне обговорення випадку недоброчесності всередині академічної групи. Це добра нагода проговорити, як наші цінності накладаються на щоденні практики. Така розмова буде важливим заходом із підтримки культури академічної доброчесності.

Дайте студенту рефлексивне завдання написати про те, що спонукало його порушити правила. Розберіть разом наведені в такому есеї аргументи.

Залучіть студента до ініціатив із просування академічної доброчесності. Досвід власних помилок — дієвий мотиватор змінюватися на краще.

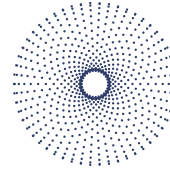
Запропонуйте студенту пройти додатковий курс з доброчесності, філософії чи етики (наприклад, онлайн).

Подібні позитивні заходи, спрямовані на розвиток студента, очевидно, слід зробити частиною офіційної політики реагування на порушення академічної доброчесності. Вважати дієвими санкціями виключно жорсткі покарання — неконструктивно.

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Відомості про самооцінювання ЗВО: проблеми співвіднесення оцінок експертної групи та галузевої експертної ради. Слайд 12. URL: <https://tinyurl.com/hky93epd>
2. Bertram Gallant, T., & M. Stephens, J. (2020). Punishment Is Not Enough: The Moral Imperative of Responding to Cheating With a Developmental Approach. *Journal of College and Character*, 21(2), 57–66. DOI: 10.1080/2194587x.2020.1741395
3. Thomas, A., & De Bruin, G. (2012). Student academic dishonesty: What do academics think and do, and what are the barriers to action? *African Journal of Business Ethics*, 6(1), 13. URL: <https://doi.org/10.4103/1817-7417.104698>
4. Openo, J. A., & Robinson, R. (2021 April). The Emotional Labour of Academic Integrity : How Does it Feel? *Canadian Perspectives on Academic Integrity*, 1–20. DOI: 10.11575/cpai.v4i1.71350

В оформленні бюлетеня використано іконки hidden by Marko Fuček, sanction by priyanka, одержані на сервісі The Noun Project.

«ЯКИМИ БУВАЮТЬ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ТА ФАБРИКАЦІЇ?»

Університетські кодекси етики приділяють чимало уваги питанням уникнення плагіату, тоді як деякі інші види порушень академічної доброчесності опиняються у своєрідній «сірій зоні» явищ, які нібито існують, на які вочевидь слід реагувати, але як саме це робити — подеколи незрозуміло. Не сприяє такому розумінню і той факт, що значна частина порушень академічної доброчесності не піддається однозначній класифікації. Відсутність лапок навколо дослівної цитати — це технічна помилка, академічний плагіат чи свідомий намір ввести читача тексту в оману? Складання іспиту замість іншої особи — це прояв «недозволеної співпраці» двох студентів, що має наслідком «неналежне оцінювання» студента і «фальсифікацію» результатів цього іспиту. А якщо під час іспиту підставна особа списала частину відповідей з інтернету, а інші відповіді продиктував екзаменатор — то як саме класифікувати це «комплексне» порушення?

Тому різні джерела по-різному називають і групують інші, ніж плагіат, порушення академічної доброчесності, відносячи їх до таких типів, як:

- недозволена/несанкціонована співпраця (англ. collision, collusion, unauthorized collaboration);
- введення в оману (англ. misrepresentation);
- обман (англ. fraud);
- фальсифікації і фабрикації (англ. falsification & fabrication);
- підробка документів (англ. forgery);
- академічний саботаж (англ. sabotage);
- аутсорсинг завдань або контрактний плагіат (англ. contract cheating, assignment outsourcing);
- порушення авторських прав (англ. copyright infringement) та ін.

Поговорімо в цьому випуску бюлетеня про окремі прояви фальсифікацій і фабрикацій в освітній і науковій діяльності, на які університетам варто звертати увагу при розробці й реалізації політик забезпечення якості освіти і академічної доброчесності. Деякі з цих явищ більш очевидні, тоді як виявлення інших випадків академічної фальсифікації може потребувати відчутних зусиль. Частину явищ, про які йтиметься далі, не можна вважати тільки фальсифікацією чи фабрикацією, вони одночасно матимуть ознаки й інших типів недоброчесних дій.

ЩО КАЖЕ ЗАКОН?

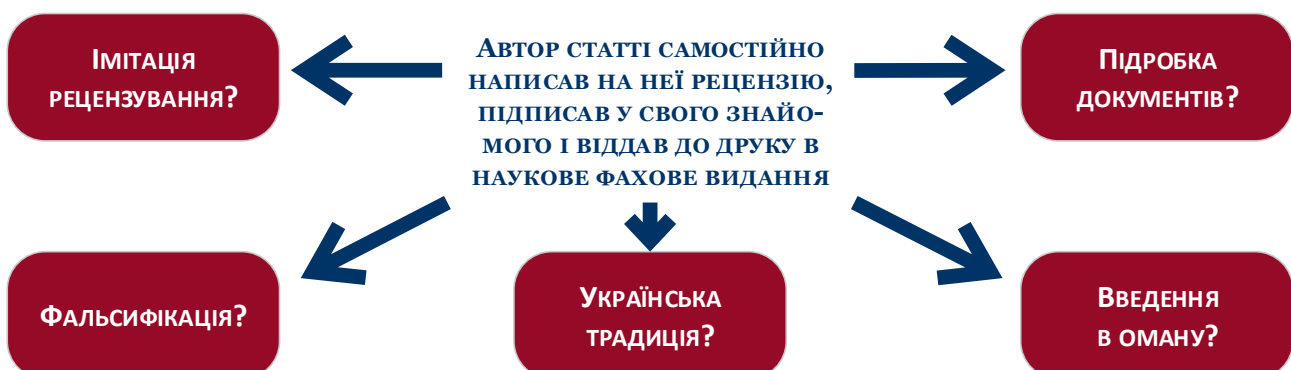
Закон України «Про освіту» надає двом видам порушень академічної доброчесності близькі одне до одного визначення:

«фабрикація — вигадання даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

фальсифікація — свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень»^[1].

Чимало джерел^[2] не проводять чіткої межі між цими двома явищами. До того ж, складно виділити характерні ознаки, за якими певну дію слід чи не слід вважати фальсифікацією (фабрикацією). Тому різні публікації наводять не так дефініції, як більш або менш розлогі переліки таких дій. Згрупуймо ці дії залежно від того, кого з учасників освітньої (дослідницької) діяльності вони стосуються і на яких етапах цієї діяльності виникають.

МАНІПУЛЯЦІЇ З ДАНИМИ

Як у наукових дослідженнях, так і в студентських роботах трапляється неправдиве подання опрацьованої інформації. Викривлення інформації може відбуватися у такі способи^[2]:

- вигадання емпіричних даних замість їх одержання під час експерименту;
- зміна, спотворення, приховування частини одержаних даних;
- безпідставне ігнорування частини одержаної під час дослідження інформації, зокрема тієї, яка суперечить вихідній гіпотезі авторів дослідження;
- спотворення інформації про учасників певного дослідження (наприклад, соціологічного опитування чи поведінкового експерименту);
- фальсифікація джерел інформації: приписування певному джерелу тієї інформації, якої воно не містить; вигадання неіснуючих джерел інформації; наведення посилань на джерела, які насправді не опрацьовувались під час дослідження;
- «осучаснення» опрацьованих публікацій шляхом зазначення в їхньому описі більш пізнього року видання, ніж справжня дата їх оприлюднення.

ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ

Викривлення інформації про результати освітньої і наукової діяльності викладачів може відбуватися через такі дії, як:

- фабрикація наукових праць: оприлюднення текстів, які не є результатом проведеного дослідження, не містять новизни, однак мають формальні ознаки наукових публікацій (спеціальна структура тексту, вихід в світ у складі видання, яке позиціонується як «науковий журнал», «збірник наукових праць», «збірник тез доповідей», «монографія» та ін.);
- звітування, що видання, в якому опубліковано наукову статтю, відповідає певному критерію (індексація у системі Scopus і под.), коли ця інформація є неправдивою;
- створення публікацій «заднім числом», зокрема в попередніх випусках електронних видань, коли, наприклад, на момент захисту дисертації здобувач наукового ступеня фактично не має необхідної кількості статей;
- звітність за результатами участі у несправжніх наукових конференціях, які не передбачають інших активностей, окрім спам-розсилки оголошення про конференцію, отримання оплати від учасників, публікації тез та формування сертифіката учасника конференції;
- підвищення кваліфікації науково-педагогічного працівника, що відбувається лише «на папері» тощо.

ПУБЛІКУЙСЯ АБО ПОМРИ. УКРАЇНЬСКА ВЕРСІЯ

Політика підвищення публікаційної активності у виданнях, що індексуються визначеними системами (такими як Web of Science і Scopus), призвела до появи сталої системи фабрикації — у буквальному сенсі цього слова «виробництво на фабриці» — таких публікацій. Характерні ознаки цієї системи такі:

- публікації здійснюються зазвичай у «хижацьких» виданнях, ознаками яких є високий розмір плати за публікацію, відсутність або формальність рецензування поданих матеріалів (зовні це виявляється в обіцянці «дуже швидкого рецензування»), відсутність літературного та наукового редагування статей, швидка публікація, іноді публікація сотень статей на місяць, ризик раптового припинення індексування видання у наукометричних базах;
- участь комерційних фірм-посередників в організації публікацій. Фірми надають послуги з пошуку необхідного журналу, доопрацювання і перекладу статті англійською мовою, ведуть перемовини із журналом на предмет гарантованої публікації, обіцяють авторам конфіденційність;
- якщо плата за публікацію зависока для одного автора, фірма може знайти «співавторів» статті, між якими буде розділено плату за публікацію, але внесок яких не відповідає добросовісним критеріям визнання певної особи як (спів)автора дослідження (див. *бюлетень № 13*). Прикметна риса журналів, що підтримують цю практику — наявність у більшості статей кожного випуску близько п'яти співавторів.

До довгострокових негативних наслідків подібної практики належать такі:

- зазначені публікації практично не цитуються іншими дослідниками. «Накрутку» їх цитувань можна замовити у вищезгаданих фірм-посередників за окрему плату;
- необхідність несення грошових витрат для отримання такої публікації в умовах низького рівня оплати праці може бути фактором, що підштовхує викладачів і дослідників до пошуку додаткових джерел доходу (у т.ч. тих, що містять корупційну складову) на покриття зазначених витрат;
- посилення нерівності кар'єрних можливостей дослідників: перевагу отримують ті з них, хто має ресурси, необхідні для інвестування у подібні публікації;
- наукові публікації стають «ринком лимонів»^[3], коли публікації належної якості витісняються менш якісними статтями, що створюються задля «швидкої» публікації;
- накрутка, тому девальвація/інфляція/зниження релевантності показників публікаційної активності дослідників й викладачів.

ФАБРИКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ (НАУКОВОГО СТУПЕНЯ)

Університетам слід звертати увагу на можливість фабрикацію певних документів, як-от:

- документи, що дають право на пільгові умови вступу на навчання, одержання соціальної стипендії, на знижку чи звільнення від оплати за проживання у гуртожитку;
- документи про здобуття попереднього рівня освіти, зокрема видані в іншій країні, що необхідні для навчання на наступному рівні освіти;
- медичні довідки, що є підставою для перескладання пропущеного заняття, іспиту;
- заміна фотографії студента у заліковій книжці з метою складання іспиту іншою особою;
- листи, довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження у ситуації, коли такого впровадження насправді не було.

Не є фабрикацією документів як такою, але містить елемент недоброчесності написання відгуку, рецензії (на дипломну роботу, автореферат, дисертаційне дослідження, наукову статтю, монографію тощо) автором відповідної академічної роботи замість тієї особи, яка підписуватиме цей документ. Те саме стосується рекомендаційних листів. Проблема тут в тому, що читачі такого відгуку не дізнаються про справжню думку підписанта відгуку щодо якості доробку автора.

ЧОМУ ВАЖЛИВО УТОЧНИТИ УНІВЕРСИТЕТСЬКІ ПОЛІТИКИ

Якщо виклад норми про недопущення фальсифікацій і фабрикацій в університетському кодексі етики обмежується запозиченим із закону «Про освіту» визначенням цих явищ, то практичне застосування такої норми становитиме труднощі. Без уточнень буде незрозуміло, появи яких ситуацій слід запобігати в рамках системи забезпечення доброчесності й якості освіти. За відсутності «під рукою» орієнтовного переліку фальсифікацій та фабрикацій буде складно обґрунтувати, що певна дія чи ситуація є різновидом фальсифікації й тому на неї слід реагувати за процедурою, встановленою для порушень академічної доброчесності. З цієї причини в університетських політиках варто наводити приклади або пере-

ліки конкретних дій, які вважатимуться закладом освіти проявами фальсифікації, фабрикації, обману чи інших видів порушення встановлених правил. Тоді таких прикрих ситуацій, сподіваймося, ставатиме менше. 😊

«Актуальна для України і світу проблема наукових публікацій, дисертацій, дипломних і курсових робіт студентів... полягає в тому, що в цих роботах нерідко наводяться дані про експерименти, емпіричні дослідження, вимірювання, розрахунки, опитування, інші види досліджень та їх апробацію, які насправді не виконувалися. <...>

Фабрикація також може стосуватися вигаданих статистичних та інших даних, які нібито взяті з певних джерел інформації у випадках, коли такі джерела не існують або не містять відповідної інформації. <...>

Фабрикацією також є використання вигаданих даних поруч із справжніми, що іноді використовується... коли справжніх даних не вистачає для обґрунтування висновків дослідження».

Володимир Бахрушин^[4]

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII «Про освіту», абзаци четвертий-п'ятий частини четвертої статті 42.
2. Fabrication or Falsification. Academic Integrity Tutorials. Northern Illinois University. URL: <https://tinyurl.com/98wn8tn7>
3. Корнилюк Р. Мічені Нобелем: продавець лимонів Джордж Акерлоф. URL: <https://tinyurl.com/m5h3kn2p>
4. Бахрушин В. Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту». С. 13-14. URL: <https://tinyurl.com/v6lg7wt>

В оформленні бюлетеня використано іконку Law by Arved Bünning, одержану на сервісі The Noun Project.

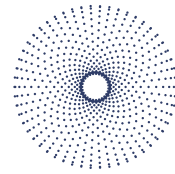
- РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

Бюлетень підготував Євген Ніколаєв. Усі випуски читайте на ресурсі www.skeptic.in.ua

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS: Із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-SA 4.0)

«ЩО СПРИЯЄ НЕДОБРОЧЕСНОСТІ?»

В університетському житті існує чимало обставин, що не є явною проблемою самі собою, однак можуть призвести до недоброчесних дій. Якщо ми хочемо формувати належну академічну культуру, слід по можливості зменшувати вплив таких факторів.

Поговорімо, отже, про типові для різних університетів ситуації, поширені правила, вимоги й практики, наслідком яких є підвищення імовірності порушень академічної доброчесності. Система забезпечення якості освіти університету має враховувати ці фактори, передбачати і втілювати заходи з мінімізації їхнього впливу.

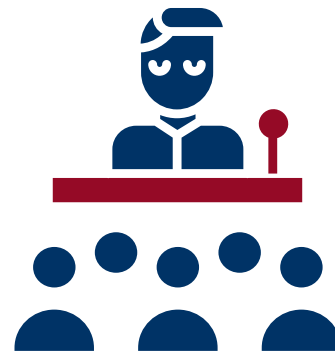
КООРДИНАТИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

Одним із факторів, що сприяють недоброчесному навчанню, є прийом до ЗВО осіб, попередня підготовка яких є значно гіршою за мінімальний рівень вимог вищої школи. Такі студенти вимушено вдаватимуться до порушень доброчесності, аби впоратися із вимогами освітньої програми. Або ж викладачі спрощуватимуть вимоги до таких студентів, що фактично означатиме зниження якості освіти, спричинене свідомим рішенням викладача. Те саме стосується іноземних студентів, якщо вони недостатньо володіють мовою навчання. Сьогодні українські університети не мають інструментів, що дозволили би таким особам після зарахування на навчання «підтягнути» знання до рівня, потрібного для ефективного здобуття вищої освіти (наприклад, під час «нульового» року навчання або шляхом вивчення додаткових базових дисциплін).

Якщо першокурсникам від початку не роз'яснювати правила чесного навчання (зокрема, в курсі з основ академічного письма), то при виконанні різноманітних завдань вони ймовірно вдаватимуться до недоброчесних кроків, знайомих їм із середньої школи.

Для підготовки курсової роботи студентам слід планувати час з розрахунку мінімум 3 години на 1 сторінку тексту. Для 25-сторінкової роботи це становить 75 годин (2,5 кредити ЄКТС), що мають бути передбачені освітньою програмою/навчальним планом*. Коли у студента цей час відсутній, більш швидка підготовка курсової негативно позначатиметься на її якості, отже, на набутті компетентностей, що їх покликано розвивати виконання цього завдання. Те саме стосується й підготовки кваліфікаційної (дипломної) роботи.

Коли курсова чи дипломна робота не перевіряється на відсутність ознак плагіату через те, що цього не вимагає університетська політика чи університет не забезпечує викладачам легального доступу до «антиплагіатного» програмного забезпечення із виявлення текстових збігів*, то ця ситуація є прогалиною внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Перевіркою слід охопити різні види академічного доробку студентів, надавши викладачам ресурси для цього.

Студентів, які того прагнуть, потрібно залучати до дослідницької діяльності понад освітню програму. Але ця можливість не має бути обов'язковою вимогою до кожного студента, інакше вона стане стежиною до недоброчесності, участі у фіктивних «конференціях», неякісної підготовки тез. Адже хоча серед завдань бакалаврських і магістерських програм є мета «доторкнутися» до досліджень та ознайомитися із основними науковими методами, однак немає мети одержати нове наукове знання чи створити повноцінну наукову публікацію. Тому, зокрема, вимога обов'язково апробувати дипломну роботу на конференції чи шляхом підготовки публікації зазвичай некоректна. Сам факт публікації фрагмента результатів певного дослідження, особливо в умовах широкої доступності послуг з публікації статей чи тез будь-якої якості, не є валідним способом оцінювання якості цього дослідження.

«В ідеалі усі роботи, що виконуються в університеті, мають проходити перевірку на наявність ознак академічного плагіату».

— з рекомендацій НАЗЯВО^[1]

РИЗИКИ В УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ПОЛІТИКАХ І ПРАКТИКАХ

Чимало можливостей для недоброчесних дій закладено у формальних правилах і неформальних традиціях, якими живе університет. Наведемо декілька ілюстрацій.

Так, жорстка регламентація типів завдань, що їх викладач має застосовувати під час поточного та підсумкового оцінювання студентів (наприклад, якщо іспит проводиться дистанційно, то він має складатися виключно з тестових питань) — обмежує академічну свободу викладача, в окремих випадках не дозволяє здійснювати неупереджене оцінювання результатів навчання.

Відповіді на суто теоретичні, недискусійні питання на іспиті напевно буде списано.

Критерій перевірки студентських робіт на ознаки плагіату: «допускається до 40% текстових збігів» — є некоректним формулюванням і підміною понять. Напевно, мається на увазі, що загальний обсяг належним чином оформлених цитат у сумі з назвами цитованих джерел не має перевищувати 40% обсягу тексту. Проте без подібного уточнення вказану вимогу можна тлумачити як допустимість будь-яких текстових збігів, зокрема тих, що становлять академічний плагіат. Насправді плагіату в тексті не повинно бути взагалі.

«Перевірці на ознаки академічного плагіату підлягає 40% магістерських дипломних робіт, відібраних випадковим чином»: подібне правило є недоброчесним і несправедливим, адже воно передбачає, що комусь «пощастить» уникнути такої перевірки, а комусь — ні. Цей підхід виглядає так само, як «викладач перевіряє 40% письмових екзаменаційних робіт, оцінки іншим студентам ставить навмання».

Завчасно не розроблені й не прописані в документах університету процедури (процедури ad hoc) розгляду повідомлень про імовірні порушення академічної доброчесності, визначення та застосування санкцій — чинник, що зменшує кількість офіційних звернень про порушення* та ускладнює їх справедливий і прозорий розгляд.

«Процедури ad hoc не дають університетам змоги належним чином реагувати на повідомлення про академічний обман. Конкретні, розроблені заздалегідь процедури допоможуть зменшити ризики для всіх, кого стосується [певний випадок недоброчесності]».

Комісія Чиказького університету, 1985 р.^[2]

Інші порушення академічної доброчесності, окрім академічного плагіату, в університетській практиці часто ігноруються*.

Якщо в університеті проводиться рейтингування викладачів, то можна очікувати, що деяка частина включених до рейтингу показників легше піддається «накрутці». Такі показники є зоною ризику щодо надання викладачем неправдивої інформації про результати своєї діяльності, що становитиме академічний обман.

Аби політика академічної доброчесності була більш дієвою, під час її розробки слід вивчати і брати до уваги українські та міжнародні дослідження з відповідних питань.

Не забуваймо і про типову ситуацію, коли заходи з реалізації політики академічної доброчесності в документах університету прописано належним чином, однак вони не виконуються, закріплена на папері політика не стає повсякденною практикою. Ключовим важелем впливу на цю проблему мають бути наполегливі й тривалі в часі зусилля керівництва закладу освіти*.

ВИМОГИ БЕЗ РЕСУРСІВ

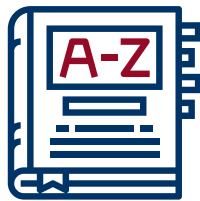
У попередньому випуску бюлетеня ми вже говорили, що не підкріплена ресурсами на проведення досліджень вимога до викладачів публікувати наукові статті у журналах, що індексуються системами Web of Science і Scopus, призводить до публікацій у «хижацьких» журналах, які не надто прискіпливо ставляться до якості змісту того, що вони друкують. Та є й інші вимоги до діяльності викладачів, виконання яких потребує адміністративних, управлінських, фінансових, часових ресурсів, без яких результати реалізації цих вимог будуть далекими від очікувань.

Відсутність видатків на підвищення кваліфікації власних працівників у бюджеті університету означає обмежену можливість впливу закладу освіти на тематику, зміст та якість формалізованих заходів з підвищення кваліфікації викладачів, в яких необхідно брати участь не рідше ніж раз на п'ять років. За браком ресурсів вимога проходити міжнародне стажування часто реалізується у форматі дистанційних курсів за участі іноземних професорів, де нагоди безпосередньо зануритися на певний час в академічну атмосферу іншої країни вельми обмежені.

Іншим типовим ризиком недоброчесності й появи плагіату, що постає внаслідок нестачі ресурсів, є підготовка підручників і навчальних посібників, коли на цю роботу немає достатнього фінансування і часу. Ризик посилюється, коли готується підручник з дисципліни, з якої автори з інших університетів вже підготували кілька десятків різних видань, кожне з яких надруковане малим накладом у кількості примірників. Особлива прикрийсть тут в тому, що підручник гарантовано знайде своїх читачів в особі студентів, які матимуть наочний приклад того, як «можна» (?) готувати навчальну літературу.

Маємо розуміти, що ресурси, необхідні для доброчесного викладання і навчання — це не лише про фінансування й оплату університетом доступу до антиплагіатної програми. Не менш важливими ресурсами є «підтримка студента викладачем», «підтримка викладача колегами», «сприяння керівництва університету», «навчання з питань академічної доброчесності», «доступ до якісних навчальних і наукових публікацій, що правлять за зразок для власних розвідок», «мережа професійних контактів», «вільний час» тощо. Залучаймо ці ресурси до роботи!

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності, с. 18. Затверджено Рішенням НАЗЯВО від 29.10.2019 р. Протокол № 11. URL: <https://tinyurl.com/j7hvx9zh>
2. Procedures for Investigating Academic Fraud. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK236197/>

В оформленні бюлетеня використано іконки conference by Kiran Shastry, resource by Ahmad Roaayala, dictionary by Smalllike, одержані на сервісі The Noun Project.

* Зірочкою позначена інформація, що також була наведена у попередніх випусках цього бюлетеня.

АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИЧОК

Academic dishonesty — академічна нечесність.

Academic excellence — академічна досконалість.

Academic fraud — академічний обман.

Academic integrity — академічна доброчесність/цілісність/достовірність.

Academic misconduct, academic integrity violation — порушення академічної доброчесності.

Assignment outsourcing — *див.* contract cheating.

Authentic assessment — оцінювання за завданнями, наближеними до реального життя.

Biased assessment — упереджене оцінювання.

Bribery — хабарництво.

Cheating — списування; обман.

Coercive authorship — примусове співавторство (тиск з метою включити до числа співавторів сторонню особу).

Collusion — недозволена співпраця над виконанням завдання.

Conflict of interest — конфлікт інтересів.

Contract cheating — аутсорсинг завдань, контрактний плагіат, підготовка академічних робіт на замовлення.

Copyright violation — порушення авторського права.

Disruptive behaviour — неналежна поведінка.

Exam proctoring — контроль за дотриманням доброчесності під час складання іспиту.

Fabrication — фабрикація.

Falsification — фальсифікація.

Forgery — підробка документів.

Ghostwriting, ghost authorship — тіньове/примарне авторство.

Misallocation of credit — нечесне приписування авторства; помилкове оцінювання.

Misrepresentation — введення в оману.

Plagiarism — (академічний) плагіат.

Predatory/fraudulent scholarly journal — хижацький науковий журнал.

Self-plagiarism — самоплагіат.

Unbiased assessment — неупереджене/справедливе оцінювання.

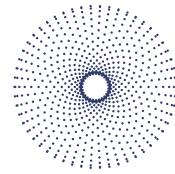
Undeserved authorship — незаслужене авторство.

- РОЗДРУКУЙТЕ ЦЕЙ БЮЛЕТЕНЬ НА ВЕЛИКОМУ ПАПЕРІ — МАТИМЕТЕ ФАЙНИЙ ПОСТЕР •

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. УСІ ВИПУСКИ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ WWW.SKERTIC.IN.UA

ЦЯ ПУБЛІКАЦІЯ ПОШИРЮЄТЬСЯ НА УМОВАХ ЛІЦЕНЗІЇ CREATIVE COMMONS: ІЗ ЗАЗНАЧЕННЯМ АВТОРСТВА — НЕКОМЕРЦІЙНА — ПОШИРЕННЯ НА ТИХ САМИХ УМОВАХ 4.0 МІЖНАРОДНА (CC BY-NC-SA 4.0)

«ЯК РЕЦЕНЗУВАТИ ДИПЛОМНУ РОБОТУ?»

Оцінка за виконання кваліфікаційної дипломної роботи формується за результатами проходження цієї роботою декількох етапів розгляду:

- ① Перевірка роботи на відсутність порушень академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату.
- ② Письмовий відгук наукового керівника.
- ③ Рецензування роботи іншим фахівцем, зазвичай — викладачем, науковцем чи представником бази практики.
- ④ Попередній захист роботи на кафедрі.
- ⑤ Захист дипломної роботи перед екзаменаційною (атестаційною) комісією, яка виставляє фінальну оцінку.
- ⑥ Розгляд апеляцій.
- ⑦ Розміщення успішно захищених робіт у відкритому доступі, зокрема в інституційному репозитарії закладу освіти.

Часто деякі з цих етапів відсутні. Наприклад:

- відгук наукового керівника може бути усним;
- студент може не мати права на апеляцію;
- університет може не приймати рішення про розміщення дипломних робіт у своєму репозитарії — тоді як лише у випадку доступності цих робіт можна застосовувати нещодавно затверджену процедуру «скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти... у разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності»^[1].

Рецензування дипломної роботи — одержання фахової думки про якість її виконання — відбувається на різних етапах її розгляду. Змінюється ракурс, з якого різні фахівці розглядають доробок студента. Так, науковий керівник «супроводжує» студента впродовж підготовки дипломної роботи, дає йому поради, які студент може врахувати під час роботи над текстом. Тому відгук наукового керівника зазвичай включає певну особистісну характеристику студента, його дослідницьких навичок й потенціалу. Розгляд роботи на кафедрі — більше про формальні параметри: обсяг тексту, його правильне оформлення, список використаних джерел, коректність подання цитат та ін. Формальна (часто — зовнішня) рецензія характеризує безпосередній зміст проведеного дослідження. Екзаменаційна комісія узагальнює зібрану на попередніх етапах інформацію, оцінює як представлену до захисту роботу, так і презентаційні навички студента.

ЩО ЦЕ ОЗНАЧАЄ?

Аби рецензування дипломних робіт було ефективнішим, кафедрам слід врахувати таке.

- Успішне проходження дипломною роботою перевірки на відсутність ознак академічного плагіату ще не є оцінкою цієї роботи. Перевірка означає, що робота з певною ймовірністю відповідає мінімальним критеріям доброчесності й що її можна розглядати та оцінювати за змістом.
- Оскільки письмові відгуки на кваліфікаційну роботу надають науковий керівник і зовнішній рецензент, то для кожного з них доцільно сформулювати «технічне завдання» — набір запитань, за якими ці два фахівці зможуть охарактеризувати рецензоване дослідження. Наприклад, наукового керівника логічно просити переконатися, що дотримано всі технічні вимоги до оформлення кваліфікаційної праці, а зовнішній рецензент може зосередитися на практичній цінності дипломної роботи.
- Бажано не дублювати запитання до наукового керівника й рецензента, орієнтуйте їх на різні ракурси оцінювання роботи.
- Кваліфікаційна робота демонструє здобуття її автором певної сукупності результатів навчання. Тому завдання до дипломної роботи має стосуватися певних результатів навчання, визначених освітньою програмою та/або стандартом вищої освіти, і рецензентів доречно запитати про те, чи містить робота свідчення досягнення здобувачем освіти цих результатів.

«В англійському еквіваленті слово „рецензування“ — peer review — це оцінка рівного, погляд колеги. Іншими словами, рецензування — це не стільки про ієрархію (коли хтось вищий за посадою оцінює якість вашої роботи), скільки про спільноту, яка дбає про збереження стандартів якості аналітичної роботи. Рецензування — це фільтр, який дає змогу відсіяти неякісні тексти до етапу оприлюднення».

Катерина Зарембо^[2,с.133]

Роль і відгук наукового керівника

Науковий керівник має звертати увагу як на змістовні, так і на формальні аспекти підготовки студентської кваліфікаційної роботи. До формальних аспектів належать оформлення тексту (шрифт, абзацні відступи), заголовків, рисунків, таблиць, додатків; коректні посилання на джерела, правильне їх цитування; дотримання графіка написання роботи; відсутність ознак академічного плагіату, підготовки дипломної роботи третьою особою тощо. Врахуйте, що без відповідного досвіду може бути складно підготувати якісну розгорнуту анотацію до роботи, допоможіть у цьому питанні авторові дипломної роботи.

Щодо змістовних аспектів зворотного зв'язку керівника у процесі підготовки роботи, то Гарвардський університет^[3] пропонує сфокусувати увагу на двох-трьох найважливіших аспектах роботи, що потребують покращення, і надати по них розгорнуті рекомендації, аніж дописувати короткий коментар до кожної дрібної проблеми тексту.

Поточні коментарі до тексту можуть стосуватися таких питань, як^[3]:

- Чи має робота центральну думку (ідею), що прослідковується упродовж усього тексту? Чи ця ідея цікава і комплексна?
- Наскільки логічно побудовано роботу? Чи легко зрозуміти головне твердження кожної її частини?
- Чи підкріплено кожне твердження належними доказами? Чи засвідчує таке обґрунтування достатній рівень обізнаності автора з темою? Чи не пропущено якийсь важливий аргумент?
- Чи підібрано доречні джерела інформації? Чи правильно оформлено посилання на них?

Недоброчесність у рецензуванні

① Просити проєкт тексту рецензії. Рецензія за своєю суттю є викладом думки рецензента, а не автора роботи, змушеного писати відгук сам на себе.

② Максимально коротка і виключно позитивна рецензія. Такий відгук є неправдивим, суто формальним, він не є частиною дискусії щодо порушених в рецензованій праці питань.

③ Різні процедури рецензування та захисту бакалаврських і магістерських кваліфікаційних дипломних робіт. І бакалаврат, і магістратура є рівноцінними рівнями вищої освіти, тому немає достатніх підстав встановлювати спрощені (зокрема скорочені за рахунок відсутності зовнішнього рецензування) процедури оцінювання бакалаврських кваліфікаційних робіт.

«Я люблю науку. Я ненавиджу домисли, забобони, перебільшення й фальсифіковані дані. Покажіть мені дослідження, покажіть мені результати, покажіть мені висновки — а тоді покажіть мені кілька компетентних рецензій на все це».

William E. 'Bill' Vaughan

Надаючи рекомендації, віднаходьте правильний баланс між поточною кваліфікацією студента і Вашим рівнем обізнаності з темою. Сходінка рекомендацій має бути дещо вища за сьогоднішній рівень підготовки студента, але не має бути парканом.

Якщо, на Ваш погляд, результати дипломної роботи будуть цікаві для широкого загалу, порекомендуйте здобувачеві освіти їх опублікувати і порадьте, як і де це краще зробити.

У формальному відгуку науковому керівникові варто відзначити дотримання основних формальних вимог до кваліфікаційної роботи. Також можна прокоментувати коректність застосування у роботі термінологічного і теоретичного апарату, оскільки зовнішній рецензент часто не є дослідником та ймовірно приділятиме цьому аспекту мало уваги.

Зовнішнє рецензування

Зовнішня рецензія надається на заключному етапі підготовки дипломної роботи, коли можливість внесення суттєвих змін до рецензованої праці мінімальна. Тому цей відгук має більшу «ритуальну» складову і меншою мірою покликаний допомогти у покращенні якості дослідження. І все одно слід прагнути, щоб зовнішня рецензія в першу чергу транслювала сенси, кваліфіковані думки і лише в другу чергу була частиною ритуальності й формалізму.

Найкраща практика для цього — кафедрі завчасно визначити перелік питань, на які бажано одержати відповідь щодо певної кваліфікаційної роботи, і надати ці питання зовнішньому рецензентові.

До таких питань належать, зокрема:

- Грамотна мова тексту.
- Коректність, зрозумілість постановки проблеми, визначення мети і завдань дослідження.
- Належна аргументованість тверджень, коректність встановлення причинно-наслідкових зв'язків між досліджуваними явищами.
- Відповідність між назвами та змістом розділів та підрозділів роботи.
- Коректне використання професійної і наукової термінології.

- Логічність, цілісність структури роботи.
- Адекватність огляду попередніх досліджень.
- Опрацювання релевантних українських та іншомовних джерел.
- Зрозумілість опису використаної методології проведення дослідження.
- Актуальність фактичної та статистичної інформації, на яку спирається робота.
- Достатність використаних методів дослідження та видів/джерел опрацьованої інформації для досягнення заявленої мети дослідження.
- Коректність інтерпретації опрацьованих даних.
- Глибина критичного аналізу досліджуваної проблеми.
- Логічність зв'язку між результатами дослідження, його висновками і рекомендаціями.
- Недоліки дослідження.
- Практичні аспекти застосування результатів дослідження та інше.

Перевантажувати рецензента великою кількістю питань і аспектів розгляду роботи нерозумно. Тому наведений перелік — можливий орієнтир для формулювання кафедрою власних питань до рецензента з урахуванням контексту певної освітньої програми. Зокрема, на момент зовнішнього рецензування оформлення дипломної роботи вже має відповідати вимогам, тому просити рецензента коментувати оформлення не варто. Так само недоцільно просити рецензента оцінити роботу, оскільки він зазвичай не знає детально всіх критеріїв оцінювання дипломної роботи з урахуванням особливостей конкретної кафедри і освітньої програми.

Як дипломна робота, так і відгуки на неї, її обговорення у різних аудиторіях і середовищах — важлива частина академічного дискурсу, де класичні теоретичні підходи застосовуються до актуальних практичних проблем, де тестуються нові гіпотези, відточується термінологія, знаходяться нові рішення й підходи. Врешті, на глибшому рівні рецензування — це інструмент формування та підтримки мережі професійних комунікацій і знайомств. Успішних Вам комунікацій!

ЧОГО НЕ ВАРТО ПИСАТИ У РЕЦЕНЗІЇ

«РЕЦЕНЗОВАНА ПРАЦЯ ОФОРМЛЕНА У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ВСТАНОВЛЕНИХ ВИМОГ, ВОНА СКЛАДАЄТЬСЯ ЗІ ВСТУПУ, ТРЬОХ РОЗДІЛІВ, ВИСНОВКІВ, ДОДАТКІВ. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ НАЛІЧУЄ 123 ПОЗИЦІЇ».

— Ви витратили три рядки тексту Вашого відгуку, не сказавши про роботу нічого нового або неочевидного.

«РОБОТА ВИКОНАНА НА ВИСОКОМУ ТЕОРЕТИЧНОМУ (МЕТОДОЛОГІЧНОМУ, НАУКОВОМУ...) РІВНІ», «АВТОРОМ ВИКОРИСТАНО ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ».

— Схвальне, однак неконкретне твердження. Опишіть, що саме виконано на високому рівні й що про це свідчить; чому обрані методи й опрацьовані джерела інформації є найбільш доцільними для досягнення мети дослідження.

«СУТТЄВИХ НЕДОЛІКІВ/ЗАУВАЖЕНЬ ДО РЕЦЕНЗОВАНОЇ РОБОТИ НЕМАЄ».

— По-перше, так не буває. По-друге, рецензія має орієнтувати на можливість досягнення наступної сходинки, здолання вищої планки якості дослідження, і демонстрація цієї планки є однією з важливих функцій відгуку.

«ДИПЛОМНА РОБОТА ЗАСЛУГОВУЄ НА ОЦІНКУ „ВІДМІННО“».

— Хоча деякі університети передбачають, що рецензент має надати роботі власну оцінку за чотирибальною шкалою, на нашу думку, це не є коректним. Рецензент перш за все має надати змістовну характеристику роботи, інформацію, що допоможе екзаменаційній комісії прийняти власне обґрунтоване рішення щодо оцінки роботи з урахуванням презентації її результатів під час захисту.

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

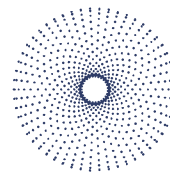
1. Порядок скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації : затв. постановою КМУ від 26.08.2021 № 897. URL: <https://cutt.ly/HESbQB4>
2. Зарембо К. та ін. Писати аналітику може кожен. Мистецтво переконливого тексту. — К. : Віхола, 2021. — 224 с.
3. Responding to Student Writing. URL: <https://cutt.ly/nЕНВУКТ>

В оформленні бюлетеня використано іконку feedback by iconpixel, одержану на сервісі The Noun Project.

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. УСІ ВИПУСКИ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ WWW.SKERTIC.IN.UA

ЦЯ ПУБЛІКАЦІЯ ПОШИРЮЄТЬСЯ НА УМОВАХ ЛІЦЕНЗІЇ CREATIVE COMMONS: ІЗ ЗАЗНАЧЕННЯМ АВТОРСТВА — НЕКОМЕРЦІЙНА — ПОШИРЕННЯ НА ТИХ САМИХ УМОВАХ 4.0 МІЖНАРОДНА (CC BY-NC-SA 4.0)

«ЧОМУ СЛІД ЗВАЖАТИ НА КОНФЛІКТИ ІНТЕРЕСІВ?»

Конфлікти інтересів належать до тих явищ, що в момент появи не є чимось катастрофічним, однак мають потенціал з часом призвести до серйозних проблем — зокрема й у царині академічної недоброчесності. Тому присвяtimo цій темі поточний випуск бюлетеня.

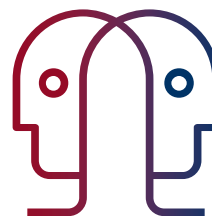
У вищій освіті доцільно розглядати конфлікти інтересів у двох ракурсах. По-перше, чинне законодавство у сфері протидії корупції містить норми із запобігання конфліктам інтересів, адже останні є складовою більшості корупційних правопорушень. По-друге, слід зважати на низку ситуацій освітнього процесу, які прямо не підпадають під законодавче визначення конфлікту інтересів, але є «конфліктами інтересів у широкому сенсі», оскільки мають подібні риси й наслідки.

РЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ ІНТЕРЕСІВ В АНТИКОРУПЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Вимоги Закону України «Про запобігання корупції»^[1] (далі — *Закон*) щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів поширюються зокрема на посадових осіб державних і комунальних закладів вищої освіти. Згідно з роз'ясненням НАЗК, **посадовими особами** є працівники, «які наділені посадовими повноваженнями здійснювати організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції»^[2]. В університетах такі функції здійснюють ректор, проректор, головний бухгалтер, керівник фінансового відділу, декан, завідувач кафедри, їхні заступники^[2] тощо.

Закон визначає ситуації, коли приватний інтерес особи впливає на прийняття нею певного рішення в межах її посадових повноважень (**реальний конфлікт інтересів**) або може призвести до такого впливу у майбутньому (**потенційний конфлікт інтересів**). Прийняття рішення тут стосується виключно ситуації реалізації особою **дискреційних повноважень** — сукупності «прав та обов'язків... осіб... що надають можливість на власний розсуд визначати... вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень»^[3], «у тому числі строк та послідовність їх здійснення»^[4], або не приймати жодне рішення. Себто дискреція має місце, коли особа при прийнятті управлінського рішення може діяти на власний розсуд, «без необхідності узгодження варіанта вибору із будь-ким»^[5].

Типовими прикладами дискреційних повноважень є прийняття рішень щодо розміру надбавки, що встановлюється до посадового окладу у випадку, коли законодавство надає можливість встановлювати цю надбавку в певному діапазоні величин; виплата премій; погодження термінів відпусток. Так само дискреційними можуть бути рішення щодо розподілу навчального навантаження між викладачами кафедри і таке інше.

«Закон допускає необмежене коло обставин та ситуацій, що можуть свідчити про наявність приватного інтересу чи зумовлювати його виникнення за певних умов... При вирішенні питання щодо приватного інтересу... слід у кожному випадку враховувати конкретні обставини, відносини та зв'язки особи, обсяг її службових/представницьких повноважень під час прийняття того чи іншого рішення»^[4]. Менше з тим, деякі типові ситуації, в яких виникає приватний інтерес, обумовлені окремо. До таких ситуацій належать зокрема^[4]:

- спільна робота близьких осіб — родичів та членів сім'ї. Якщо особа має у підпорядкуванні близьку особу, то стається потенційний конфлікт інтересів;
- реалізація повноважень стосовно себе, наприклад, прийняття рішення щодо виплати собі премії;
- службові стосунки: наприклад, коли підпорядкована особа бере участь у роботі комісії з розгляду порушення академічної доброчесності, вчиненого її керівником, то вона перебуває у ситуації реального конфлікту інтересів; прохання виставити незаслужену оцінку певному студенту, що походить від представника адміністрації університету, також спричиняє конфлікт інтересів;
- одержання подарунків та ін.

Щодо останнього Закон встановлює, що посадовим особам «забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб... якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи...

Рішення, прийняте [посадовою] особою на користь особи, від якої вона чи її близькі особи отримали подарунок, вважаються такими, що прийняті в умовах конфлікту інтересів»^[1]. Це означає, наприклад, що декан чи завідувач кафедри не може приймати подарунок від викладачів цього факультету (кафедри). Закон тут не передбачає винятків на кшталт «від усього колективу», «з нагоди ювілею» і подібних обставин.

ВАРТО ПАМ'ЯТАТИ:

Стаття 28 Закону покладає обов'язок прийняття рішення щодо врегулювання конфлікту інтересів на безпосереднього керівника та на керівника органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення особи з посади. Себто, наприклад, у випадку виникнення конфлікту інтересів у завідувача кафедри врегулюванням цього питання мають опікуватися декан і ректор університету. Способи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів див. у статтях 29–36 Закону.

Рішення, прийняті за наявності конфлікту інтересів, підлягають скасуванню органом або посадовою особою, уповноваженою на прийняття чи скасування відповідних рішень, або можуть бути визнані незаконними в судовому порядку^[1,ст.67].

«Будь-який захід врегулювання конфлікту інтересів застосовується виключно до особи, у якій виникає конфлікт інтересів. Такі заходи не можуть застосовуватися до інших осіб, спільна робота з якими зумовлює виникнення конфлікту інтересів, тобто [до] підпорядкованих осіб»^[4].

Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, обмежень щодо одержання подарунків тягне за собою адміністративну відповідальність, передбачену статтями 172⁵, 172⁷ Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Вищевикладені вимоги Закону не поширюються на заклади вищої освіти приватної форми власності. Однак і таким ЗВО, на наш погляд, слід впроваджувати добрі управлінські практики і політики.

Питання запобігання окремим ситуаціями, що становлять конфлікт інтересів, включено до освітнього законодавства. Наприклад:

- деколи термін «конфлікт інтересів» у документі не вживається, але мається на увазі це саме явище. Так, офіційними опонентами на захисті дисертації не можуть бути співавтори наукових праць дисертанта. Керівник, заступник керівника закладу вищої освіти (наукової установи) не має права захищати дисертацію у спеціалізованій вченій раді, утвореній у цьому закладі (установі);

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ»^[1]:

Потенційний конфлікт інтересів — наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Реальний конфлікт інтересів — суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Приватний інтерес — будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях.

Близькі особи — ...чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчєрка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свєкруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта.

[Посадові особи] зобов'язані:

1) вживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів;

2) повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього керівника, а у випадку перебування особи на посаді, яка не передбачає наявності у неї безпосереднього керівника... — [НАЗК] чи інший визначений законом орган...;

3) **не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів;**

4) вжити заходів щодо врегулювання реальному чи потенційного конфлікту інтересів.

Безпосередній керівник особи або керівник органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади протягом двох робочих днів після отримання повідомлення про наявність у підлеглої йому особи реального чи потенційного конфлікту інтересів приймає рішення щодо врегулювання конфлікту інтересів, про що повідомляє відповідну особу.

- до складу експертної групи для проведення акредитаційної експертизи «не включаються експерти, які працюють... або навчаються у відповідному закладі вищої освіти, чи за наявності інших обставин, що свідчать про **реальний чи потенційний конфлікт інтересів**»^[6];
- один з критеріїв акредитації освітніх програм підготовки здобувачів вищої освіти сформульовано так: «Визначено чіткі та зрозумілі правила проведення контрольних заходів, що є доступними для всіх учасників освітнього процесу, які забезпечують об'єктивність екзаменаторів, зокрема охоплюють **процедури запобігання та врегулювання конфлікту інтересів...**»^[6, Додаток];
- «Особа у закладі вищої освіти не може одночасно займати дві та більше посад, що передбачають виконання адміністративно-управлінських функцій»^[7, ст. 55, ч. 13].

ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКАМ ІНТЕРЕСІВ ПРИ РОЗГЛЯДІ ПОРУШЕНЬ АКАДЕМДОБРОЧЕСНОСТІ

На нашу думку, при утворенні етичної комісії для розгляду випадків порушення академічної доброчесності, до яких можуть бути причетні посадові особи ЗВО, для уникнення конфлікту інтересів слід врахувати таке.

- Якщо до порушення імовірно причетний ректор ЗВО, то етична комісія цього ЗВО не може розглядати таке питання. Для розгляду такого випадку слід звертатися до засновника ЗВО або до уповноваженого органу (НАЗЯВО^[7, ст. 19, ч. 9] та ін.).
- До складу комісії з розгляду порушення за імовірної участі проректора ЗВО включаються працівники, не підпорядковані цьому проректору з урахуванням функцій, визначених наказом про розподіл повноважень між проректорами. До такої комісії також може бути доцільно залучити представників інших ЗВО чи наукових установ.
- До складу комісії з розгляду порушення за імовірної участі декана (завідувача кафедри) доцільно залучати осіб з інших факультетів (кафедр).

ЧИТАЙТЕ Й ДИВІТЬСЯ ЩЕ

Методичні рекомендації щодо уникнення конфлікту інтересів^[4] — основне джерело, що надихнуло на підготовку поточного випуску бюлетеня. Якщо Вас зацікавила ця тема, читайте ще 100 сторінок з цього питання, написаних колегами з НАЗК.

Навчально-просвітницький серіал «Конфлікт інтересів» — це серія коротких мультфільмів, де розглядаються різні типові ситуації конфлікту інтересів і шляхи їх врегулювання^[8].

СПЕЦИФІЧНІ ДЛЯ ВИЩОЇ ОСВИТИ СИТУАЦІЇ, ЩО МОЖУТЬ МІСТИТИ КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Чимало ситуацій, пов'язаних із імовірними конфліктами інтересів усередині закладів вищої освіти, не належать до сфери регулювання Закону України «Про запобігання корупції», головним чином через те, що учасники цих ситуацій не є посадовими особами в розумінні Закону. Та й сформулювати вичерпний перелік таких обставин не можна, адже особисті міркування впливають на чимало рішень в межах посадових функцій, і це не обов'язково є чимось поганим. Проте обов'язково необхідно виявляти та врегульовувати ті прояви конфлікту інтересів у ЗВО, що призводять чи можуть призвести до негативних наслідків. Далі на основі документів університетів різних країн світу наведемо декілька прикладів таких типових ситуацій.

① Конфлікт зобов'язань — ситуації, коли зовнішні справи працівника забирають стільки часу й уваги, що заважають належно виконувати основну роботу в університеті^[9; 10].

② Сприяння, участь у розгляді та вирішенні питання про працевлаштування члена сім'ї (близької особи) в університеті. Не можна мати близьку особу у підпорядкуванні, брати участь в оцінюванні результатів її роботи^[11].

③ Заборонено одержувати подарунки будь-якої вартості від постачальників фармацевтичних засобів, медичного обладнання, надавачів медичних послуг чи їхніх представників^[11].

④ Участь у прийнятті рішень щодо співпраці університету із певним бізнесом, якщо представник університету або його близька особа є (спів)власником цього бізнесу або має у ньому фінансовий інтерес^[11; 12]. У тому числі участь у прийнятті рішення щодо закупівлі товарів чи послуг у такого постачальника^[11].

⑤ Розповсюдження внутрішньої університетської інформації, у тому числі надання такої інформації іншим організаціям; використання об'єктів інтелектуальної власності університету в несанкціонований спосіб^[10].

⑥ Працівники, що мають близькі особисті чи сімейні стосунки зі студентом, не повинні брати участь у прийнятті рішень, пов'язаних з прийомом такого студента на навчання, науковим керівництвом, успішністю і прогресом у навчанні^[13].

⑦ Займатися зі студентами університету репетиторством на платній основі, коли очікується, що пояснення відповідного матеріалу має бути частиною звичайних функцій викладача^[14].

⑧ Визначати обов'язковим підручником з курсу книжку, від продажу якої особа одержує авторський гонорар^[15]; «добровільно-примусовий» продаж студентам власних підручників чи інших навчальних матеріалів.

«Важливо розуміти, що існування конфлікту інтересів ще не означає, що певна особа скоїла порушення. Однак будь-які інтереси, що можуть призвести до конфлікту інтересів, мають бути оприлюднені».

Політика Оклендського університету^[12]

⑨ Неоприлюднення інформації про потенційний конфлікт інтересів при проведенні досліджень та публікації їх результатів є неетичною поведінкою^[16].

На наш погляд, ситуаціями, що містять складову неприпустимого потенційного конфлікту інтересів, також є такі.

- Викладач кафедри одночасно навчається на магістерській освітній програмі, що реалізується цією кафедрою: проблема полягає у неможливості забезпечити неупереджене оцінювання результатів навчання такого здобувача освіти.
- Непропорційно висока частка представників базового ЗВО, в якому проходить фінал відповідного змагання, з-поміж переможців всеукраїнської студентської олімпіади чи конкурсу студентських наукових робіт.
- Завищення оцінки результатів навчання певного студента на прохання колег чи керівництва.

НА ЦЬОМУ ТЕМА НЕ ЗАВЕРШУЄТЬСЯ 😊

Чому не слід приймати рішення або брати участь у прийнятті рішення в умовах конфлікту інтересів?

- Деякі рішення, прийняті за таких обставин, незаконні і мають бути скасовані.
- Наявність конфлікту інтересів означає високу ймовірність того, що особа прийме упереджене, а не об'єктивно найкраще професійне рішення з певного питання.
- Навіть якщо така особа вирішить прийняти неупереджене, належним чином обгрунтоване рішення, колеги чи інші особи можуть вважати, що це рішення продиктовано суб'єктивними міркуваннями^[12].

Загалом тема конфлікту інтересів нескладна для загального розуміння, водночас недостатньо очевидна з точки зору конкретних рішень. Тому адекватне управління конфліктами інтересів має бути окремою політикою ЗВО. Про це поговоримо іншим разом.

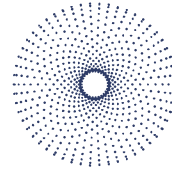
Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції».
  2. Зміни до Роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю : затв. Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 08.02.2019 р. № 368. URL: <https://cutt.ly/nUcPIWU>
  3. Методологія проведення антикорупційної експертизи : затв. Наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 р. № 1395/5. URL: <https://cutt.ly/vUc1zoO>
  4. Методичні рекомендації від 02.04.2021 № 5 щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції. URL: <https://cutt.ly/UUc4Nsf>
  5. Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією, підготовлений 01.03.2018 за дорученням Голови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду. URL: <https://cutt.ly/UUc0SfR>
  6. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : затв. Наказом МОН від 11.07.2019 № 977. URL: <https://cutt.ly/YUvsFLE>
  7. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту».
  8. Мультсеріал «Конфлікт інтересів». НАЗК, 2021. URL: <https://cutt.ly/nUb8ug8>
  9. Conflicts of Interest and Commitment: Examples. Iowa State University. URL: <https://cutt.ly/pUAQduK>
  10. Conflict of Interest Examples. Western Kentucky University. URL: <https://cutt.ly/wUAQcXU>
  11. Vanderbilt University Faculty Manual. Chapter 3: Conflict of Interest and Commitment Policy. URL: <https://cutt.ly/iUAQ7S9>
  12. Conflict of Interest Policy. The University of Auckland. URL: <https://cutt.ly/NUEk24H>
  13. Conflict of Interest Principles. University of Oxford. URL: <https://cutt.ly/aUAWMU5>
  14. Conflict of Interest Examples. University College Cork, Ireland. URL: <https://cutt.ly/rUAExc2>
  15. Examples of COIs. University of Pittsburgh. URL: <https://cutt.ly/uUAUqZf>
  16. The University of Hong Kong Policy on Research Integrity. URL: <https://cutt.ly/BUAPHqw>
- В оформленні бюлетеня використано іконку conflict by Vecris, одержану на сервісі The Noun Project.

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. УСІ ВИПУСКИ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ WWW.SKERTIC.IN.UA

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS: ІЗ ЗАЗНАЧЕННЯМ АВТОРСТВА — НЕКОМЕРЦІЙНА — ПОШИРЕННЯ НА ТИХ САМИХ УМОВАХ 4.0 МІЖНАРОДНА (CC BY-NC-SA 4.0)

«ЯКІ КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ МОЖУТЬ МАТИ МІСЦЕ У ЗВО?»

Чинне законодавство покладає на юридичних осіб зобов'язання здійснювати регулярну оцінку корупційних ризиків у власній діяльності^[1,ст.61]. Університети є тими юридичними особами, що несуть важливу суспільну місію, і їхня діяльність має високий ступінь публічності. Тому університети мають правити за приклад належної реалізації антикорупційної політики, зокрема виявлення та мінімізації відповідних ризиків.

Поточний випуск бюлетеня пропонує певну систематизацію специфічних для закладів вищої освіти корупційних ризиків, що має допомогти аналітичним підрозділам університетів — так само як усім учасникам освітнього процесу — у виконанні зазначеного завдання.

Варто наголосити, що метою аналізу корупційних ризиків не є пошук та реагування на випадки корупції і вжиття санкцій до винних осіб. Навпаки, такий аналіз спрямовано на оцінку ймовірності появи тих чи тих проявів корупції у майбутньому та розробку заходів, покликаних зменшити зазначену ймовірність.

Власне **корупційним ризиком**, дещо спрощуючи офіційне роз'яснення^[2], є фактор чи явище, що створює умови або підвищує ймовірність настання корупційних дій, випадків корупції. Більш широко, корупційний ризик — це набір вразливостей чи слабких місць системи або процесу, що може сприяти корупційним практикам або полегшує їх виникнення^[3,с.1].

Поговорімо далі про основні корупційні ризики, що стосуються академічних та організаційних питань діяльності університетів. Зауважимо, що ризики у сфері фінансово-господарської діяльності ЗВО, зокрема пов'язані із публічними закупівлями, не є предметом уваги цієї публікації.

ВСТУП НА НАВЧАННЯ

Загально визнано, що завдяки запровадженню зовнішнього незалежного оцінювання рівень корупції при вступі до українських університетів було мінімізовано. Однак варто пам'ятати, що в низці ситуацій ЗНО не є єдиним критерієм відбору вступників, і поруч із ЗНО або замість нього при вступі до університетів можуть враховуватися результати *вступних випробувань, що проводяться у закладі освіти*. До таких ситуацій належать наприклад:

- вступ на деякі спеціальності, що передбачає проходження творчого конкурсу;

Що є корупцією?

Хабарі — напевно, перша асоціація зі словом «корупція», яка спадає на думку. Та насправді корупція — явище, значно ширше і складніше за хабарництво. Етимологічно це поняття походить від латинського дієслова *corruptere*, що має значення «псувати, руйнувати». Отже, сутнісно корупція знищує, руйнує щось важливе для людини.

Одне з найвідоміших визначень цього поняття сформульоване організацією Transparency International:

«Корупція — зловживання довіреною владою заради приватної вигоди»^[4].

Влада тут розуміється у широкому сенсі повноважень чи можливостей людини, що зумовлені її посадою чи статусом. Так само широко слід розуміти приватну вигоду. Це не лише гроші, а й подарунки, можливість прийняти рішення на користь родича тощо.

Українське законодавство суголосне з цим підходом. Закон «Про запобігання корупції» визначає термін «корупція» як «використання особою... наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або... обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі... з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей»^[1,ст.1]. Звідси випливають ключові ознаки корупції:

- ① Протиправне використання особою власних повноважень чи можливостей.
- ② Наявність неправомірної вигоди.
- ③ Покладання відповідальності за випадок корупції як на одержувача, так і на надавача неправомірної вигоди.

Неправомірна вигода може мати різні форми. Нею є «грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав»^[1,ст.1].

- складання фахового іспиту вступниками до магістратури;
- складання фахового іспиту при вступі на бакалаврат по завершенні коледжу;
- вступ до аспірантури;
- вступ осіб (наприклад, деякі категорії осіб з пільгами, вступники з тимчасово окупованої території України), які мають право замість ЗНО скласти вступні іспити або проходити співбесіду в закладі освіти.

Самостійне адміністрування університетом цих видів вступних випробувань має розцінюватися як корупційний ризик. Окремим ризиком у цьому зв'язку є недостатня прозорість «правил гри», зокрема відсутність на офіційних сайтах закладів освіти програм та зрозумілих і чітких критеріїв оцінювання таких вступних випробувань^[5,c.48].

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Не зупиняючись довго на доволі очевидній імовірності надання-одержання неправомірної вигоди за підвищення студенту оцінки на іспиті під час сесії, наведемо кілька інших ситуацій і факторів освітнього процесу, що можуть містити корупційні ризики.

Прохання колеги чи керівника змінити оцінку певному студенту створює ситуацію конфлікту інтересів (*Див. бюлетень № 19*), у яку потрапляє викладач. Прохання може бути проявом непотизму, що вважається формою корупції. Наслідок — імовірність неналежного виконання викладачем посадових обов'язків.

«Адміністративний тиск на викладачів, щоб вони змінили оцінки, оскільки це зручно для інституції» — один з корупційних ризиків, поширеність якого вивчалась у міжнародному дослідженні у 2017-2018 рр.^[6,c.14]

Набір на навчання вступників із слабкою попередньою підготовкою — ризик того, що такі студенти не зможуть ефективно навчатися у чесний спосіб, тому шукатимуть неправомірних шляхів забезпечення власної успішності. Альтернатива у вигляді значної кількості дозволених спроб перекладання заліку чи іспиту знецінює академічні стандарти і нівелює функцію контролю результатів навчання.

Подібні ризики пов'язані із заочною формою навчання, якщо на ній неналежним чином організовано роботу викладачів зі студентами у міжсесійний період.

Пропуски занять студентами можуть призводити до фіктивного «відмічання присутності на парах», оплати або подарунків за відпрацювання пропусків^[7,c.37]. Відсутність студента на заняттях упродовж усього або більшої частини семестру — ризик нечесного складання семестрових іспитів.

Можуть бути непрозорими критерії і процедури переведення студентів з навчання за кошти фізичних і юридичних осіб («контракт») на місця державного замовлення («бюджет»).

«Освітні системи потерпають від корупції в усіх куточках світу».

Irene Glendinning et al.^[6,c.6]

Додаткові платні приватні заняття для студентів (зокрема коли викладач на основних заняттях свідомо роз'яснює студентам лише частину необхідного матеріалу^[8,c.84]) і продаж студентам власних підручників чи інших навчальних матеріалів викладача як умова успішного складання заліку/іспиту^[8,c.190] можуть бути прихованими формами набуття неправомірної вигоди.

ІНОЗЕМНІ СТУДЕНТИ

Вищенаведені ризики освітнього процесу загалом вищі для студентів-іноземців через складність захисту ними власних прав, зумовлену культурним і мовним бар'єром, залежністю від адміністрації університету в питаннях продовження візи, проживання у гуртожитку та ін. Не вирішено проблему відбору таких студентів за рівнем підготовки, оскільки за чинною процедурою іноземці спочатку одержують запрошення на навчання, і лише по приїзді в Україну проходять вступні випробування: складно не прийняти на навчання особу із запрошенням від університету, яка вже витратила на подорож до України значні зусилля та серйозні гроші.

Додатковий «локальний» корупційний ризик — недостатній рівень володіння іноземцями українською чи англійською мовою, якою відбувається навчання в нашій державі,* тому неможливість для них чесного здобуття вищої освіти.

«Глобальною» ж проблемою для міжнародного сектора вищої освіти, за даними численних досліджень, є діяльність несумлінних фірм-посередників (агентів), які надають студентам послуги із супроводу процесу їхнього вступу в університет іншої країни, а часом також допомагають їм у вирішенні поточних питань під час навчання. Серед недобросесних і корупціогенних практик таких агентів виділяють:

- введення в оману вступників щодо змісту освітньої програми, що негативно впливає на репутацію університету^[8,c.144];
- підробку документів, необхідних для одержання візи і вступу на навчання^[9,c.10], зокрема документів про попередній рівень освіти вступника^[10,c.78], рекомендаційних та мотиваційних листів^[6,c.16];
- недостатню підзвітність, добросесність і прозорість діяльності агентів^[10,c.83];
- хабарництво агентів^[6,c.16].

* На жаль, в супереч статті 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» освітній процес для частини іноземних студентів в Україні по сьогодні офіційно відбувається російською мовою.

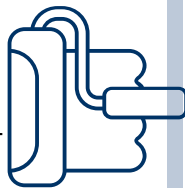
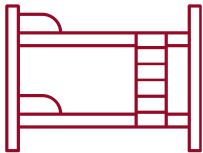
«Обов'язок молодих людей — кинути виклик корупції».

Курт Кобейн, лідер гурту Nirvana

Університетські гуртожитки

У багатьох українських університетах кількість студентів, які потребують поселення до гуртожитків, перевищує кількість вільних місць. Університетам може бракувати коштів на утримання гуртожитків у належному матеріально-технічному стані. Ці обставини зумовлюють низку корупційних ризиків, пов'язаних із проживанням у студентських гуртожитках:

- неопритулення на офіційному сайті ЗВО інформації про кількість вільних місць у гуртожитках (*порушення вимоги частини 2 ст. 30 Закону України «Про освіту»*);
- відсутність або непрозорість критеріїв визначення черговості поселення осіб до гуртожитків;
- наявність, однак недотримання таких критеріїв^[11, с.127], а також непублічність інформації про результат розподілу місць між тими, хто потребує поселення;
- неофіційні платежі для поселення у гуртожиток^[12];
- непрозорість поселення на звільнене місце, якщо хтось виїхав із гуртожитку у міжсесійний період;
- поселення у кімнату із кращими умовами^[8, с.120];
- поселення осіб, які не мають права проживати в університетському гуртожитку (які не є працівниками, студентами або гостями-учасниками певних заходів університету)^[8, с.119];
- додаткові неофіційні платежі за проживання (понад встановлені законодавством і договором);
- неофіційні платежі для врегулювання ситуацій, пов'язаних із порушенням прав мешканців гуртожитків (добровільно-примусові господарські або ремонтні роботи, що покладаються на студентів; заборона входу-виходу до будівлі гуртожитку в нічний час; незаконне проникнення представників адміністрації у кімнату для обстеження умов проживання; безпідставне переселення в іншу кімнату та ін.);
- примусове виселення студентів, які відмовляються виконувати неправомірні вимоги адміністрації гуртожитку^[11, с.127].

Кадрова політика

Низка досліджень вважає неналежну політику університету з підбору і професійного розвитку академічного та допоміжного персоналу однією з «найшкідливіших за своїми довгостроковими наслідками проблем у сфері вищої освіти»^[5, с.12]. Серед можливих проблем, пов'язаних із наймом кадрів на викладацькі і наукові посади, варто назвати такі:

- застосування малорелевантних критеріїв відбору кандидатів на академічні посади;
- непослідовне застосування належних критеріїв відбору кандидатів;
- недотримання визначених процедур проведення конкурсу на посаду;
- значна кількість «конкурсів без конкурсу», коли на відкриті вакансії подається рівно по одному кандидату: це може свідчити про закритість/непрозорість процедури найму, тоді як непрозорість зазвичай є індикатором корупційних ризиків;
- укладання контракту на короткий термін (1–2 роки) за результатами конкурсу: визначення тривалості контракту може ґрунтуватись на непрозорих критеріях.

Окремим негараздом є **фаворитизм** — надання при наймі чи просуванні по службі переваги особам, які належать до певної групи, але не завжди демонструють найкращі професійні якості. До основних форм фаворитизму належать:

- **непотизм** — надання переваги родичам та, за деякими джерелами, друзям;
- **кронізм**^[8, с.190] — надання переваг друзям;
- **академічний інбридінг** — найм на академічні посади випускників свого університету;
- **дискримінація** — створення штучних перепон представникам певної групи: слугує формою фаворитизму до представників іншої групи. Наприклад, кількісне переважання чоловіків на вищих адміністративних посадах в академічній сфері вважається наслідком прихованої дискримінації жінок під час їхнього просування шаблями професійної кар'єри.

Фаворитизм як прояв конфлікту інтересів (див. *бюлетень № 19*) є корупційним ризиком для академічних установ^[6, с.14; 8, с.185; 9, с.11; 10, с.8].

Прогалини кадрової політики іноді заважають університетам наймати об'єктивно найкращих претендентів на посади^[8, с.133]. Що тягне за собою зниження якості викладання і проведення досліджень, формує слабшу конкурентну позицію університету на конкурсах на фінансування досліджень, стримує його розвиток тощо. Деякі інші нюанси спричинених «кадровим питанням» особливостей ділових відносин і трудової атмосфери на окремих кафедрах цікаво (хоча й дещо гіпертрофовано) описала Дарина Березіна у романі «Факультет»^[13].

КОРОТКО ПРО ІНШЕ

Назвемо декілька інших явищ, що можуть містити потенційну корупційну складову.

- Політичний тиск на ЗВО з метою присудження публічним персонам освітніх, наукових або почесних ступенів^[6,c.21], без дотримання належних академічних критеріїв.
- «Купівля академічних ступенів»^[8,c.172].
- Сексуальна експлуатація є проявом корупційних відносин^[6,c.14;8,c.190]. «Сексуальне домагання, головним чином до жінок-студенток, викладачок, співробітниць з боку чоловіків, вважається серйозною проблемою у вищій освіті, яка широко не вивчається і не визнається»^[9,c.13].
- Корупційні ризики у дозвільній сфері, що пов'язані із ліцензуванням та акредитацією освітніх програм^[6,c.29;9,c.8]. «Чимало акредитаційних організацій можуть зіткнутися із потенційним конфліктом інтересів, оскільки вони одержують пряму оплату від оцінюваних ними інституцій, тому мають стимул надати позитивний відгук. На іншому боці спектру і в крайньому випадку акредитаційний процес може бути повністю фіктивним»^[8,c.128].
- «Достатньо поширене політичне втручання у внутрішні справи університетів»^[9,c.6].
- Неофіційні платежі на різних етапах підготовки та захисту дисертаційних досліджень.

- Нецільове використання коштів, що спрямовані на проведення досліджень^[11,c.6]. Додаткова проблема — «рейдерство» грантових проєктів^[14], непрозора заміна осіб, залучених до їхнього виконання.

ЧИ Є ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ РІЗНОВИДОМ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ?

Списування на іспитах, діяльність комерційних компаній з підготовки академічних текстів на замовлення, публікації у хижацьких наукових журналах, пропуск занять викладачами, неналежна якість наукового керівництва — це та «іржа», що роз'їдає (етимологічно — корумпує) освітню і наукову діяльність. Згадувані у цьому випуску бюлетеня дослідження відносять цю іржу до корупційних ризиків, хоча й не надають такому підходу належного теоретичного обґрунтування. Власне, у цілях зручної класифікації можна говорити окремо про порушення доброчесності, окремо про корупційні ризики та окремо про випадки корупції. Та насправді кожна академічна проблема тягне за собою інші, тому, незалежно від введеної нами класифікації, розв'язувати ці проблеми й зменшувати їхню поширеність слід у комплексі. Сьогодні ж для багатьох українських університетів просування доброчесності — це щось одне, а запобігання корупційним ризикам — щось зовсім інше. Про те, як наближати ці два питання одне до одного, поміркуємо за іншої нагоди.

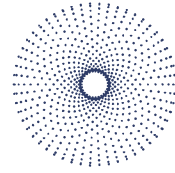
Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції».
2. Методологія оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади : затв. Рішенням НАЗК від 02.12.2016 № 126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-16>.
3. Corruption Risk Assessment Topic Guide. Transparency International, 2010. URL: <https://cutt.ly/hPuG5xy>
4. What is Corruption? URL: <https://cutt.ly/aO6JNAA>
5. Білецький А. та ін. Звіт за результатами оцінки корупційних ризиків у сфері правничої освіти в Україні. К., 2021. URL: <https://cutt.ly/TPixXhG>
6. Glendinning I. et al. Policies and Actions of Accreditation and Quality Assurance Bodies to Counter Corruption in Higher Education. CHEA/CIQG Project Report, February 2019. URL: <https://cutt.ly/UPsoHCP>
7. Когут І. та ін. Корупційні ризики у системі медичної освіти України. К., 2019. URL: <https://cutt.ly/aPoPkUS>
8. Global Corruption Report: Education. *Transparency International*, 2013. URL: <https://cutt.ly/rO4KaaU>
9. Kirya M. Corruption in universities: Paths to integrity in the higher education subsector. U4 Issue 2019:10. URL: <https://cutt.ly/LPdaPZB>
10. Denisova-Schmidt E. (ed.) Corruption in Higher Education. Global Challenges and Responses. Boston : Brill Sense, 2020, 186 p.
11. Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017. Київ : Таксон, 2017. 184 с. URL: <https://cutt.ly/TO4A8Da>
12. Сидорчук О. Корупція у вишах: думки і погляди студентів. *Громадська думка*. 2015. № 4(27). URL: <https://cutt.ly/mO4GwCi>
13. Березіна Д. Факультет. К. : Смолоскип, 2017. 240 с.
14. Ліховид І. «Горизонт» у тумані. Інтерв'ю із Наною Войтенко. «День», 20.10.2021. URL: <https://cutt.ly/YPc6PIO>

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ. УСІ ВИПУСКИ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ WWW.SKERTIC.IN.UA

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS: Із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-SA 4.0)

«ЩО НАМ СЛІД ЗМІНИТИ?»

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну призвело до численних людських жертв і величезних руйнувань. За оцінкою уряду, втрати для української економіки через військову агресію перевищили \$500 млрд^[1] на середину березня. Україну покинуло понад 3,5 млн біженців^[2]. Це означає різке зменшення доступних людських, матеріальних, фінансових ресурсів, що знадобляться для відновлення України після нашої перемоги. Своєю чергою, дефіцит ресурсів є підставою провести ревізію звичних академічних практик: прибрати зайве, те, що заважає і має негативне співвідношення користі до витрат та зусиль; додати те, що давно на часі, але до чого не доходили руки. Пропонуємо для обговорення декілька таких речей.

ПРАКТИКИ ПІДТРИМКИ УНІВЕРСИТЕТАМИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Сфера академічної доброчесності дуже широка: один лише наш бюлетень вже розмінює третій десяток випусків 😊. Та варто позначити широкі, нагальні теми, яким, на наш погляд, слід приділити більше уваги найближчим часом.

- Університетам слід припинити некоректне застосування критерію допустимих відсотків текстових збігів у документах, що регламентують перевірку академічних текстів на ознаки плагіату. Академічний плагіат — це не відсоток збігів, а (спрощено) відсутність посилання на джерело тексту чи ідеї і позначок цитати там, де їх необхідно наводити згідно із сьогоденнішими академічними правилами.
- Не повинно бути письмових робіт студентів (есе, курсових, тощо), що не проходять перевірку на відсутність порушень доброчесності. Контроль має бути наскрізним. Для цього слід запроваджувати подачу письмових робіт через електронну систему, з якою інтегровано «антиплагіатні» програмні інструменти виявлення некоректних текстових запозичень. Це не вирішує проблему недоброчесної підготовки студентських робіт в усіх її проявах, однак значно зменшить її масштаби.
- Перевірка робіт студентів на текстові збіги не може здійснюватися без доступу викладача до спеціалізованих програм чи з використанням «безкоштовних» онлайн-сервісів держави-агресора. «Гуглити» фрагменти тексту для їхньої перевірки — можливо, проте це є неефективним витрачанням дефіцитного ресурсу «час».

- Фактором визначення оцінки студента не можуть бути прохання будь-яких осіб.
- Комерційна діяльність зі створення академічних текстів на замовлення має вважатися правопорушенням, а рекламу таких послуг слід заборонити, як це зроблено у низці країн (Австралія, Нова Зеландія, окремі штати США — див. бюлетень № 14).

Оновлення управлінських практик

Має бути максимально обмежена практика масового прийому на навчання до університетів вступників із рівнем підготовки і мотивацією, недостатніми для успішного здобуття вищої освіти. Для таких осіб мають стати привабливими траєкторії здобуття фахової передвищої та сучасної, якісної професійно-технічної освіти.

Підготовка викладачами і затвердження кафедрними іншими супровідними до навчальних дисциплін документів, окрім анотації і короткого силабусу — зайва робота і марнування паперу.

Не варто створювати та/або переводити в електронний вигляд купу документів, не потрібних ні для чого, окрім надсилання членам експертної групи під час акредитації освітньої програми.

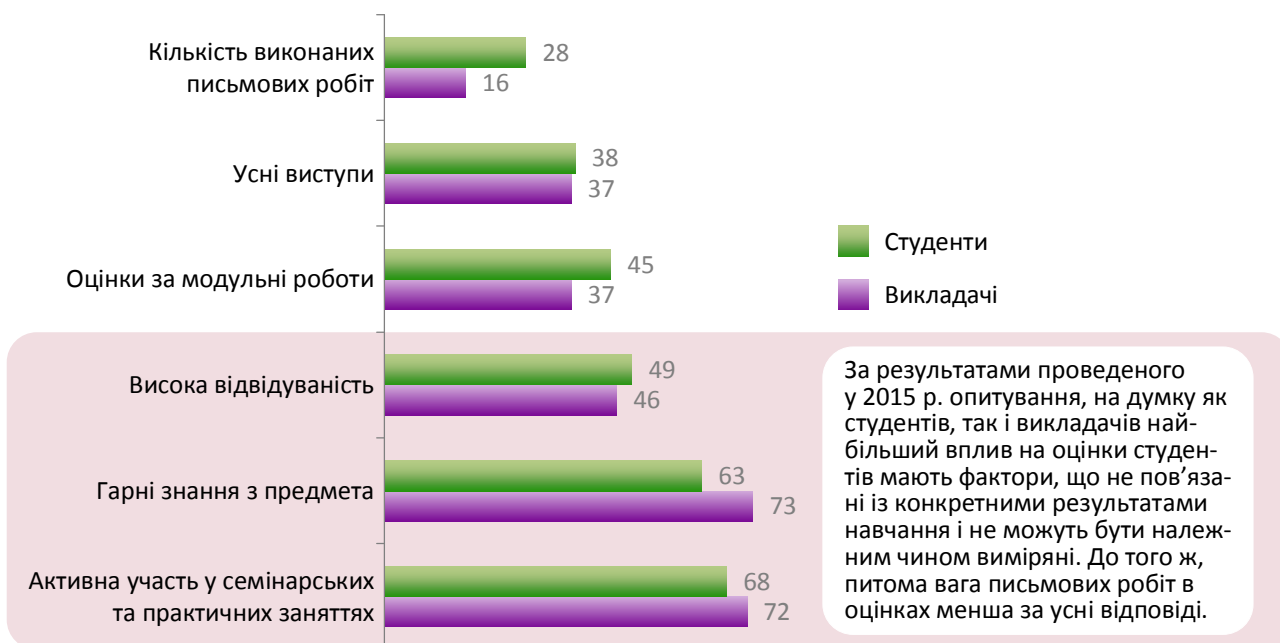
У рейтингуванні викладачів та оцінці результатів їхньої професійної діяльності не слід застосовувати критерії, що не відображають реальних потреб закладу освіти як роботодавця.

Зі стандартів вищої освіти, освітніх програм, інших документів слід прибрати розмежування між компетентностями і (програмними) результатами навчання, а також матричну таблицю відповідності між ними: перше й друге — це одне й те саме, і не слід множити сутності понад необхідне (*бритва Оккама*).

Варто уникати участі у малокорисних заходах з підвищення кваліфікації викладачів, зокрема тих, що обмежуються оформленням сертифіката учасника. Фейкові міжнародні стажування, не пов'язані із особистим відвідуванням іншої країни, мають піти шляхом руського корабля.

Ілюстрація з конкурсу Укрпошти на найкращий ескіз поштової марки <https://cutt.ly/FSPхурк>

ЕФЕКТИВНІШИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Сьогодні більше немає місця для класичної заочної форми здобуття освіти, яка не передбачає застосування дистанційних технологій і консультацій з викладачем у міжсесійний період.

Завдання написати (фактично у спосіб *Ctrl+C*, *Ctrl-V*) реферат втратило будь-яку актуальність ще 20 років тому. Зобов'язувати до написання курсової від руки — не менший анахронізм.

Коли студент має підготувати курсову на 25 сторінок, це має означати, що на це завдання у навчальному плані студента виділено 75 годин.

Замість 100 сторінок кваліфікаційна дипломна робота має мати 30-40 сторінок ретельного аналізу обраної проблеми. Цього достатньо у 98% випадків.

Викладачам не варто оцінювати результати навчання студентів навмання, без використання чітких і прозорих критеріїв. «Активність під час семінару», «відвідуваність» і «зачитування відповіді на теоретичне питання з екрана смартфона чи ноутбука» не демонструють жодних результатів навчання, отже, не мають оцінюватися.

Варто переосмислити співвідношення між усними і письмовими завданнями для студентів на користь останніх.

Для прив'язки конкретних завдань до визначених результатів навчання можна застосовувати методіку зворотного дизайну курсу, див. *Бюлетень № 8 і № 10*.

Викладання російською мовою (зокрема іноземним студентам) в Україні має стати неприйнятним.

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слід відмовитися від використання навчальних видань, наукових матеріалів, інших джерел інформації, що походять з держави-агресора.

Безглуздо публікувати тексти, що мають формальні ознаки наукової статті, однак не є результатом проведеного дослідження.

У багатьох випадках неможливо належним чином викласти результати дослідження у маленькій статті обсягом не більше 12 сторінок чи «стандартних» 0,5 друк. арк.

Від «скопусних» публікацій у низькоякісних іноземних хижацьких журналах немає жодної користі. «Ділити» плату за публікацію таких матеріалів на чотири-п'ять «співавторів» — недоброчесно.

Українських наукових журналів має бути кратно менше, та вони мають стати кратно якіснішими. ■

Джерела, що допомогли підготувати цей випуск бюлетеня:

1. Втрати України з початку війни перевищили пів трильйона доларів – Шмигаль. *Економічна правда*, 16.03.2022 р. URL: <https://cutt.ly/TSoxcccS>
2. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>
3. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. *Східноукраїнський фонд соціальних досліджень*, 2016. URL: <https://cutt.ly/FSOYwXY>

Як відновити викладання?

БЮЛЕТЕНЬ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»
Випуск № 22 || Квітень 2022 року

Заклади освіти вже відновили або планують відновити свою роботу. І у викладачів виникає природне запитання: як краще заходити в цей процес, що важливо враховувати?

Універсальних відповідей на це запитання немає. У кожного викладача свій контекст: місцезнаходження університету, політика закладу, студенти, дисципліна, особисті обставини... Нижче — один зі способів структурувати свою діяльність, який може бути Вам корисним.

☞ Принцип перший: ми діємо в хаосі

Тому нам залишається діяти без гарантій, що зразу вийде правильно, і бути готовими приймати свої помилки.

Відповідно до моделі «Кеневін» (англ. Cynefin) Давіда Сноудена (рис.)^[1], коли ми стикаємося з проблемою, ми потрапляємо в точку безладу (англ. disorder). В цій точці нічого не зрозуміло і рішення наразі немає. Щоб зрозуміти, як шукати рішення, насамперед маємо зрозуміти, з чим ми маємо справу: з простою проблемою, складною проблемою, комплексною проблемою чи хаосом.

① **ПРОСТА ПРОБЛЕМА:** те, що нам знайоме, вже траплялося, і ми знаємо рішення. Алгоритм такий:

- збираємо дані;
  - визначаємо тип проблеми;
  - діємо відповідно (як правило, є одна правильна відповідь).
- Це точно не наш випадок.

② **СКЛАДНА ПРОБЛЕМА:** ці проблеми вже траплялися, але не в нас. Уже є експерти, є рішення, можна звернутися до них чи до їхнього досвіду та обрати найкращий серед доступних варіантів рішення.

Алгоритм дій:

- збираємо дані та досвід;
- аналізуємо;
- діємо відповідно (як правило, є кілька правильних відповідей і треба вибрати найкращу для конкретного контексту).

Це не наш випадок. Є досвід інших країн, які пройшли війну, але їхні варіанти не підходять нам.

③ **КОМПЛЕКСНА ПРОБЛЕМА:** причинно-наслідкові зв'язки не очевидні, але ситуація дозволяє пробувати, експериментувати, обмінюватись досвідом. Алгоритм дій:

- експериментуємо (зазвичай правильної відповіді немає, вона народжується в процесі);
- дивимось, що з того виходить;
- діємо відповідно.

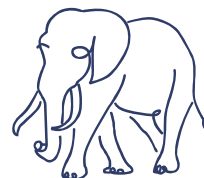
Цей випадок нам знайомий з того часу, коли ми стикнулися з пандемією.

④ **ХАОС:** причинно-наслідкові зв'язки не зрозумілі, немає на що спертися і за що вчепитися, це абсолютно нове, ситуація постійно змінюється, і головне — немає часу на дослідження та експерименти.

Алгоритм дій:

- діємо, бо це єдине, що ми можемо (зазвичай правильної відповіді немає і передбачити наслідки своїх дій чи планувати важко);
- дивимось, що з того виходить;
- діємо відповідно.

Саме сюди ми потрапили зараз. Скоріше за все, ми зробимо багато помилок. Імовірність того, що ми з першого разу зробимо все правильно і так, як потрібно, не дуже висока: занадто багато змінних. Ми діємо, спостерігаємо, що вийшло, діємо, якщо вийшло не дуже — змінюємо. І наше завдання — перейти від безладу до хаосу, тобто почати діяти.

☞ Принцип другий:

НЕ МОЖНА ІГНОРУВАТИ «СЛОНА В КІМНАТІ»

Діяти, як раніше, не вийде. Робити вигляд, що нічого не сталося, не вийде. Все, що відбувається зараз, зачіпає і нас, і студентів. Взяти в роботу ті самі матеріали, формати, які у Вас були, — це варіант, але не найкращий. Тому що ми стали іншими, студенти стали іншими, країна змінюється.

🔑 ПРИНЦИП ТРЕТІЙ:

ОРІЕНТУЄМОСЯ НА ДОБРЕ ЗРОБЛЕНЕ ДОБРО

Мені дуже відгукнувся допис Андрія Беспалова про різницю між «зробити щось із добрим наміром», «зробити добре» і «зробити добро»¹²¹.

✧ Зробити з добрим наміром. Ми всі знаємо, куди веде дорога, вимощена добрими намірами. Так трапляється, коли дія орієнтується не на того, заради кого це все (студент, викладач, система освіти), а на того, хто діє (що, на мою думку, цим людям потрібно). *Привіт, людиноорієнтований дизайне!* 😊

Коли викладач говорить зі студентами і розуміє їхню потребу на зараз, є шанс зробити добро. Коли МОН звертається до ЗВО, щоб зрозуміти, яка підтримка зараз потрібна, є шанс зробити добро. Якщо університет цікавиться, чи може викладач зараз відновити викладання, є шанс зробити добро. Якщо я не говорю зі студентами, то я не роблю добро, а лише роблю з добрим наміром.

✧ Зробити добре. Тут треба пам'ятати про кількість і якість. У Ваших силабусах є певна кількість тем і занять. Але пам'ятаємо, що заняття — це той час, коли ви зі студентами маєте можливість покомунікувати. Скоріше за все, у вас не вийде добре зробити все, що ви запланували. Ми робимо добре, але приймаємо те, що не встигнемо зробити все, що запланували.

✧ З позиції викладача, робити добро — це пам'ятати, що для його студентів зараз у пріоритеті може бути не навчання, що студенти здобувають зараз таку освіту, як ніхто і ніде в світі. Вони здобувають освіту через життя. Цей досвід унікальний. Це робить їх унікальними людьми та унікальними професіоналами в майбутньому.

Робити добро — це зосередитись на тому, що буде зараз найкорисніше для них, зосередитись на тих компетентностях, які потрібні зараз (наприклад, критичне мислення чи самозарадність і взаємопідтримка). Щоб це зрозуміти, потрібно комунікувати зі студентами.

Як діяти в хаосі?

🔑 КРОК ПЕРШИЙ

- ✓ Ми приймаємо, що діємо в хаосі, що опору майже немає. Приймаємо те, що ми можемо робити помилки.
- ✓ Приймаємо факт наявності «слона в кімнаті».

🔑 КРОК ДРУГИЙ

Потрібно визначитися зі стратегією «щоби що?». Спираємося на зворотний дизайн — починаємо з кінця. Зрозумівши, куди ми йдемо, ми зрозуміємо, як іти.

- ✓ Вирішуємо для себе: для чого я це роблю? Щоби що? Тут можливі різні варіанти:
  - щоб студенти могли отримати диплом;
  - щоб я міг/могла отримувати зарплату і мати за що годувати дітей;
  - щоб відволіктися від трешу навколо і зберегти своє ментальне здоров'я;
  - щоб відволікти студентів від трешу навколо і зберегти їхнє ментальне здоров'я;
  - щоб світ став кращим;
  - Ваш варіант.

Це запитання не має правильної відповіді. Але Ваша власна відповідь на це запитання допоможе:

- знайти опору, щоб рухатися далі в хаосі, та організувати своє викладання. Наприклад, якщо Ваша ціль — відволікти студентів від трешу, то Вам потрібно дати студентам простір для комунікації, обговорити з ними, що допомагає їм відволіктися;
- зберегти Вам простір у думках. Через стрес і шок ми не можемо думати, як раніше, не можемо робити стільки, скільки раніше. Пос-

тійно нагадуйте собі, для чого Ви викладаєте, «щоби що», і тоді легше буде обрати з усіх можливих активностей ті, які відповідають Вашому «щоби що»;

- позбутися комплексу провини (якщо він у Вас є). Комплекс провини — це найчастіше про те, чи відчуваємо ми себе корисними. Запитайте себе: де з мене більше користі? Чим би ми не займалися, було б добре, щоб ми приносили користь, а не шкоду. Не шкодити — це теж корисно. *Детальніше про стратегію та комплекс провини йдеться у вебінарах Уляни Ходорівської*^{3:41}.

🔑 КРОК ТРЕТІЙ

Визначаємось, як саме діємо. Важливо зробити попередній аналіз, хоч це і складно. Робіть це на папері або в онлайн-документі. Намагайтесь не тримати все в голові. Вивантажуйте інформацію з мозку: запишіть, поставте нагадування; якщо придумали щось, обов'язково запишіть.

① ЩО Я МОЖУ І (НЕ МЕНШ ВАЖЛИВО) ЩО Я НЕ МОЖУ

- ✧ Сили (як швидко я втомлюсь? Скільки часу працювати? Скільки робіт перевірити? Скільки занять провести? а скільки простору дати студентам? Скільки сплю, скільки їм?)
- ✧ Час (скільки часу, тижнів, пар, скільки реально часу, щоб дійти до кінця курсу? Скільки часу в мене є на підготовку занять і перевірку завдань?)
- ✧ Теми (які теми мене «зносять», викликають сильні емоції і я не готовий / не готова обговорювати їх зі студентами?)

✦ Доступ до технологій (що мені зараз доступно? Якщо у Вас немає доступу до ноутбука, можливо, месенджери в телефоні будуть Вашим освітнім простором?)

✦ Доступ до матеріалів (чи є у мене матеріали, до яких звик/звикла? Чи є у мене підручники?)

② ЩО МОЖУТЬ МОЇ СТУДЕНТИ

(ми прямо у них запитуємо в безпечному форматі — через чат, гугл-форму тощо)

✦ Сили ✦ Доступ до матеріалів

✦ Час ✦ Доступ до технологій

✦ Теми, які вони (не) готові обговорювати

③ МЕТОДИКА

✦ Обираємо компетентності: зосередьтесь на тому, що для студентів важливе і що їм потрібне саме зараз, які вміння та компетентності. Зараз усім дуже важко зосередитись на майбутньому, і якщо говоримо про майбутнє, є два режими: те, що актуальне саме зараз, і режим мріяння. Тому є компетентності, які потрібні зараз, і ті, які з'являються в режимі мріяння.

✦ Обираємо теми: що важливо в першу чергу, до яких тем Ви і студенти готові.

✦ Передбачаємо простір для думок та емоцій. Це не означає перетворення курсу на агресивні чи сумні обговорення, але студенти можуть виражати себе через меми, пости, тексти. Включайте завдання, через які вони можуть виражати свої переживання; можна встановити правила для таких робіт.

✦ Обираємо формат курсу. В ідеалі — асинхронний курс із консультаціями. Зараз усі в дуже різних умовах. Формат залежить від того, де перебувають студенти. Якщо є можливість зробити асинхронний режим, це добре; якщо є текстові матеріали, це краще, ніж відео. Онлайн-зустрічі краще перевести в режим консультацій з викладачем для тих, хто може приєднатися, а відвідування зробити опційним.

☞ КРОК ЧЕТВЕРТИЙ

Переконуємося, що ми врахували техніку безпеки.

✓ Пам'ятаємо, що опорі теж потрібна опора. Ви для своїх студентів будете опорою. Заняття — це те, що відбувається регулярно. Регулярність дає нам відчуття контролю всього цього стресу. Вам потрібно турбуватися про себе, бо тоді Ви турбуєтесь і про студентів. Подумайте про свої джерела сили, адже чим краще Ви будете почуватися, тим кращою опорою Ви будете для студентів. Якщо це можливо, обирайте ті завдання, які Вас наповнюють. Звертайте увагу на сигнали свого тіла (якщо хочеться спати, краще поспати). Розділяйте те, на що Ви можете впливати, і те, що перебуває поза зоною Вашого впливу. Пам'ятайте, що викладання має

нас наповнювати, а не виснажувати, але студенти не зобов'язані бути нам опорою. Ми маємо подбати про свою опору самостійно.

Турбота про себе — це:

- не працювати з надмірною кількістю завдань;
- планувати робочий день та робити перерви;
- поважати свої та чужі кордони;
- сон, фізична активність, здорове харчування;
- створювати кола підтримки з колегами;
- дозволяти іншим дбати про Вас і щось робити для Вас;
- свідомо концентруватись на тому, за що можна дякувати.

✓ Обережно обираємо теми для обговорення. Обережно використовуємо звуки та зображення. Пам'ятаємо, що є теми, які точно будуть чіпляти. Ми даємо дозвіл студентам (і собі) не брати участь в обговоренні. Щоразу, включаючи чутливу тему, перепитуйте себе: **щоби що? Чи відповідає це моїй стратегії?**

✓ Вчіться самі і вчіть студентів, що робити, коли «накрило». Коли людину «накриває», є два способи допомоги: перейти в раціональне (наприклад, описувати, що вона бачить перед собою) або зосередитись на тілі (наприклад, поставити дві ноги на підлогу і тупати по черзі правою та лівою, відчуваючи, як підшва впирається в підлогу). Підберіть 2–3 заземлювальні вправи (англ. grounding exercises). Якщо Ви бачите, що на Вашому занятті Вас або когось «зносить» чи «накриває», перше, що ми робимо, — помічаємо «слона»: пропонуємо студентам зробити перерву і разом виконати заземлювальні вправи.

Ось адаптовані до викладання рекомендації з екстерної допомоги норвезької експертки по роботі з травмою Елізабет Лангдаль (Elisabeth Langdal):

✦ Зосередьтесь на власному тілі. Обійміть себе, помацайте, де ваші руки, плечі, ребра, ноги. Можна поплескати себе по всьому тілу.

✦ Змініть положення, подихайте, встаньте, відчиніть вікно, зробіть перерву, випийте води, відчуйте під собою землю.

✦ Змініть тему чи вид діяльності.

✦ Використайте метакомунікацію: поговоріть про те, що відбувається тут і зараз.

✦ Покличте колегу на заняття, де Ви непокоїтеся, що Вас може «накрити», будьте вдвох у складних темах.

✦ Подивіться на щось у кімнаті, що б нагадувало Вам про хороше. Наприклад, у мене в кімнаті, де я працюю (та й живу 😊), висить напис «Це не назавжди».

☞ Є РІЗНИЦЯ МІЖ «ЗНАЮ», «ВМІЮ» І «РОБЛЮ»

Можливо, Ви тут не прочитали нічого нового. Але чи справді Ви застосовуєте знання на практиці? Адже лише читання цього тексту не допоможе 😊.

ОТЖЕ, АЛГОРИТМ ВІДНОВЛЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ВИГЛЯДАЄ ТАК:

- ✓ Виходимо з безладу (хоч і в хаос).
- ✓ Беремо «слона» до уваги.
- ✓ Визначаємо власний пріоритет.
- ✓ Оцінюємо власні ресурси.
- ✓ Оцінюємо ресурси студентів.
- ✓ Обираємо пріоритетні цілі та очікувані результати навчання.
- ✓ Перевіряємо, це добро чи добрий намір.
- ✓ Діємо, спостерігаємо, вносимо зміни.
- ✓ Турбуємось про себе.

ЩО СЛІД РОБИТИ НА РІВНІ УНІВЕРСИТЕТУ?

НИЖЧЕ НАВЕДЕНО НЕ УНІВЕРСАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ, а лише пропозиції щодо необхідних кроків, котрі можуть виконуватись як послідовно, так і одночасно із внесенням змін, бо ж пам'ятаємо про підхід до викликів хаосу.

🔗 КРОК ПЕРШИЙ

З'ясовуємо, де наші студенти, зокрема студенти випускних курсів. Це можна зробити через чати факультетів/груп, якщо такі є, гугл-форму тощо.

Важливо дізнатись таке:

- ✓ Де вони перебувають?
- ✓ Чим займаються?
- ✓ Чи можуть повернутися до навчання? Якщо так, то:
- ✓ Чи можуть відвідувати заняття в синхронному форматі, тобто відвідувати онлайн-зустрічі наживо?
- ✓ Чи можуть навчатися в асинхронному форматі, тобто опановувати матеріали та виконувати завдання тоді, коли виходить?
- ✓ Чи мають постійне підключення до інтернету?
- ✓ Мають ноутбук чи лише телефон?
- ✓ Яка підтримка від університету була б дієвою?

🔗 КРОК ДРУГИЙ (одночасно з першим кроком)

З'ясовуємо, де наші викладачі. Це можна зробити через чати кафедр, якщо такі є, гугл-форму тощо.

Важливо дізнатись таке:

- ✓ Де вони перебувають?
- ✓ Чим займаються?
- ✓ Чи можуть повернутися до викладання? Якщо так, то:
- ✓ Чи мають доступ до своїх матеріалів курсу?
- ✓ Чи потрібна допомога в пошуку альтернативних матеріалів (наприклад, дотичних курсів на Coursera)?
- ✓ Чи можуть проводити заняття в синхронному форматі, тобто онлайн-зустрічі наживо?

- ✓ Чи мають постійне підключення до інтернету?
- ✓ Мають ноутбук чи лише телефон?
- ✓ Чи можуть створити частину заняття в асинхронному форматі, тобто дібрати та скомпонувати матеріали так, щоб студенти могли опанувати їх самостійно і виконувати завдання тоді, коли виходить?
- ✓ Яка підтримка від університету була б дієвою?

🔗 КРОК ТРЕТІЙ

НА РІВНІ УНІВЕРСИТЕТУ ПОТРІБНО ПРИЙНЯТИ РІШЕННЯ щодо таких ситуацій:

- ✓ Що робимо, якщо студент не виходить на зв'язок та/або не може продовжити навчання: наприклад, автоматично надається можливість повторно прослухати курси на наступний рік? Автоматично оформлюється академвідпустка?
- ✓ Що робимо, якщо викладач не виходить на зв'язок та/або не може продовжити викладання: шукаємо заміну? Пропонуємо курс на відкритій платформі? Переносимо курс на наступний семестр?
- ✓ Чи зараховуємо кредити за онлайн-курси на відкритих платформах (наприклад, таких як Coursera)? Якщо так, то хто формує та пропонує перелік курсів для тієї чи іншої спеціальності? Як буде перевірятись успішність проходження курсу? Замість яких курсів (якщо це релевантно) буде проводитись таке зарахування?
- ✓ Чи скасовуємо вимогу щодо обов'язкової присутності на онлайн-зустрічах?
- ✓ Чи є або чи можна знайти університети-партнери, до яких можна звернутись по підтримку у вигляді:
  - тихого місця з ноутбуком та інтернетом для викладачів та студентів, які є в цьому місті?
  - курсів, які студенти могли б пройти в рамках програм обміну?
  - тимчасового викладання чи навчання для викладачів та студентів, якщо університет не може зараз відновити роботу?

- ✓ Що робимо з курсовими, дипломними роботами та їх захистом: наприклад, переносимо на осінь?

На основі рішень щодо цих питань і з урахуванням корпоративної культури університету приймаємо нормативні документи.

🔗 КРОК ЧЕТВЕРТИЙ

Для студентів визначаємо (в ідеалі — у вигляді тексту та інфографіки) алгоритм дій у таких ситуаціях:

- ✓ Що робити, якщо я студент(ка) випускного курсу?
- ✓ Що робити із захистом курсової роботи?
- ✓ Які курси на відкритих платформах я можу прослухати, щоб їх мені зарахували?
- ✓ Як отримати зарахування курсу на відкритій платформі?
- ✓ Що робити, якщо я волонтер?
- ✓ Що робити, якщо я зараз у лавах ЗСУ чи тероборони?
- ✓ Що робити, якщо я не маю надійного інтернет-зв'язку?
- ✓ Що робити, якщо зараз я маю можливість навчатися в закладі за кордоном?
- ✓ Де я можу отримати підтримку (матеріальну, психологічну тощо)?

🔗 КРОК П'ЯТИЙ

Для викладачів визначаємо (в ідеалі — у вигляді тексту та інфографіки) алгоритм дій у таких ситуаціях:

- ✓ Що робити, якщо я науковий керівник курсової чи дипломної роботи?
- ✓ Що робити, якщо я зараз не можу викладати?
- ✓ Як використати курс на відкритій платформі у своєму викладанні?
- ✓ Вимоги до успішності студентів (наприклад, про опційність онлайн-зустрічей).
- ✓ Як буде проходити сесія?
- ✓ Де я можу отримати підтримку (матеріальну, психологічну тощо)?

**Зрозуміло, що в сьогоднішній ситуації
більше запитань, ніж відповідей.
Втім, як знаємо, сформульоване питання
— це вже половина відповіді.
Сили, миру і перемоги всім нам!
Все буде Україна! ❤️❤️**

1. The Cynefin Framework.
URL: <https://www.mindtools.com/pages/article/cynefin-framework.htm>
2. URL: <https://cutt.ly/sFLcPYe>
3. Ходорівська У., Анчуткін С. Психологія з матюками.
URL: <https://youtu.be/C1hy3bmpuDk>
4. Ходорівська У. Про почуття вини і «я роблю недостатньо».
URL: <https://cutt.ly/SFLY4RW>

АВТОРКА ТЕКСТУ: ОЛЬГА БЕРШАДСЬКА

ЛІТЕРАТУРНА РЕДАКТОРКА: СВИТЛАНА ГЛУЩИК

ВЕРСТКА: ЄВГЕН НІКОЛАЄВ

УСІ ВИПУСКИ БЮЛЕТЕНЯ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ
WWW.SKERTIC.IN.UA

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS:
Із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Поширення На Тих
Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-SA 4.0)

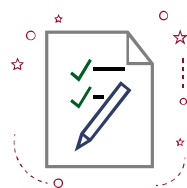
В якій формі провести семестровий екзамен?

БЮЛЕТЕНЬ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»
Випуск № 23 || Травень 2022 року

У цьому, восьмому та дев'ятому випусках бюлетеня ми говорили про основні характеристики інструментів оцінювання результатів навчання студентів (валідність, надійність, прозорість, справедливість тощо), відмінності між формульним та підсумковим оцінюванням, надання студентам зворотного зв'язку як важливу складову оцінювання, модель зворотного дизайну змісту курсу (*рух від визначених результатів навчання через оцінювання до завдань для студентів й до матеріалу дисципліни*), доречні для дистанційного формату навчання види завдань, необхідність розробки й застосування схем оцінювання. Окремого розгляду потребує питання форматів проведення семестрових іспитів: яке коло питань на них виносити, які типи завдань краще застосовувати, якими є особливості проведення іспитів у дистанційній формі, чи краща усна форма іспитів за письмову тощо. Та найперше зробимо дві ремарки.

① Якщо не йдеться про єдиний державний кваліфікаційний іспит, який складають випускники окремих спеціальностей, то на рівні держави, закону та рішень чи наказів Міносвіти сьогодні не існує жодних вказівок щодо того, в яких форматах слід проводити семестрові іспити, які типи завдань на них виносити і яким має бути співвідношення балів між оцінкою за семестр та балами на іспиті. Ці питання кожен університет вирішує цілком і повністю на власний розсуд та в межах своєї академічної автономії.

② Всупереч поширеній думці, вираз «об'єктивне оцінювання» та його порівняльні форми «більш (менш) об'єктивне оцінювання» позбавлені змісту й у сучасних міжнародних дослідженнях не застосовуються. Оцінювання не буває «об'єктивним». Натомість коректно говорити, що той чи той метод оцінювання або спосіб проведення іспиту є більш або менш валідним (надійним тощо) інструментом у контексті певних умов його застосування, що визначаються навчальними цілями. Надалі ми дотримуємось саме такого підходу.

Пропонований матеріал переважно спирається на відповідні розділи чудового посібника Філа Рейса «Інструментарій викладача: практичне керівництво з оцінювання, навчання і викладання»^[1].

Класичний письмовий іспит, що складається без використання зовнішніх джерел інформації

Переносити на український ґрунт іноземні рекомендації з підготовки завдань до семестрових іспитів слід вибірково. Адже в Україні поширена практика підготовки значної кількості екзаменаційних білетів із різними питаннями в кожному з них, коли екзаменованій тягне свій білет навмання. Тоді як в інших країнах «лотерейний» принцип екзаменування зазвичай не застосовується, і всі екзаменовані певного потоку виконують однакове завдання, зміст якого повністю переробляється для іншого потоку студентів та для слухачів іншого року навчання.

Базова проблема «лотереї» при виборі білета на екзамені — що не забезпечується валідність іспиту: сукупність завдань, що їх виконує студент на екзамені, має перевіряти досягнення завчасно визначеного набору результатів навчання. Тоді як лотерея означає, що опанування певної частини питань дисципліни перевіряється, а іншої — ні, і в різних студентів оцінюється знання різних частин матеріалу. Крім того, ситуація, коли успішність складання іспиту залежить від вдачі витягнути «добрий» або «поганий» білет, є несправедливою: оцінюватися мають результати навчання, а не везіння.

Сказавши це, наголосимо на перевагах традиційного письмового іспиту. Якщо викладач того бажає, можна забезпечити чесність його складання. Коли всі студенти одержують однакове завдання, це ставить усіх екзаменованих у рівні умови. Перевіряти письмові роботи часто швидше, ніж усні відповіді, і всі студенти групи чи потоку виконують завдання одночасно. Тому письмовий екзамен заощаджує час як викладачам, так і студентам, він відносно «дешевший» в адмініструванні. І, як добре відомо, час напередодні іспитів є періодом інтенсивного вивчення студентами матеріалу навчальних дисциплін. Іспит, отже, заохочує до навчання.

Письмові іспити мають і недоліки. Коли на іспиті є шанс набрати велику кількість балів, це дозволяє менш самоорганізованим студентам байдикувати упродовж семестру. «Швидке» навчання напередодні сесії є побіжним, неглибоким. Письмовий екзамен випробовує навичку швидко писати від руки, а оцінюватися може як відповідь, так і почерк студента. За допомоги письмового іспиту не вдасться перевірити важливі компетентності,

як-от ефективна взаємодія у команді, навички публічних виступів, усне спілкування іноземною мовою тощо.

Крім того, неналежно підготовлені екзаменаційні завдання відчутно знижують здатність іспиту оцінити навіть ті результати навчання, які він потенційно міг би перевірити. А якщо критерії оцінювання відповідей надто розпливчасті, це дозволяє оцінити ту саму відповідь у діаметрально протилежний спосіб, що є проблемою для багатьох суспільних і гуманітарних дисциплін.

ДЕЩО ПРО ТЕСТИ І ВІДКРИТІ ЗАПИТАННЯ

Екзаменаційні завдання бувають різних типів. Специфіка розрахункових задач зумовлена змістом конкретної дисципліни, тому загальних порад щодо складання задач дати не можна. Більш універсальними типами завдань, що застосовуються у багатьох дисциплінах, є тести і відкриті запитання. Тести із вибором однієї чи кількох правильних відповідей з-поміж запропонованих варіантів — велика тема, що вартує окремого розгляду. Тут зазначимо лише, що однією з переваг включення до екзаменаційного завдання чималої кількості тестових питань є можливість перевірити опанування одразу значного обсягу програмного матеріалу.

Відкриті запитання (в англомовних джерелах мають назву «*essay questions*» — не плутати із есе як окремим видом академічних і прозових творів) поділяються на два види.

① Ті, що передбачають коротку відповідь. Такими «швидкими» запитаннями доречно перевіряти знання базових фактів чи дефініцій. Їхнє місце в оцінюванні результатів навчання наближене до простіших тестів.

② Запитання із розгорнутою відповіддю. Цими запитаннями можна перевіряти як базові знання (теоретичне запитання — ризик, що відповідь буде списано), так і розуміння предмета на вищому когнітивному рівні (для цього слід уважно підійти до формулювання запитань — див. нижче).

Серед характеристик відкритих запитань можна назвати такі^[2]:

- відсутність єдиної правильної відповіді;
- відповідь може оцінювати лише фахівець, який розуміється на предметі;
- відповіді складно оцінювати у послідовний спосіб, оскільки чітких критеріїв оцінювання часто немає;
- перевірка відповідей потребує значного часу й зусиль. Відкриті запитання, отже, «дорогі» в адмініструванні;
- стратегією відповіді на відкрите питання може бути блеф — написання значного обсягу загальної і малорелевантної інформації; обґрунтування некоректності такої відповіді потребує значних зусиль, тому за неї інколи легше поставити позитивний бал;
- результат перевірки може залежати від настрою, втоми, упреджень екзаменатора;

ЗРАЗКОВІ ПРАКТИКИ ПІДСУМКОВОГО (СЕМЕСТРОВОГО) ОЦІНЮВАННЯ*

Методи оцінювання обираються відповідно до результатів навчання дисципліни (курсу).

Різноманіття методів оцінювання охоплює навички, затребувані у житті, зокрема роботодавцями.

Студенти належним чином підготовлені до підсумкового оцінювання завдяки матеріалу й активностям курсу.

Критерії оцінювання чіткі, легко зрозумілі, пов'язані із результатами навчання, доведені до відома студентів.

Усі підсумкові (екзаменаційні) роботи анонімізуються. Більшість робіт перевіряється двома викладачами, один з яких залучається зовні.

Очікується, що викладач не уникатиме виставлення певних оцінок (наприклад, *B* чи *D* за шкалою *ECTS*).

Детальний, конструктивний індивідуальний зворотний зв'язок надається після кожного оцінювання, включаючи іспити. Зворотний зв'язок достатньо детальний, аби ідентифікувати напрями покращення і добрі практики. Існує можливість обговорити зворотний зв'язок із викладачем.

* Згідно з матеріалом Національного союзу студентів Великої Британії^[3]

- екзамен із відкритими запитаннями перевіряє опанування малої частини матеріалу дисципліни, адже до одного екзаменаційного завдання не можна включити одразу кількадесят запитань із розгорнутою відповіддю.

ЯК СКЛАСТИ ДОРЕЧНІ ВІДКРИТІ ЗАПИТАННЯ

Незалежно від того, чи Ви готуєте одне екзаменаційне завдання для всіх студентів, а чи білето-лотерею, візьміть до уваги кілька порад Філа Рейса:

- Дуже уважно поставтесь до чіткого і коректного формулювання кожного екзаменаційного запитання. Якщо з тексту запитання не конче зрозуміло, про що конкретно студент має написати, Ви отримаєте відповіді на різні теми.
- Одне запитання можна висловити не лише одним рядком, а й кількома реченнями: так Ви краще пояснюєте, що конкретно очікується у відповіді. Проте тут потрібна міра. Надто довге запитання заплутає студента.
- Уникайте використання у запитаннях непевних слів, як-от «наприклад», «зазвичай» та ін.
- Коли Ви готуєте екзаменаційні питання, майте перед очима заплановані результати навчання курсу.
- Не пишіть запитання самостійно, одержіть коментар щодо змісту кожного екзаменаційного питання від Ваших колег.

— Звичайно, до іспитів ще багато чого може змінитися. Часу на вдосконалення ми маємо досить, але оцінками, що ми їх отримуємо зараз, ми закладаємо, так би мовити, основу. Фундамент, на якому можемо будувати...

<...>

— Отож найвища оцінка — це «В», тобто «Відмінно», — сказала вона, — тоді йде «З»...

— Ні, «Д», — виправив її Джордж, — тобто «Добре». До речі, ми з Фредом завжди вважали, що заслуговуємо на «Д» з усіх предметів, бо вже те, що ми з'явилися на іспити — *добрий* вчинок з нашого боку.

Усі засміялися, крім Герміони, що провадила далі:

— Отож «Д», а потім «З», тобто «Задовільно», і це найнижча оцінка, з якою іспити можна вважати складеними, так?

— Так, — підтвердив Фред і вкинув свою булочку в суп, а потім переправив її в рот і проковтнув, навіть не жуючи.

— Далі йде оцінка «П», або «Погано»... — Рон з удаваним тріумфом підняв над собою руки, — ...і «Ж», тобто «Жахливо».

— А потім «Т», — нагадав йому Джордж.

— «Т»? — збентежено перепитала Герміона. — Ще нижче за «Ж»? А що ж тоді означає «Т»?

— «Тупий, як троль», — миттю пояснив Джордж.

*Джоан К. Ролінг. Гаррі Поттер і орден Фенікса
Переклад Віктора Морозова*

- Складіть орієнтовний план відповіді на Ваше запитання або попросіть про це колегу. У процесі Ви побачите можливі «шорсткості» чи неточності у формулюванні запитання.
- Майте на увазі очікувані результати навчання Вашої дисципліни: іспит має оцінювати набуття саме їх.
- Зрозумійте, що саме Ви перевіряєте. «Чи кожне запитання вимірює прийняття рішень, стратегічне планування, розв'язання проблем, роботу з даними тощо, а чи воно спрямоване просто на запам'ятовування? Чимало екзаменаційних питань перевіряють одночасно декілька речей».
- Розробіть чітку схему оцінювання відповідей. Спробуйте надавати кожен бал за щось, що наявне або чого немає у відповіді, або ж за те, що правильно виконано певну частину завдання.

- Зробіть схему оцінювання зрозумілою для людини, яка не є фахівцем з Вашого курсу.
- Мати чітку схему оцінювання відповіді на творче запитання складно, тому не зловживайте цим типом завдань.
- Оцінюючи роботи, уникайте упередженого ставлення до окремих студентів.
- Залиште собі час для рефлексії. Коли Ви завершите перевірку екзаменаційних робіт, можливо, Ви захочете занотувати власні думки щодо необхідних змін до курсу або його частин, методик викладання чи оцінювання.

ЕКЗАМЕН «З ВІДКРИТОЮ КНИГОЮ»

Іспит, на якому студент може користуватися різними джерелами інформації, наближений до умов реального світу, адже на роботі доступ до необхідної інформації спеціально не ускладнюється. Цей формат контролю доречний також в умовах дистанційного проведення екзаменів^[4], коли можливість контролювати дії студента обмежена або відсутня.

Що тут слід урахувати?

Найперше, іспити з відкритою книгою «вимагають інших видів екзаменаційних питань. Просити студентів просто *віднайти* щось у доступних матеріалах буде недостатньо, і питання мають випробовувати те, що студенти фактично вміють *робити* із цими матеріалами»: виявляти тенденції, зіставляти альтернативні точки зору, застосовувати чи оцінювати інформацію тощо^[1, с.58]. Ключові дієслова для формулювання таких питань: застосувати, проаналізувати, інтерпретувати, синтезувати, оцінити та ін.^[5] Можна запропонувати студентам розв'язати кейс. Натомість навряд чи доцільно запитувати про визначення понять чи про щось інше, що можна легко переписати з інтернету.

Повторимо, що запитання мають узгоджуватися із тими результатами навчання курсу, що Ви їх бажаєте перевірити. Переконайтесь, що студенти повправлялись працювати із подібними запитаннями упродовж семестру.

Критерії оцінювання відповіді мають віддзеркалювати ступінь опрацювання, перетворення інформації, а не просто факт її знаходження. Роз'ясніть студентам ці критерії.

Для підготовки відповіді на екзамені з відкритою книгою студенту можна надати більше часу. Розгляньте дві можливості:

① Дайте студентам три астрономічних години замість двох. Це їх заспокоїть, вони не будуть змушені швидко писати, що дозволить їм краще розкрити власні здібності.

② **Take-home exam**: студентам можна надати на виконання роботи 24 години. У цьому випадку завдання екзамена мають орієнтувати студента на синтез як доступної інформації, так і власних знань, а обсяг відповіді слід обмежити: наприклад, «напишіть не більше 300 слів».

Збільшивши тривалість іспиту, очікуйте від студентів лаконічніших відповідей, адже вони мають витратити більше часу на пошук і опрацювання інформації, аніж власне на написання відповіді.

Вирішіть завчасно, чи Ви пропонуватиме студентам певне коло джерел та матеріалів на екзамені, а чи вони підбиратимуть їх самостійно.

Чи варто проводити дистанційний екзамен або іспит з відкритою книгою у формі відповідей на закриті тестові запитання? Ні, якщо у Вас небагато студентів і Ви маєте достатньо часу на перевірку їхнього доробку. Формат «відкритого» іспиту дозволяє запропонувати студентам цікавіші види роботи, аніж швидке вгадування правильних літер. *Останнє міркування не стосується визначення формату стандартизованих іспитів, як-от ЗНО чи єдиний державний кваліфікаційний іспит (ЄДКІ).*

УСНИЙ ЕКЗАМЕН

Останніми роками місце усного іспиту у вищій освіті в Україні звузилось до захисту курсових, дипломних робіт та дисертаційних досліджень, діалогу з викладачем на предметі «іноземна мова», семестрового оцінювання студентів мистецьких спеціальностей, атестації студентів-медиків у складовій «практичні навички». Значна ж частина сьогоднішніх здобувачів освіти і молодих викладачів має замало досвіду участі в усних семестрових екзаменах.

Тоді як цей метод оцінювання корисний з різних міркувань. Так, усний іспит допомагає студентам розвинути важливі комунікативні навички^[6], він є репетицією інтерв'ю при працевлаштуванні, його нескладно провести дистанційно. З погляду академічної доброчесності перевага усного іспиту в тому, що він запобігає залученню допомоги сторонніх осіб до виконання завдання.

Серед обмежень усних іспитів варто назвати стрес для студентів, складність складання такого іспиту для тих, хто потребує більше часу на обдумування і висловлення власних міркувань^[7], повторюваність запитань до різних студентів, через яку ті, хто відповідає останніми, потрапляють у вигірне (нерівне, несправедливе) становище.

ОРГАНІЗОВУЮЧИ УСНИЙ ІСПИТ, врахуйте таке.

- Усне опитування може доповнювати письмовий іспит у випадку, коли викладач сумнівається в оцінці письмової роботи.
- Хоча на усному іспиті не можна охопити увесь матеріал курсу «вшир», проте він найкраще дозволяє оцінити знання і розуміння студента «вглиб».
- Запитання на усному іспиті можуть бути різними, як на відтворення інформації, так і на її аналіз й узагальнення.
- Послугуйтеся запитаннями «як?» і «чому?»^[7] для заохочення студентів до критичного мислення.
- Уникайте надміру складних запитань.
- Усний іспит добре додається для оцінки вміння швидко реагувати на нову інформацію від екзаменатора.
- Оптимальним часом на відповідь одного студента є ± 15 хвилин, максимальним — 20 хвилин.
- Надайте студентам коментар (зворотний зв'язок) щодо їхніх відповідей.
- Якщо усний іспит відбувається дистанційно, то за згоди студентів збережіть запис відео. Запис буде корисно переглянути самим студентам, він допоможе у випадку виникнення сумнівів щодо результатів оцінювання.

ПРОБЛЕМА НЕДОСТАТНЬОГО РІЗНОМАНІТТЯ використуваних нами форматів семестрових іспитів — що їхні звичні форми унормовані багатьма університетами як єдині дозволені. Змінюймо нормативну базу університетів й експериментуймо для вдосконалення освітнього процесу! ■

1. Phil Race. The Lecturer's Toolkit. A practical guide to assessment, learning and teaching. Fourth Edition. Routledge, 2015.
2. Strategies and Tips Regarding Essay Questions on an Examination. URL: <https://cutt.ly/9FDgfGk>
3. Assessment and feedback benchmarking tool. URL: <https://cutt.ly/QFETTRT>
4. Щодо організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів освіти із застосуванням дистанційних технологій: лист МОН від 14.05.2020 р. № 1/9-249. URL: <https://cutt.ly/MFU8SFH>
5. Designing Open Book Exams. *UCL Teaching Toolkit*. URL: <https://cutt.ly/wFOHlbt>
6. Viva Voce. Charles Sturt University. URL: <https://cutt.ly/3FFXtkL>
7. Viva Voce! A Guide to Online Oral Exams at UTS. URL: <https://cutt.ly/nFFXj6h>

Див. про → сесію!

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ

УСІ ВИПУСКИ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ
WWW.SKEPTIC.IN.UA

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS: ІЗ ЗАЗНАЧЕННЯМ АВТОРСТВА — НЕКОМЕРЦІЙНА — ПОШИРЕННЯ НА ТИХ САМИХ УМОВАХ 4.0 МІЖНАРОДНА (CC BY-NC-SA 4.0)

Як підготувати тестове завдання?

БЮЛЕТЕНЬ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»
Випуск № 24 || Червень 2022 року

Поняття «ТЕСТ» в освітньому процесі можна широко розуміти як сукупність створених за певними правилами завдань, що можуть бути одного або декількох видів (наприклад, відкриті і закриті запитання, задачі та ін.). Призначенням тесту є перевірка або самоперевірка факту досягнення здобувачами освіти певних результатів навчання (наприклад, бінарно: результати досягнуто або не досягнуто) та оцінка рівня досягнення цих результатів за певною шкалою (наприклад, у балах). Тести також застосовуються у формульованому оцінюванні — визначенні того матеріалу, який студент вже знає (вхідне тестування) або пройденого матеріалу курсу, який слід опрацювати додатково (повторно) через те, що з його засвоєнням у студентів виникли труднощі.

У цій публікації ми дещо звузимо вказаний термін і виразами «тест» та «тестове завдання» позначатимемо не будь-які завдання, а передусім завдання закритого типу, коли для відповіді на запитання слід обрати правильну відповідь з-поміж декількох запропонованих варіантів. Такі завдання мають англійську назву «multiple-choice questions» (MCQs); в матеріалах українською мовою вони відомі як «вибіркове тестове запитання», «тестове запитання закритої форми з множинним вибором», «тест множинного вибору».

СТРУКТУРА ТЕСТОВОГО ЗАПИТАННЯ МНОЖИННОГО ВИБОРУ

Якою є приблизна ефективна температура поверхні Сонця?	} Умова тесту
A. 5780 K	— Правильна відповідь
B. 6890 K	} Неправильні відповіді або дистрактори (від <i>англ.</i> distract — відволікати увагу)
V. 8880 K	
G. 10100 K	

Окреслення добрих практик підготовки тестових завдань для студентів — тема своєрідна. Координати цієї теми приблизно такі:

- «Тести знають всі»: тестові завдання готує більшість викладачів, їх виконує практично кожен студент.
- Тести застосовуються багато десятиліть; значний досвід їх розробки зумовлює напрацювання ефективних методик підготовки тестових завдань, проведення тестувань й інтерпретації отриманих результатів.

- Україномовний інтернет має чимало змістовних і корисних матеріалів, присвячених укладанню тестових завдань. Чи потрібен виходячи з цієї обставини поточний випуск бюлетеня?
- На жаль, значна частина подібних україномовних матеріалів має комплікативний характер, де по тексту зазвичай не наведено посилання на джерела скомпільованої інформації, не взято у «лапки» запозичені дослівно фрагменти тексту, а деколи відсутній і сам перелік джерел. Через таке недбале подання інформації прослідкувати першоджерела окремих рекомендацій та переконатися в їхній обґрунтованості доволі складно.
- Тому краще виходити з того, що знайомство з методичними рекомендаціями щодо підготовки тестів полегшить викладачу роботу, проте їх варто застосовувати творчо і перевіряти на власному досвіді.

ЧОМУ ТЕСИ ШИРОКО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ

Тестові завдання власною популярністю завдячують низьці переваг^[1;2].

Зокрема, тести дають змогу оцінювати як базові (на знання та розуміння інформації), так і поглиблені результати навчання (пов'язані із застосуванням, аналізом, синтезом інформації). *Зверніть увагу, що ця ознака не тотожна поділові тестових запитань на «складні» й «прості».*

Під час тестування студенту не треба багато писати, тому короткий за часом тест може включати багато запитань і отже охопити значний обсяг матеріалу.

Тести перевіряють швидкість мислення, а не письма. Студентам не доводиться розписувати багато пояснень, обґрунтувань, рівнянь чи розрахунків.

Перевіряти виконане тестове завдання — швидко і легко; на відміну від письмових завдань, це може робити людина, не обізнана у темі тестування; нескладно визначити чітку схему оцінювання тестів.

Тести легко перевести у комп'ютерний формат із автоматичною перевіркою результату. Адміністрування тестів, отже, відносно маловитратне.

Психометричний аналіз дозволяє виміряти показники якості тестових завдань, такі як рівень їх складності та здатність розрізнити сильних і слабких студентів.

Якщо зберігати структуру тесту, то за результатами тестування можна порівнювати успішність студентів різних потоків і років навчання.

ЧОМУ САМИХ ЛИШЕ ТЕСТІВ НЕДОСТАТНЬО

Поряд з ПЕРЕВАГАМИ, тести мають й низку обмежень^[1;2;3].

Якщо перевіряти виконаний тест легко, то готувати належні тестові завдання, навпаки, непросто. Підготовка тестових запитань, що перевіряють оперування матеріалом дисципліни на вищих когнітивних рівнях, складна, тривала і залежна від майстерності викладача.

Тому більшість тестів, що фактично використовуються в університетах, спрямовано на оцінку знання і розуміння матеріалу, а не на складніші рівні мислення.

Підібрати правдоподібні дистрактори до тестового запитання зазвичай складніше, аніж скласти завдання відкритої форми.

Тести не показують ходу думок студента, тому не мають бути єдиним методом контролю результатів навчання.

Тести не дозволяють оцінити навички академічного письма, аргументації певної думки, пошуку рішень у проблемній ситуації.

Правильну відповідь можна вгадати, тому дуже короткі тести (з 4–5 запитань: *вгадування однієї відповіді* — це вже 20–25% максимального бала) зазвичай малоефективні в цілях оцінювання студентів. Натомість два-три тестових запитання можна розглянути під час лекції.

У комп'ютерному тестуванні наявні ризики витоку бази запитань, складання тесту замість іншої особи.

ДОБРІ ПРАКТИКИ

РОЗРОБКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

Готуйте тести і запитання упродовж семестру, коли проходить зі студентами кожну тему. Виділіть собі час на редагування підготовлених запитань.

«Кожне тестове завдання має оцінювати досягнення важливої та суттєвої освітньої цілі. Слід уникати перевірки тривіальних або надмірно вузько-спеціальних знань»^[4, с.59].

Не обмежуйтеся тестуванням лише на рівні підмурку когнітивної піраміди Блума («*що я знаю*» і «*що розумію*»), йдіть пірамідою вгору до запитань на застосування знань й аналіз інформації. Адже окремі тестові запитання і завдання в цілому мають відповідати визначеним результатам навчання Вашої дисципліни.

Запитання можна формулювати як спонукальним («*Назвіть приблизну температуру поверхні Сонця*»), так і питальним реченням («*Якою є приблизна температура поверхні Сонця?*»). Менш бажано використовувати речення, у якому слід заповнити пропущену інформацію. Якщо таке формулювання необхідне, то пропуск краще розмістити наприкінці речення: «*Температура поверхні Сонця становить приблизно ... градусів*».

Умова тесту має бути повною і самодостатньою, щоб на запитання було можливо відповісти, не знаючи варіантів відповіді. Якщо частина інформації повторюється у кожному варіанті відповіді, перенесіть цю інформацію до умови завдання^[5].

Умова тесту не повинна містити непотрібної для відповіді інформації^[5]. Це правило не стосується ситуаційних завдань, які після опису певної проблеми пропонують відповісти на декілька тестових запитань.

Не заплутуйте тестованих, не формулюйте запитання в «хитрий» спосіб, аби «підловити» студентів. «Запитання мають бути такими, щоб студенти, обізнані у матеріалі, могли знайти на них правильну відповідь»^[5]. Зокрема, уникайте заперечних формулювань (через «не», «крім», «за винятком») у запитаннях, оскільки такі запитання складні для розуміння^[6, с.88].

Якщо Ви мусите використати заперечне речення, виділіть слова «НЕ» чи «ЗА ВИКЛЮЧЕННЯМ» великими літерами і підкресленням.

Яка характеристика НЕ належить до принципів оцінювання студентів?

- А. Об'єктивність
- Б. Валідність
- В. Надійність
- Г. Справедливість

Розрізняйте запитання, у яких слід назвати найкращий варіант відповіді, та запитання, де слід обрати єдину правильну відповідь. Застосовуйте і ті, й інші запитання. Переконайтесь, що у запитанні із однією правильною відповіддю усі інші відповіді точно неправильні (це поширена проблема тестів).

Одна правильна відповідь, завдання на застосування знань

Об'єм кулі з радіусом 5 см становить приблизно:

- А. 250 см^3
- Б. 500 см^3
- В. 750 см^3
- Г. 1000 см^3

Найкраща відповідь, завдання на аналіз інформації

Роман «Міф про Сізіфа» Альбера Камю найкраще ілюструє ідею:

- А. Смертності людини
- Б. Релігійності суспільства
- В. Сили волі
- Г. Абсурдності буття

Некоректне запитання, відсутня однозначна правильна відповідь

Назвіть найкращого письменника-екзистенціаліста:

- А. Альбер Камю
- Б. Жан-Поль Сартр
- В. Франц Кафка
- Г. Герман Гессе

«Інформація, що міститься в одному тестовому [запитанні], не повинна давати відповідь на інше тестове [запитання]»^[4,с.40].

Не використовуйте у тестах приклади з підручника чи з тексту лекції: такі запитання не перевіряють нічого окрім запам'ятовування. Вживаний у тесті категорійний апарат (термінологія), втім, має бути знайомий студентам з Ваших занять^[5].

Альтернативні тестові запитання (з відповіддю «так/ні», «правильно/неправильно») добре працюють у завданнях для самоперевірки студентів, але через високу, 50-відсоткову ймовірність вгадування неефективні у завданнях для поточного і підсумкового оцінювання (тестах навчальних досягнень^[6,с.74]).

Правильну відповідь на коректно підготовлене запитання належного рівня складності має надати 60–65% тестованих^[1].

Впорядкуйте запитання у тесті за зростанням їхньої складності^[5].

Модульний тест може містити 20–30 запитань, завдання для семестрового контролю — 40–60 тестових запитань.

Розрахунок приблизної тривалості виконання тесту: запитання на знання і розуміння — одна хвилина на одне запитання; запитання на аналіз та інтерпретацію — півтори-дві хвилини на одне запитання.

ЯК ДОБИРАТИ ВАРИАНТИ ВІДПОВІДІ

У ТЕСТОВОМУ ЗАПИТАННІ має бути від трьох до п'яти варіантів відповіді. Якщо до певного запитання складно вгадати четверту опцію, то їй не треба цього робити. Праворуч наводимо приклад цілком адекватного запитання з трьома опціями на вибір, що не потребує ще одного дистрактора.

Усі свині — тварини.
Куць — тварина. Який висновок можна зробити, якщо ці твердження істинні?

А. Куць — свиня.

Б. Куць — не свиня.

В. Куць може бути або не бути свинею.

Варіанти відповіді мають розташовуватися вертикально, не горизонтально. Їх слід позначати літерами, а не цифрами^[1].

Уникайте використання гумору, жартів у відповідях до тесту^[1].

Дистрактори мають бути правдоподібними, належати до одного логічного ряду явищ.

Хто написав картину «Крик»?

А. Ілон Маск

Б. Марія Примаченко

В. Едвард Мунк

Г. Катерина Білокур

Невдале запитання:

дистрактори неправдоподібні

Хто написав картину «Крик»?

А. Еміль Нольде

Б. Август Маке

В. Едвард Мунк

Г. Джеймс Енсор

Краще запитання: усі

художники — експресіоністи

ПРАВИЛА НАПИСАННЯ ВАРИАНТІВ ВІДПОВІДІ^[6,с.88-90]

При однакових запитаннях від варіантів відповіді залежить складність тестового завдання.

Усі дистрактори мають бути правдоподібними і однорідними, з тим самим ступенем «технічності», «науковості», що й правильна відповідь.

Для добору дистракторів доцільно використовувати поширені помилки, хибні уявлення, об'єкти, що відповідають лише частині характеристик, наведених в умові тощо. Водночас у дистракторах не повинно бути каверзних, фальшивих та хибних відомостей. Використовуйте правильні твердження, але такі, що не належать до поданого контексту.

Наприклад, при завданні на встановлення наслідків конкретної ситуації може бути чотири типи відповідей за ступенем правильності наслідку та його зв'язку з наведеною ситуацією:

- ① Реальний наслідок, пов'язаний з конкретною ситуацією (правильна відповідь).
- ② Реальний наслідок, не пов'язаний з ситуацією.
- ③ Нереальний або неправильно описаний наслідок, пов'язаний з конкретною ситуацією.
- ④ Нереальний або неправильно описаний наслідок, не пов'язаний з конкретною ситуацією.

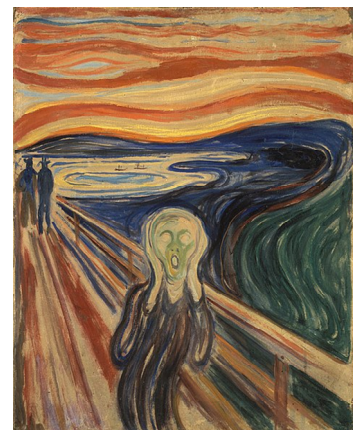
Варіанти відповіді слід розміщувати в логічному або алфавітному порядку, у порядку збільшення або зменшення чисел тощо.

Відповіді мають бути незалежними одна від одної та не перетинатися між собою.

Відповіді мають бути короткими та простими за структурою. Складні речення у відповідях використовувати не рекомендується.

Відповіді мають бути подібними за зовнішніми ознаками, структурою, стилістикою тощо, зокрема, подібною має бути довжина відповідей. Типовою помилкою є створення найдовшої, детальної, конкретної, найповнішої правильної відповіді, до якої додаються коротші дистрактори.

Відповіді мають відповідати умові граматично, стилістично та логічно. Невідповідність найчастіше спостерігається при застосуванні незавершеної форми твердження в умові тестового запитання.

Джерело ілюстрації: wikipedia.org

Повтор в одному з варіантів відповіді кількох слів з умови завдання є підказкою.

Дистрактори, що їх ніхто не обирає, потребують заміни.

Не слід пропонувати варіанти «все з вищевказаного», «нічого з вищевказаного», «немає правильної відповіді», «усі відповіді правильні»^[6, с.90], «правильні відповіді А і Б» і подібне: вони не демонструють знання тестованих.

Не використовуйте у варіантах відповіді дієслова (їхнє місце — в умові тесту), узагальнені означення «завжди», «інколи», «ніколи», «ймовірно» тощо (вони заплутують, оскільки роблять відповідь неточною).

ФОРМУЙТЕ БАНК ТЕСТІВ!

Як і будь-які інші завдання, тести слід оновлювати. Тому час від часу варто повертатися до цього питання. Визначте самостійно або спільним рішенням колег по кафедрі, який відсоток тестових запитань з Вашої дисципліни слід оновлювати редакційно і скільки нових запитань слід укладати раз на семестр чи на рік. Ця робота — основа для формування банку тестів, наявність якого спрощує підготовку завдання, наприклад, для незапланованого модуля, який терміново знадобилося провести на платформі Moodle.

Джерелами ідей для укладання тестових запитань можуть бути:

- підручники: звертайте увагу як на готові тести, так і на відкриті запитання з короткою відповіддю, формат яких можна змінити;
- онлайн-курси: в силу технічної специфіки основним методом контролю на них результатів навчання є саме тестові запитання;
- у тестовий формат можна перетворити задачі, де умова представлена у числовій чи табличній формі, у вигляді графіка або ілюстрації^[1, с.3];
- під час онлайн-семінару можна запропонувати студентам запитання, на яке вони мають написати коротку відповідь у чаті чи через гугл-форму → відповідаючи, студенти зроблять помилки, які Ви оберете як дистрактори до «закритої» версії цього ж запитання;
- повторимо: найскладніше у підготовці тестів — добір доречних, правдоподібних дистракторів (неправильних варіантів відповіді), а найкраще джерело дистракторів — помилки студентів;
- студентам можна запропонувати підготовку тестів як окреме завдання. Щоб це завдання принесло максимум користі, дайте його міні-групам (можливо, як домашнє завдання), роз'яснивши перед тим правила підготовки гарних тестів, а згодом організуйте обговорення виконаного завдання всередині групи;
- можлива самостійна підготовка студентів на основі опрацювання складнішої частини банку тестів. Якщо Ви застосовуєте цю методику і даєте студентам доступ до тестової бази, тоді екзамен доцільно провести в іншій, нетестовій формі (див. бюлетень номер 23);

- звертайте увагу на запитання, які Вам ставлять студенти;
- обмінюйтеся вдалимими тестовими запитаннями зі своїми колегами.

Банк тестів можна розширити завдяки підбору паралельних завдань, кожне з яких легко трансформується у декілька запитань. Наприклад:

Який приголосний звук в українській мові {позначає літера; позначають літери} {б; в; г; д; дж; дз; й; к; л; м; н; п; р; с; т; ф; х; ц; ч; ш}?

А. Тільки твердий.
Б. Тільки м'який.
В. Твердий або м'який.

За класифікацією Світового банку, до якої групи країн належить {Україна; Польща; Грузія; США}?

- А. Країни з низьким рівнем доходу.
Б. Країни з середньонизьким рівнем доходу.
В. Країни з середньовисоким рівнем доходу.
Г. Країни з високим рівнем доходу.

До ширшої картини...

Тестування здатне бути вузьким, точковим інструментом одержання викладачем швидкого зрізу успішності на своєму курсі. Так само воно може бути й потужним, багатоаспектним робочим інструментом, що має чимало застосувань.

- ✓ Студентам корисно спробувати власні сили у розробці нових тестових завдань.
- ✓ Можна долучити студентів до пошуку помилок у наявних завданнях, їхнього редагування.
- ✓ Можлива самостійна підготовка студентів на основі опрацювання складнішої частини банку тестів. Якщо Ви використовуєте цю методику і даєте студентам доступ до тестової бази, тоді екзамен доцільно проводити в іншій, нетестовій формі (див. бюлетень номер 23).
- ✓ Тестове запитання може мати дві частини: студент має не лише обрати варіант відповіді, а й пояснити, чому обрано саме його.
- ✓ Існує чимало онлайн-ресурсів (наприклад, *Mentimeter*, *Typeform* та ін.), що дозволяють проводити інтерактивне тестування під час лекції, вивівши його перебіг на екран чи проектор.
- ✓ Гарним професійним досвідом для викладача може стати робота над створенням завдань для жорстко структурованих тестів, до змісту яких висуваються підвищені вимоги, включно зі здійсненням психометричної оцінки якості розроблених тестів.
- ✓ Спільна робота кількох викладачів над наповненням банку тестів тягне за собою командну роботу над вдосконаленням курсу в цілому.

Успіху Вам у тестуваннях!

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ: ЩО НЕ ТАК ІЗ ТЕСТАМИ НИЖЧЕ?

Галузева угода укладається між:

- А. Відповідним галузевим міністерством та керівниками підприємств галузі.
- Б. Відповідним галузевим міністерством та Кабінетом Міністрів України.
- В. Відповідним галузевим міністерством та Центральною радою профспілок України.
- Г. Відповідним галузевим міністерством та Центральною радою профспілки галузі.

У теорії ймовірностей _____ — це будь-який факт, що внаслідок досліду може відбутися або не відбутися.

- А. Випадок.
- Б. Подія.
- В. Ризик.
- Г. Змінна.

Вкажіть колір океану на мапі:

- А. Блакитний.
- Б. Лазурний.
- В. Синій.
- Г. Синьо-зелений.
- Г. Ультрамариновий.

Унаслідок зміни розміру державних витрат (G) і кількості грошей в обігу (M) відсоткова ставка (i) залишилась незмінною, а дохід (Y) зменшився. Як змінилися показники G та M ?

- А. G та M зросли.
- Б. G зменшилося, M зросло.
- В. G зросло, M зменшилося.
- Г. G та M або одночасно зросли, або одночасно зменшилися.

Дні циклу, в які запліднення є найбільш імовірним:

- А. 11–17-й.
- Б. 25–29-й.
- В. 3–7-й.
- Г. 8–11-й.

Яка температура поверхні характерна для червоних зірок?

- 1. 2000–3000 °C
- 2. 6000–7000 °C
- 3. 12000 °C
- 4. 15000 °C

Кодекс законів про працю регулює:

- А. Трудові відносини на підприємствах державної форми власності.
- Б. Трудові відносини на підприємствах приватної форми власності.
- В. Трудові відносини на підприємствах регулюються постановами Кабінету Міністрів України.
- Г. Трудові відносини на всіх підприємствах незалежно від форми власності.

ДЕ ДІЗНАТИСЯ БІЛЬШЕ

Булах І. Є., Мруга М. Р. Створюємо якісний тест: навч. посіб. — К.: Майстер-клас, 2006. — 160 с.

➔ <https://cutt.ly/LGorC1Y>

Посібник комплексно охоплює цикл пов'язаних з тестуванням питань: від мети педагогічного оцінювання і принципів тестування до практичних порад, правил і прикладів розробки тестових завдань. Вам стане у пригорі розібратися зі структурою, перевагами та недоліками, сферою застосування більш як десяти різних типів тестових запитань, описаних у книжці.

Тести ліворуч укладено на основі цього посібника.

Кухар Л. О., Сергієнко В. П. Конструювання тестів. Курс лекцій: навч. посіб. — Луцьк, 2010. — 182 с.

➔ <https://cutt.ly/1GpRvKx>

Видання препарує «нутроші» тестування. У ньому Ви дізнаєтесь не лише про те, «як готувати і проводити тести?», а й «як це працює?» та «які механізми всередині?». На жаль, у тексті посібника не дотримано правила цитування джерел.

Ковальчук Ю. О. Теорія освітніх вимірювань. — Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. — 200 с.

➔ <https://cutt.ly/lGoefbt>

Посібник поглибленого рівня, у якому приділено увагу статистичним методам аналізу надійності, валидності та інших характеристик тестових завдань.

1. Dawn M. Zimmaro. Writing Good Multiple-Choice Exams. *The University of Texas at Austin Faculty Innovation Centre*. URL: <https://cutt.ly/sGnDgqH>
2. Phil Race. The Lecturer's Toolkit. A practical guide to assessment, learning and teaching. Fourth Edition. Routledge, 2015.
3. The Design of Multiple Choice Questions for Assessment. *UCD Teaching and Learning Resources*. URL: <https://cutt.ly/mGE6CGq>
4. Булах І. Є., Мруга М. Р. Створюємо якісний тест: навч. посіб. — К.: Майстер-клас, 2006. — 160 с.
5. Designing Multiple-Choice Questions. *University of Waterloo*. URL: <https://cutt.ly/hGUHhNK>
6. Кухар Л. О., Сергієнко В. П. Конструювання тестів. Курс лекцій: навч. посіб. — Луцьк, 2010. — 182 с.

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ ЄВГЕН НІКОЛАЄВ

УСІ ВИПУСКИ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ
WWW.SKEPTIC.IN.UA

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS: Із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-SA 4.0)

Як уберегтися від лабетів фабрик наукових публікацій?

БЮЛЕТЕНЬ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»
Випуск № 25 || ВЕРЕСЕНЬ 2022 РОКУ

ФАБРИКИ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ, «ПАПЕРОВІ ФАБРИКИ» (англ. research paper mills) — це підприємці, що надають послуги з написання фальшивих наукових рукописів або (частіше) пропонують викладачам і дослідникам купити співавторство у вже готовому рукописі. Також ці фабрики часто надають додаткові шахрайські послуги, зокрема продають у своїх рукописах покликання на інші статті (цитування) для штучного збільшення наукометричних показників автора, журналу чи установи. Інша цільова аудиторія цього «бізнесу» — здобувачі освіти, яким пропонується підготовка різних видів студентських та аспірантських робіт на замовлення.

Щоб знайти фабрику наукових публікацій в Україні, достатньо набрати в пошуковикі «купити наукову статтю» або натрапити на одне з численних рекламних оголошень у соціальних мережах.

Послуги цих фабрик стали настільки популярними в Україні, що сьогодні чимало працівників освіти і науки переконані, що опублікувати результати досліджень у науковому виданні, яке представлено в реферативних базах *Scopus* або *Web of Science*, можливо тільки за гроші. Тоді як насправді публікація у наукових журналах переважно безкоштовна, і лише журнали відкритого доступу стягують з авторів кошти за обробку статті (англ. article processing charge, APC).

ЯК ПРАЦЮЮТЬ «ПАПЕРОВІ ФАБРИКИ»?

ФАБРИКИ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ використовують різні форми шахрайства, щоб опублікувати фальшиве дослідження. Найчастіше підготовлений працівниками фабрики рукопис надсилається на розгляд відразу до кількох наукових журналів, і щойно якийсь із журналів погодиться його розглянути, на сайті паперової фабрики відразу з'являється пропозиція придбати співавторство у цьому рукописі.

ВИДАВНИЧИЙ БІЗНЕС І ВІДКРИТИЙ ДОСТУП ДО РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зростання кількості наукових досліджень, а відповідно, й фінансових ресурсів, що виділяються на їх проведення, перетворило наукове видавництво на неймовірно вигідний бізнес із мільярдними прибутками. Ліва частина цих прибутків отримується шляхом експлуатації волонтерської праці науковців. Учені безкоштовно передають видавцеві свої рукописи для поширення результатів досліджень, на проведення яких вони отримали кошти від університету чи грантодавця. Також учені на волонтерських засадах рецензують рукописи інших учених. А згодом вони повинні заплатити видавцеві великі гроші за можливість прочитати ці статті. При цьому вартість передплати наукових колекцій постійно зростає.

Як реакція на таку поведінку видавців у світі набула популярності ініціатива **Відкритого доступу** — забезпечення безкоштовного доступу до наукових публікацій через мережу Інтернет без будь-яких технічних обмежень^[1]. Проте, не бажаючи зменшення своїх прибутків, великі академічні видавці розробили так звану «гібридну модель» фінансування публікацій, спотворивши при цьому ідею Відкритого доступу. Відтепер видавці пропонують авторам вибір: безкоштовно опублікувати статтю, повний текст якої буде доступний читачам за передплату, або сплатити кошти за обробку статті й відкрити всім доступ до повного тексту.

Plan S

Making full & immediate
Open Access a reality

Сьогодні в науковому світі поширюються ініціативи (наприклад, **Plan S**), відповідно до яких публікації, що є результатом досліджень, профінансованих коштом платників податків, повинні публікуватися виключно у відкритих журналах. Відтак між установами та видавцями нині укладаються нові типи угод, які дозволяють працівникам цих установ читати статті та публікувати власні результати у відкритих журналах за єдину плату. Тому сьогодні для наукової спільноти проблема вже не стільки у вільному доступі до знань, скільки в недопущенні посилення дискримінації, коли публікувати результати своїх досліджень через фінансові бар'єри зможуть тільки дослідники з розвинених країн.

Усе листування з редакцією здійснює працівник фабрики публікацій. Авторам зазвичай створюються вигадані неакадемічні адреси електронної пошти й порожні ідентифікатори ORCID, які засмічують реєстр, ускладнюють пошук та уніфікацію наукової інформації. Як правило, щойно редакція погоджується опублікувати рукопис, фабрика публікацій надсилає туди ще сотні схожих робіт, тому часто одні видання потерпають від діяльності фабрик значно сильніше за інших.

Між редакцією видання та фабрикою публікацій також може існувати попередня змова щодо опублікування великої кількості робіт незалежно від їхньої наукової цінності. Для такого шахрайства зазвичай створюють спеціальні тематичні випуски під керівництвом гостьового редактора або в окремому випуску публікують матеріали фейкової конференції.

Ціна таких фабричних публікацій залежить від різних чинників: від баз даних, де індексується журнал, наукометричних показників видання, позиції автора в переліку співавторів тощо.

ЧОМУ ШАХРАЯМ УСЕ ЦЕ СХОДИТЬ З РУК?

Працівники фабрик публікацій — це достатньо компетентні особи, котрі з якихось причин не змогли себе реалізувати в науці й тепер використовують свої знання для руйнування наукової комунікації. Крім того, їхній професійний рівень постійно зростає, адже щоб одурити редакції та рецензентів і скомпіювати рукопис, який буде схожий на реальне дослідження, потрібно знати актуальні публікації, наукові методи, інструменти, володіти іноземними мовами тощо.

Водночас клієнти фабрик (а це викладачі, наукові працівники, аспіранти, посадовці тощо), навпаки, деградує у науковому плані, адже не проводять власних досліджень, а купують уже готові роботи.

Якщо фальшиве дослідження від фабрики публікацій вдалося виявити в процесі рецензування, його просто не опублікують. Однак якщо рукопис уже опубліковано, то його не можна просто так видалити з журналу: спочатку редакція повинна висловити занепокоєння щодо публікації (*англ.* expression of concern), і тільки після місяців ретельного розслідування цю публікацію буде відкликано (ретракція). Відповідну політику слід приймати та впроваджувати й редакціям українських наукових видань.

Інформацію про відкликання статті окремо публікують у журналі, де редакція вказує причину й дату ретракції. Отримати докладну інформацію про ретракції наукових статей можна в базі *Retraction Watch*^[2] (у фільтрах серед причин слід обрати «paper mill»).

Важливо пам'ятати, що відкриті публікації не видаляються з архівів видання, а лише отримують позначку «Retracted». Таку саму позначку ця публікація повинна отримати у всіх реферативних базах, де її проіндексовано, проте в багатьох базах підхід до позначення ретракцій часто непослідовний.

Зазвичай впливові журнали, які дбають про свою репутацію, зацікавлені у проведенні подібних розслідувань, хоча редакціям неприємно визнавати, що їх обдурили. Проте є й журнали, що свідомо співпрацюють з фабриками публікацій, і очевидно, що їхні редакції не поспішають відкликати статті. Наприклад, *Scopus* регулярно припиняє індексувати цілі журнали, зокрема й через підозри у співпраці з паперовими фабриками (перегляньте перелік джерел, виключених зі *Scopus*^[3]). Втім, вже проіндексовані публікації з таких видань, як правило, назавжди залишаються у *Scopus*.

ЧИМ «ЗРУЧНІ» УКРАЇНСЬКІ ВИМОГИ?

На жаль, недосконалість української системи оцінювання наукових результатів лише грає на руку шахраям. В Україні критеріями оцінювання наукової продуктивності активно слугують кількісні показники без огляду на те, які саме публікації стоять за цими цифрами. Тому, наприклад, відкриті статті або публікації та цитування у виданнях, індексацію нових номерів яких припинено в базах даних через грубі порушення видавничої етики, в українській системі оцінювання винагороджуються подібно до публікацій у найпрестижніших наукових виданнях^[4]. Навіть якщо всі статті автора чи установи буде відкликано і вони змінять статус на «Retracted», то це не вплине на оцінку: українське оцінювання не звертає увагу на статус публікації.

Таким чином, фабрикам публікацій доволі просто задовольняти потреби українських клієнтів, адже для більшості з них достатньо отримати лише певні кількісні показники у потрібній базі даних, і їм байдуже до змісту роботи, її статусу та видання, в якому її опубліковано.

ХТО Є КЛІЄНТОМ ПУБЛІКАЦІЙНИХ ФАБРИК?

Кількість фальшивих рукописів, які пов'язують із діяльністю фабрик наукових публікацій, стрімко зростає в усьому світі^[5].

Вчені постійно відчувають певний психологічний тиск щодо того, що вони повинні опублікувати роботу (принцип «publish or perish» — «публікуйся або помри»). У деяких випадках наукові працівники, викладачі університетів, аспіранти не можуть досягти кар'єрного зростання без наявності відповідних публікацій.

При цьому багато українських вчених скаржаться на відсутність сильної наукової школи, скромні можливості для вивчення англійської мови, брак доступу до актуальної наукової літератури, а відтак їм складно самостійно провести наукове дослідження, результати якого зацікавлять редактора впливового журналу. Тому вони вдаються до послуг фабрик публікацій.

Деякі недосвідчені автори взагалі вважають, що співпраця з фабрикою публікацій — це ціна кар'єрного зростання, і навіть не соромляться й не приховують факту своєї співпраці.

Для того щоб опублікувати статтю в читаному та цитованому виданні, зазвичай потрібно витратити багато часу, а сам процес якісного рецензування рукопису є доволі складним і тривалим. Особи, що відповідають за організацію наукової роботи установи, нерідко вимагають від авторів швидких результатів — якнайбільшої кількості публікацій та їх цитувань, чим підштовхують своїх працівників до співпраці з фабриками публікацій.

Часто керівники установ не зацікавлені у працівниках, що публікують протягом року одну-дві впливові роботи у відомих журналах. Такі горе-керівники прагнуть, щоб працівники, навпаки, публікували щороку десятки робіт без огляду на їхню наукову цінність, а легко досягти таких показників можна саме за допомогою фабрик публікацій. Відповідно, в останні роки в Україні стрімко зросла кількість публікацій насамперед у журналах із низькими наукометричними показниками^[6].

Користуючись купівлею публікацій та цитувань у шахраїв, безчесні автори намагаються штучно завищити наукометричні показники у своїх персональних академічних профілях, щоб підвищити власні шанси на перемогу в національних конкурсах наукових проєктів та для отримання інших державних матеріальних і кар'єрних винагород за свої наукові здобутки.

Подібним чином керівники українських університетів регулярно звітують про кількісні показники наукової роботи своїх установ і прагнуть представити у своїх звітах якнайвищі результати. При цьому вони також конкурують між собою за місця в різноманітних рейтингах, методології яких враховують кількість публікацій та цитувань наукових робіт установи.

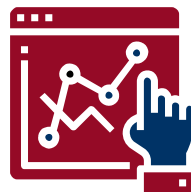
Деякі редакції наукових журналів купують фальшиві цитування, щоб покращити наукометричні показники своїх видань. Також редакції, які тільки прагнуть індексуватися у популярних реферативних базах, намагаються штучно збільшити науковий вплив, щоб обманути експертів, які відбирають контент для цих баз.

ЯКІ НАСЛІДКИ ВСЕ ЦЕ МАЄ?

Купівля авторства — це свідоме порушення норм наукової етики, що руйнує фундаментальні принципи наукової комунікації, знецінює працю викладачів та науковців, підриває довіру суспільства до науки та дослідників.

Фабрики публікацій не продають справжніх результатів наукових досліджень. Тому ці тексти не тільки крадуть час читачів, засмічуючи науковий інформаційний простір, але й можуть нашкодити своїми фальшивими висновками, наприклад, життю та здоров'ю людей.

Частина коштів платників податків, що виділяються з державного бюджету на українську освіту і науку, осідає в кишенях власників фабрик публікацій. Крім того, існує серйозний ризик, що державне фінансування на проведення досліджень отримують клієнти цих фабрик. Водночас невмотивовані вчені або будуть змушені емігрувати, або припинять займатись науковими дослідженнями.

Показники публікаційної активності вчених використовуються керівниками на всіх рівнях для оцінки стану та розробки планів розвитку наукової роботи. Діяльність фабрик публікацій призводить до того, що в цих аналізах враховують фальшиві результати, фіктивну співпрацю між вченими та установами, вигаданий науковий вплив результатів досліджень, що робить усі ці прогнози вкрай неточними та неефективними.

ЯК НАМ БОРОТИСЯ З ФАБРИКАМИ ПУБЛІКАЦІЙ?

Для боротьби з фабриками публікацій Комітет з етики наукових публікацій (*Committee on Publication Ethics, COPE*) радить установам та грантодавцям спільно працювати над переглядом стимулів для дослідників, щоб мотивувати їх до написання справжніх статей, а не до використання послуг, які забезпечують швидку, проте фальшиву публікацію^[7].

Безумовно, шахраї, які купили авторство чи покликання у фальшивих наукових роботах, повинні нести за це відповідальність. Проте карати самих лише авторів недостатньо — розв'язати цю проблему можна тільки комплексними зусиллями. Авторам потрібно дати шанс добровільно визнати порушення та відкликати свої фальшиві публікації, керівникам установ слід надати права для швидкого розірвання трудового договору, якщо доведено факт співпраці працівника з фабрикою публікацій, грантодавці не повинні допускати таких авторів до участі в наукових конкурсах, а Міністерству освіти і науки України варто позбавляти ліцензій університети, керівники яких систематично ігнорують співпрацю своїх працівників з фабриками публікацій.

Однак керівники установ, грантодавці, посадовці, що відповідають за науку в країні, повинні насамперед покращити критерії оцінювання, щоб дослідники більше не відчували потреби користуватися послугами фабрик публікацій: необхідно відмовитися від поверхневого використання кількісних показників оцінки наукової продуктивності на національному, інституційному та індивідуальному рівнях.

Завдяки поєднанню досвіду, доказів та ідей понад 350 європейських дослідницьких організацій у липні 2022 року було представлено Угоду про реформування оцінки наукових досліджень, що містить принципи, зобов'язання та часові рамки реформування систем оцінювання наукової роботи установ та дослідників^[8].

Підписанти цієї Угоди повинні взяти на себе зобов'язання покладатися насамперед на експертну оцінку, припинити невідповідно використовувати наукометричні показники, відзначити різні форми представлення результатів наукових досліджень, винагороджувати дослідників за підготовку наукових кадрів та активне впровадження відкритих наукових практик, таких як обмін вихідними даними та відкрите рецензування.

Отже, українським науковим стейкхолдерам не потрібно вигадувати велосипед — достатньо приєднатися до цієї відкритої коаліції організацій, щоб працювати разом з європейськими партнерами над впровадженням позитивних змін у національну практику оцінювання та покласти край руйнівній діяльності публікаційних фабрик. ■

1. Harnad, S. (2006). Publish or perish — self-archive to flourish: the green route to open access. *ERCIM News*, 64. URL: <https://cutt.ly/RXDicWa>
2. URL: <https://retractiondatabase.org/>
3. Source title list (incl. Scopus discontinued sources list). URL: <https://cutt.ly/7XDgBwl>
4. Nazarovets, S. (2022). Analysis of publications by authors of Ukrainian institutes in Scopus-delisted titles. *Learned Publishing*. DOI:10.1002/leap.1464.
5. Else, H., & Van Noorden, R. (2021). The fight against fake-paper factories that churn out sham science. *Nature*, 591 (7851), 516–519. DOI:10.1038/d41586-021-00733-5.
6. Hladchenko, M. (2022). Implications of Publication Requirements for the Research Output of Ukrainian Academics in Scopus in 1999—2019. *Journal of Data and Information Science*, 7(3), 71–93. DOI:10.2478/jdis-2022-0016.
7. Paper Mills — Research report from COPE & STM. DOI:10.24318/jtbG8IHL.
8. Agreement on Reforming Research Assessment (2022). *Science Europe*. URL: <https://cutt.ly/xXDTcOX>

АВТОР ТЕКСТУ: СЕРГІЙ НАЗАРОВЕЦЬ

ЛІТЕРАТУРНА РЕДАКТОРКА: СВИТЛАНА ГЛУЩИК

ВЕРСТКА: ЄВГЕН НІКОЛАЄВ

УСІ ВИПУСКИ БЮЛЕТЕНЯ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ
WWW.SKEPTIC.IN.UA

В ОФОРМЛЕННІ БЮЛЕТЕНЯ ВИКОРИСТАНО ІКОНКИ FACTORY BY LAYMIK, SWINDLER BY EUCALYP, MONEY BY BAGAS SAPUTRA, INDICATOR BY NHOR, REFERENCES BY CREATIVE STALL, ОДЕРЖАНІ НА СЕРВІСІ THE NOUN PROJECT.

ПУБЛІКАЦІЯ ВИДАНА В МЕЖАХ ІНІЦІАТИВИ З РОЗВИТКУ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ В УКРАЇНІ, ЯКУ ВИКОНУЄ МІЖНАРОДНИЙ ФОНД «ВІДРОДЖЕННЯ» У ПАРТНЕРСТВІ З ІНІЦІАТИВОЮ ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА ДЛЯ ЄВРОПИ (OSIFE) ЗА ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ПОСОЛЬСТВА ШВЕЦІЇ В УКРАЇНІ.

ДУМКИ ТА ПОЗИЦІЇ, ВИКЛАДЕНІ У ЦЬЙ ПУБЛІКАЦІЇ, Є ПОЗИЦІЄЮ АВТОРІВ ТА НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ ПОЗИЦІЮ ПОСОЛЬСТВА ШВЕЦІЇ В УКРАЇНІ, МІЖНАРОДНОГО ФОНДУ «ВІДРОДЖЕННЯ» ТА ІНІЦІАТИВИ ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА ДЛЯ ЄВРОПИ (OSIFE).

ЦЯ ПУБЛІКАЦІЯ ПОШИРЮЄТЬСЯ НА УМОВАХ ЛІЦЕНЗІЇ CREATIVE COMMONS: ІЗ ЗАЗНАЧЕННЯМ АВТОРСТВА — НЕКОМЕРЦІЙНА — ПОШИРЕННЯ НА ТИХ САМИХ УМОВАХ 4.0 МІЖНАРОДНА (CC BY-NC-SA 4.0)

Що в сфері академічної доброчесності пропонує робити Рада Європи?

БЮЛЕТЕНЬ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»
Випуск № 26 || Жовтень 2022 року

Бюлетень (якому, до речі, цими днями виповнюється три роки) цього разу виходить у дещо зміненому форматі. Якщо ми традиційно висвітлюємо авторські погляди на шляхи поліпшення тих чи тих університетських процесів або реагування на більш системні проблеми, то сьогоднішній номер бюлетеня пропонує читачам повний неофіційний переклад документа, нещодавно ухваленого Комітетом міністрів Ради Європи.

Комітет міністрів розробив низку рекомендацій, покликаних реагувати на поширення традиційних та нових форм обману в сфері освіти. Цікаво, що в багатьох позиціях цей документ суголосний положенням, віддзеркаленим у розробленому Нацагенством із забезпечення якості вищої освіти проєкті Закону України «Про академічну доброчесність» (див. <https://cutt.ly/WBQybkm>). Велику увагу в обох документах приділено обмеженню діяльності та реклами комерційних компаній, що надають «послуги» з підготовки академічних текстів на замовлення. Підкреслено центральну роль внутрішніх політик закладів освіти у просуванні доброчесних практик. Нікуди не поділася й необхідність запобігати академічному плагіату. Втім, у нашому законодавстві ще не віддзеркалено важливу позицію Комітету міністрів щодо необхідності гарантувати викривачам проявів академічної недоброчесності рівень захисту, аналогічний до захисту викривачів корупції. Фактично йдеться про дискусію навколо питання «чи розглядати анонімні повідомлення про порушення академічної доброчесності?». Документ нижче каже «так». Чинне українське законодавство наразі дає протилежну відповідь. Сподіваємось, останнє незабаром зміниться, зокрема й завдяки адаптації українського законодавства до загальноєвропейської рамки.

РЕКОМЕНДАЦІЯ CM/Rec(2022)18

КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ ДЕРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ ЩОДО БОРТЬБИ З ОБМАНОМ У СФЕРІ ОСВІТИ

Прийнято Комітетом міністрів 13 липня 2022 року на 1440-му засіданні заступників міністрів

ПРЕАМБУЛА

КОМІТЕТ МІНІСТРІВ, відповідно до положень Статті 15.b Статуту Ради Європи (ETS № 1),

Беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами, зокрема шляхом реалізації спільних заходів у сфері освіти і культури;

Беручи до уваги, що боротьба з обманом і поширення принципів етики, прозорості та доброчесності у сфері освіти належать до компетенції органів державної влади;

Враховуючи:

- Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (ETS № 5) та Протокол до неї (ETS № 9), зокрема Статтю 2 Протоколу про право на освіту;
- Європейську культурну конвенцію (ETS № 18);

- Європейську соціальну хартію (переглянуту) (ETS № 163);
- Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти у Європейському регіоні (ETS № 165, Лісабонська конвенція);
- Заключну декларацію 24-го засідання Постійної конференції міністрів освіти Ради Європи, яке пройшло у м. Гельсінкі 26 та 27 квітня 2013 року;
- Рекомендацію CM/Rec(2007)6 Комітету міністрів державам-членам щодо публічної відповідальності за вищу освіту та дослідження;
- Рекомендацію CM/Rec(2012)7 Комітету міністрів державам-членам щодо відповідальності державних органів за академічну свободу та інституційну автономію;

- Рекомендацію СМ/Rec(2012)13 Комітету міністрів державам-членам щодо забезпечення якісної освіти, із зазначенням, що етика, прозорість та доброчесність є передумовами досягнення високої якості освіти;
- Рекомендацію СМ/Rec(2019)9 Комітету міністрів державам-членам щодо виховання культури професійної етики у педагогічній професії;
- Керівні принципи ЮНЕСКО/Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) із забезпечення якості у сфері транскордонної вищої освіти (2005);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966);
- Рекомендацію СМ/Rec(2014)7 Комітету міністрів державам-членам щодо захисту викривачів та Рекомендацію Парламентської асамблеї 2162 (2019) «Удосконалення захисту викривачів по всій Європі», а також відповідь на цю Рекомендацію, ухвалену Комітетом міністрів;

Беручи до уваги розвиток сектора освіти та появу нових форм кваліфікацій, включно із сертифікацією від закладів вищої освіти, закладів професійної освіти чи інших надавачів послуг та представників сфери;

Беручи до уваги, що держави-члени відповідають за організацію та зміст власних систем освіти згідно з національним законодавством, нормами, компетенціями, практиками та міжнародними угодами;

Беручи до уваги, що обман завжди був елементом сфери освіти, але розвиток нових технологій посприяв поширенню цього явища;

Беручи до уваги, що технології також можна використовувати як засіб боротьби з обманом у сфері освіти і як інструмент поширення принципів етики, прозорості та доброчесності в освіті;

Беручи до уваги, що обман у сфері освіти становить загрозу для:

- права на якісну освіту на національному та міжнародному рівнях, а також для рівних можливостей навчання й захисту всіх громадян;
- довіри до якості, справедливості та професіоналізму систем і закладів освіти у кожній державі-члені, а отже, й прозорості, гарантій якості, міжнародної мобільності студентів та можливостей працевлаштування;
- економіки кожної держави-члена;
- надійності регульованих професій, включно з медичним сектором, а також зайнятості на державній службі в кожній державі-члені;

- міжнародної репутації кожної держави-члена та довіри до її демократичної системи, національної та громадської безпеки, а також довіри до механізмів взаємного визнання ступенів та кваліфікацій;

Переконавшись у необхідності європейського реагування та вжиття заходів щодо цього феномена;

Переконавшись у потребі в універсальному міжнародному інструменті для боротьби з обманом у сфері освіти та поширення принципів етики, прозорості та доброчесності в освіті,

1. Рекомендує урядам держав-членів, згідно з визначеннями та заходами, описаними в Додатку, з повагою до конституційних структур та дотриманням національного й місцевого контекстів, а також відповідно до їхніх освітніх систем:

- i. ефективно розробити, поширювати й заохочувати якісну освіту шляхом ліквідації заходів та діяльності, які сприяють обману у сфері освіти, на своїй території та на міжнародному рівні, наскільки це можливо;
- ii. вжити необхідних заходів для захисту учнів, студентів, дослідників та персоналу на всіх освітніх рівнях від організацій та осіб, які беруть участь у маркетингу та поширенні освітніх послуг, що становлять обман, за допомогою інтернету, соціальних мереж, реклами та інших засобів;
- iii. забезпечити підтримку в реалізації запобіжних і захисних заходів закладами освіти та впливовими заінтересованими сторонами у сфері освіти і працевлаштування, а також у поширенні культури рівних можливостей на всіх рівнях в усіх секторах освіти й навчання та при переході між цими секторами;
- iv. тримати під наглядом розвиток технологій, які можуть сприяти діяльності, що становить обман у сфері освіти;
- v. сприяти міжнародній співпраці та обміну досвідом у цій сфері за допомогою платформи ETINED Ради Європи щодо етики, доброчесності та прозорості у сфері освіти;
- vi. забезпечити переклад цієї Рекомендації офіційною(ими) мовою(ами) відповідних країн та якнайбільше поширення тексту.

2. Зобов'язується переглянути результати реалізації цієї Рекомендації за п'ять років після її ухвалення.

ДОДАТОК ДО РЕКОМЕНДАЦІЇ СМ/REC(2022)18

1. Мета і сфера застосування

Ця Рекомендація спрямована на те, щоб сприяти державам-членам у боротьбі з обманом у сфері

освіти та підтримати принципи етики, прозорості та доброчесності в освіті, а отже, допомогти їм забезпечити право на освіту для всіх здобувачів.

Усі заходи, що містяться в цій Рекомендації, стосуються доступу до освіти та всіх рівнів і форм освіти від дошкільної до вищої, включно з професійно-технічною освітою, навчанням на робочому місці, навчанням упродовж життя та освітою дорослих, яке забезпечують усі заклади освіти — державні, приватні, прибуткові чи неприбуткові, — фонди чи будь-які інші визнані форми закладів освіти.

Рекомендація підкреслює відповідальність органів державної влади та/або професійних органів та приватних організацій і приватних компаній за культивування принципів етики, прозорості та доброчесності в освіті, а також боротьби з обманом у сфері освіти.

2. Визначення

Для цілей цього тексту нижче наведено основні терміни, пов'язані з обманом у сфері освіти.

«Кодекси професійної етики» — це вираження моральних та етичних цінностей і принципів, які слугують для розробки та підтримання етики освітнього процесу на всіх рівнях та в усіх аспектах. Базуючись на ключових цінностях Ради Європи, вони спрямовані на просування демократії, прав людини та верховенства права, а також віддзеркалюють потужне та ефективне зобов'язання щодо підтримки рівності, справедливості та інклюзії у сфері освіти.

«Принципи ETINED» — це принципи та цінності, розроблені платформою ETINED Ради Європи щодо етики, доброчесності та прозорості у сфері освіти згідно з її мандатом, які ґрунтуються на концепції, що якісна освіта можлива, а боротьба з обманом у сфері освіти ефективна за умови, що всі важливі сектори суспільства суворо дотримуватимуться фундаментальних етичних принципів як у громадському, так і в професійному житті, при цьому покладаючись на правові норми і структури. Мандат платформи ETINED спрямовано на розробку та підтримку культури демократії та участі, що базується на принципах етики, прозорості та доброчесності у сфері освіти.

«Обман у сфері освіти» означає поведінку або діяльність, яка відбувається у сфері освіти і спрямована на обман та отримання нечесної переваги. Це включає: (i) діяльність «фабрик дипломів», «фабрик акредитацій», «візових фабрик», «фабрик рефератів» та «банків рефератів», як визначено нижче; (ii) видавання себе за іншу особу, повністю або частково беручи на себе виконання будь-якої роботи чи завдання, яке вимагається в межах програми від зарахованого на навчання здобувача освіти; (iii) незаконне чи неправомірне використання справжніх документів; (iv) плагіат; (v) виготовлення або використання підроблених чи фальшивих документів або таких, які містять плагіат; та (vi) пропонування невизнаних чи неакредитованих кваліфікацій з наміром введення в оману іншої особи.

«Шахрайські надавачі освітніх послуг» включають «фабрики акредитацій», «фабрики дипломів»,

«фабрики рефератів», «банки рефератів» та «візові фабрики», які працюють окремо або входять до більших установ.

«Фабрика акредитацій» — це установа чи організація (будь-якої організаційно-правової форми), яка не має ані визнання національних компетентних органів, ані законного дозволу будь-якої держави-члена на надання акредитації для освітніх програм чи видачі дипломів та яка працює з наміром введення в оману роботодавців, студентів або громадськості.

«Фабрика дипломів» (або «фабрика освітніх ступенів») — це установа або організація, не визнана національними компетентними органами чи організаціями як установа, що має законну акредитацію або дозвіл будь-якої держави-члена на видачу дипломів чи присудження кваліфікацій та яка має на меті видачу таких дипломів чи кваліфікацій шляхом введення в оману.

«Фабрика рефератів» (або «надавач послуг з підготовки академічних творів на замовлення»¹) — це організація або фізична особа, яка зазвичай присутня в інтернеті та укладає договори зі студентами чи їхніми представниками з метою повного або часткового виконання одного або декількох завдань (включно зі студентськими письмовими роботами, такими як реферати², проєкти, дипломні роботи чи дисертації) задля фінансової вигоди, незалежно від наявності плагіату в такій роботі, що призводить до однієї з форм порушення академічної доброчесності. Задля уникнення сумнівів термін «фабрика рефератів» не включає надавачів приватних репетиторських послуг, які законно працюють згідно з національним законодавством чи нормами.

«Банк рефератів» — це організація чи фізична особа, в якій студенти можуть придбати готові письмові роботи на теми, актуальні для їхньої сфери навчання.

«Візова фабрика» — це установа чи організація (будь-якої організаційно-правової форми), що не має визнання як заклад освіти з боку національних компетентних органів або законного дозволу будь-якої держави-члена на ведення діяльності, але оманливо представляється таким з метою обходу міграційного законодавства шляхом надання підтримки при поданні на візи чи інші дозволи, які

¹ В англійському оригіналі — «a provider of contract cheating services». Поняття «contract cheating» не має дослівного перекладу українською. Ми зустрічали напівдослівний варіант «контрактний плагіат»; в чотирнадцятому випуску бюлетеня пропонувалось послуговуватися виразом «аутсорсинг завдань». Тут подаємо вираз у редакції проєкту Закону України «Про академічну доброчесність». — Прим. ред.

² В оригіналі — «essays», поняття, що в українській освітній системі може включати реферати, есе, курсові роботи тощо. — Прим. ред.

дають право студентам перебувати, навчатися, працювати чи здійснювати доступ до громадських фондів у певній державі-члені або групі держав-членів (наприклад, у Шенгенській зоні) в межах загальної візової схеми.

«Заінтересовані сторони сфери освіти» — це шкільні вчителі, викладацький склад закладів вищої чи інших форм післяшкільної освіти, учні та студенти на всіх рівнях здобуття освіти, батьки, опікуни чи доглядачі учнів та студентів, роботодавці, керівники та менеджери освітньої системи та всіх секторів освіти і навчання в контексті формальних та/або неформальних навчальних процесів, представники конференцій керівників закладів та аналогічних органів, відповідні державні службовці, представники професійних спілок, політичні лідери та представники широких кіл громадянського суспільства.

«Плагіат» означає використання роботи, ідей, змісту, структур чи зображень без належного зазначення авторства чи визнання оригінального джерела їх походження, особливо якщо від роботи очікується оригінальність. Термін «сплагіачений» застосовується до вказаних ідей, змісту, структур чи зображень.

«Кваліфікації» включають усі форми сертифікації, що проводиться компетентним органом, який під час атестації засвідчує успішне завершення освітньої програми, включно з сертифікатами, виданими надавачами послуг, професійними чи трудовими організаціями та асоціаціями. Цей термін включає нові форми сертифікації, які можуть запроваджуватись у майбутньому.

Через безперервний розвиток технологій перелік термінів та визначень, які стосуються обману в сфері освіти, не є вичерпним та підлягає періодичному оновленню.

3. Підвищення рівня обізнаності й інформування

Держави-члени мають забезпечити постійне поширення принципів ETINED усіма закладами освіти та серед усіх заінтересованих сторін сфери освіти, а також встановлення однакових стандартів якості та етики в освітніх системах усіх закладів незалежно від їхнього формального статусу в національних освітніх системах. Це має досягатися відповідними заходами щодо інформування та підвищення рівня обізнаності про запобігання обману у сфері освіти, а також шляхом теоретичного та практичного об'єднання механізмів забезпечення якості та інших відповідних регуляторних механізмів для поширення принципів етики, прозорості та доброчесності в освіті на всіх рівнях згідно з національним законодавством.

Держави-члени мають надати настанови стосовно методів запобігання обману у сфері освіти та поширення принципів етики, прозорості та доброчесності в усіх закладах освіти, серед учнів та студентів, а також їхніх представників на всіх рівнях, професійних організацій та інших заінтересованих сторін сфери освіти.

4. Навчання

Державам-членам рекомендується вжити належних заходів для забезпечення адекватного та безперервного навчання у сфері запобігання обману в освіті, а також для культивування принципів етики, прозорості та доброчесності серед усіх професіоналів у секторі освіти, набору персоналу і працевлаштування.

5. Плагіат і використання документів та змісту, що містять плагіат

Для боротьби з плагіатом і використанням робіт, які містять плагіат, учні, студенти, дослідники та персонал мають одержати підтримку від закладів освіти у розвитку належних навичок критичного мислення, написання академічних робіт та досліджень на кожному етапі навчання в межах освітніх систем кожної держави-члена, таким чином забезпечуючи обізнаність та посилення захисту від обману у сфері освіти. Всі освітні програми, передбачені чи не передбачені законом, мають зосереджуватись на розвитку впевненості студентів у власній академічній спроможності та на запобіганні діяльності, яка становить обман у сфері освіти.

Державам-членам рекомендується вжити заходів у межах національної законодавчої бази, щоб надати якомога більше можливостей закладам освіти, спираючись на внутрішнє нормативно-правове регулювання, заборонити та ліквідувати обман в освіті у формі плагіату та зловживання матеріалами, достовірність яких неможливо перевірити, та матеріалами, що містять плагіат чи фальсифікації, при призначенні чи процедурах підвищення академічного персоналу, вчителів та інших професіоналів у сфері освіти.

Державам-членам слід вжити заходів на національному чи інституційному рівні, щоб запровадити та розвивати технічні рішення ідентифікації обману в освіті, особливо у світлі поширення можливостей проходити навчання та оцінювання онлайн.

6. Реклама та поширення обману у сфері освіти

Державам-членам рекомендується вжити заходів згідно з національним законодавством для заборони реклами та поширення шахрайських освітніх послуг як у друкованих джерелах, так і в онлайн-засобах, включно з соціальними мережами та інтернетом.

7. Нормативно-правова база, закони та практики

Державам-членам рекомендується вжити всіх необхідних та відповідних заходів для використання чинного законодавства, настанов чи практик для ліквідації обману у сфері освіти, а також припинення діяльності шахрайських надавачів освітніх послуг. Їм також слід розглянути можливість запровадження необхідного нового законодавства чи політик і заохочувати всі заклади освіти прийняти положення, які відповідають вказаній цілі.

Виконуючи цю вимогу, держави-члени та освітні чи навчальні організації мають вжити належних заходів для захисту прав учнів, студентів, дослідників та персоналу.

8. Кодекси професійної поведінки

Держави-члени та заклади освіти мають за допомогою національного законодавства та/або інституційних норм встановити чіткі кодекси професійної поведінки на основі принципів ETINED, що регулюють усі аспекти освіти, які можуть зазнати впливу обману/шахрайства, включно з керівництвом, менеджментом та людськими ресурсами. Законодавство або регламенти мають забезпечити об'єктивний процес впровадження кодексів професійної поведінки.

9. Термінологія у сфері освіти

З метою ліквідації всіх форм введення в оману з боку шахрайських надавачів освітніх послуг державам-членам рекомендується вжити будь-яких необхідних заходів у межах їхньої національної законодавчої бази, щоб забезпечити ефективний захист усієї актуальної термінології та перекладів такої термінології від зловживання чи оманливого використання в межах їхніх освітніх систем. Особливу увагу слід приділити інституційним та науковим званням і номенклатурі [освітніх] ступенів та кваліфікацій.

Держави-члени мають фіксувати, періодично оновлювати й надавати у публічно доступному форматі актуальні дані та інформацію про заклади, що було визнано чи акредитовано як надавачі освітніх послуг у межах їхніх освітніх систем. Крім того, державам-членам рекомендується публікувати у національному законодавстві точну і надійну інформацію про визнання [освітніх] ступенів та кваліфікацій, документів державного та/або інституційного зразка.

10. Охорона здоров'я, безпека та освіта майбутніх поколінь

Державам-членам рекомендується вжити всіх відповідних заходів для захисту суспільства від обману у сфері освіти шляхом забезпечення автентичності й доброчесності академічних та/або професійних кваліфікацій і дипломів про вищу освіту, які мають прямий чи опосередкований вплив на сферу охорони здоров'я, безпеку, фізичний, психічний та соціально-економічний добробут нинішніх та майбутніх поколінь.

11. Викривачі

Державам-членам та закладам освіти рекомендується забезпечити свободу у викритті проблем, пов'язаних із обманом у сфері освіти та академічною доброчесністю, шляхом забезпечення об'єктивного процесу для подання скарг на додаток до засобів захисту, що надаються згідно з відповідним національним законодавством для викривачів. Вони також мають забезпечити об'єктивний

та неупереджений процес для осіб та організацій, звинувачених в обмані у сфері освіти.

12. Використання цифрових рішень

Держави-члени мають вжити всіх необхідних заходів для забезпечення доступності й цілісності даних, пов'язаних зі студентами, кваліфікаціями та документами про освіту, через цифрові рішення, які відповідають законам про захист персональних даних, у тому числі надійні цифрові реєстри для використання студентами та безпечні системи обміну документами. Якщо це технічно можливо, вони також мають надавати прості, доступні та багатомовні послуги перевірки автентичності документів про освіту та професійних сертифікатів.

Державам-членам рекомендується дослідити потенціал наявних цифрових інструментів та, якщо це можливо, запровадити нові технології з метою ліквідації всіх форм обману у сфері освіти та діяльності шахрайських надавачів освітніх послуг.

13. Дослідження

Держави-члени мають підтримувати і заохочувати проведення досліджень щодо обману у сфері освіти з метою вивчення його причин та наслідків, а також досліджень ефективності заходів, ужитих для запобігання та/або боротьби з обманом. Їм також рекомендується співпрацювати з фізичними особами, організаціями та державами-членами, які займаються міжнародними дослідженнями у цій сфері.

14. Міжнародна співпраця

Державам-членам слід співпрацювати в боротьбі з обманом у сфері освіти та в переслідуванні порушників або в будь-яких інших формах правового захисту, щоб будь-яку організацію чи особу, які повністю або частково ведуть свою діяльність на території держави-члена, можна було притягнути до відповідальності за надання послуг, пов'язаних із обманом у сфері освіти. Це стосується навіть випадків, коли надання таких послуг або укладання відповідного контракту щодо таких послуг відбувається повністю за межами зазначеної держави-члена і вигода чи перевага, передбачена організацією чи особою, має бути одержана в іншому місці.

Крім того, держави-члени мають співпрацювати з міжнародними ініціативами для припинення діяльності шахрайських надавачів освітніх послуг, які працюють як на їхній території, так і поза її межами, включно з випадками доступу до такої діяльності через інтернет або якщо така діяльність в інший спосіб здійснюється на території держави-члена, але при цьому походить з іншої країни. Рекомендується досягти цієї мети за допомогою запровадження процесу моніторингу національної та міжнародної діяльності, обміну інформацією та співпраці, включно з правоохоронними заходами через правоохоронні органи та агенції.

Держави-члени погоджуються докласти зусиль для обміну інформацією через наявні міжнародні мережі.

15. Збір даних

З метою стимулювання та підтримки міжнародної співпраці у запобіганні обману у сфері освіти та для забезпечення можливостей інформування і проведення порівняльних досліджень держави-члени мають підтримувати і заохочувати систематичний збір статистичних даних щодо діяльності шахрайських надавачів освітніх послуг у сумісному форматі, що встановлюється Радою Європи.

16. Моніторинг

Державам-членам рекомендується запровадити систему моніторингу обману у сфері освіти та діяльності шахрайських надавачів освітніх послуг. Така система має включати систему інформування визначеної агенції контролю якості, омбудсмена чи іншого центрального органу закладами освіти

та іншими заінтересованими сторонами у сфері освіти для надсилання повідомлень визначеній агенції контролю якості, омбудсмену чи іншому центральному органу, створеному згідно з національним законодавством, зі спеціальним посиленням на роль представництв мережі ENIC/NARIC (Європейська мережа інформаційних центрів у європейському регіоні / Національні інформаційні центри з питань академічного визнання у Європейському Союзі) у кожній державі-члені та їх мережах, а також з посиланням на Комітет Лісабонської конвенції.

17. Оцінка та аналіз

Державам-членам рекомендується регулярно проводити оцінку стратегій та політик, прийнятих ними згідно з цією Рекомендацією, та адаптувати їх відповідним чином. Держави-члени мають публікувати результати таких оцінок на платформі ETINED. За потреби вони можуть прохати Раду Європи та платформу ETINED про допомогу.

ПЕРЕКЛАД З АНГЛІЙСЬКОЇ: Юлія СІРОШ

ЛІТЕРАТУРНА РЕДАКТОРКА: Світлана ГЛУЩИК

ПЕРЕДНЄ СЛОВО, ВЕРСТКА: Євген НІКОЛАЄВ

УСІ ВИПУСКИ БЮЛЕТЕНЯ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ
WWW.SKEPTIC.IN.UA

Публікація видана в межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні.

Думки та позиції, викладені у цій публікації, є позицією авторів та не обов'язково відображають позицію Посольства Швеції в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» та Ініціативи відкритого суспільства для Європи (OSIFE).

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS: Із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-SA 4.0)

Як допомогти студентам й аспірантам досліджувати доброчесно?

БЮЛЕТЕНЬ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»
Випуск № 27 || Листопад 2022 року

За результатами численних консультацій, презентацій на конференціях і декількох раундів доопрацювань міжнародна команда проекту Bridge оприлюднила чеклисти для наукових керівників, студентів магістратури й аспірантів. Цей інструмент є переліком дій і питань, які має вчинити чи на які має отримати відповідь магістрант, аспірант, викладач, щоб здобувачі освіти підготували кваліфікаційні роботи чи дисертації та опублікувати результати дослідження у доброчесний спосіб.

Пропонуючи читачам український переклад нових чеклистів, звертаємо увагу на кілька обставин.

Так, автори документа виходять з того, що деякі речі, політики, процеси в університеті вже існують «за замовчанням», і треба лише про них не забути. Подивитися вже наявний університетський документ, яким регламентовано функції та сферу відповідальності наукового керівника. Пройти тренінг з питань сучасних підходів до керівництва підготовкою досліджень. Нагадати аспірантам про дотримання норм академічної доброчесності, оскільки вони вже прослухали відповідний курс. Роз'яснити молодим дослідникам питання запобігання конфліктам інтересів, з яким викладач вже обізнаний завдяки ухваленій університетом політиці. Оминати хижацькі й низькоякісні наукові журнали, де публікується практично що завгодно без належного рецензування, а не надрукувати за помірні гроші україномовну статтю у закордонному виданні, яке першим зробило спам-розсилку на електронну пошту. Брати участь в реальних заходах дослідницької спільноти замість безглузлого оприлюднення двосторінкових тез в збірці неіснуючої заочної конференції. Підготувати перелік рисунків і таблиць у дисертації, бо він іде одразу після змісту рукопису. Перелік цих «самоочевидних» для міжнародної команди речей, які ще не є частиною нашого академічного повсякдення, можна продовжити й за межами чеклистів. Та крок за кроком усі ці питання стануть нормою й для нас.

Звертає на себе увагу необхідність мати уявлення не лише про освітнє законодавство й внутрішню нормативну базу закладу вищої освіти, а й про нормативне регулювання дотичних до досліджень питань — інтелектуальної власності, захисту персональних даних тощо.

Позначений в документі спосіб мислення, що задається координатами «мета дослідження — дослідницькі питання — опрацювання й опис методології — дизайн (структура) дослідження», значно конструктивніший за нестямну увагу до коректного визначення «об'єкта» та «предмета» дослідження й зв'язків між ними.

Зрештою, головною нотою чеклистів є комунікація, комунікація і ще раз комунікація. Усі важливі питання мають бути проговорені. Слід від початку досягти згоди з таких делікатних питань, як включення наукового керівника до числа співавторів студента (аспіранта) і підстави чи критерії прийняття такого рішення; допомога іншого дослідника в науковому консультуванні; розподіл функцій (завдань, ролей) і відповідальності за їх виконання між членами групи, якщо аспірант працює в дослідницькій команді чи проекті. Рішення, прийняті «за замовчанням», через те, що хтось із кимось про щось відкрито не домовився, — шлях до проблем. Уникаймо цих проблем задля ефективнішого навчання нового покоління дослідників!

БЮЛЕТЕНЬ ПІДГОТУВАВ
ЄВГЕН НІКОЛАЄВ

УСІ ВИПУСКИ БЮЛЕТЕНЯ
ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ
WWW.SKERTIC.IN.UA

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії
CREATIVE COMMONS:
ІЗ ЗАЗНАЧЕННЯМ АВТОРСТВА — ПОШИРЕННЯ НА ТИХ САМИХ УМОВАХ 4.0 МІЖНАРОДНА (CC BY-SA 4.0)

Чекліст для наукового керівника

Допоможіть вашим студентам і аспірантам писати й публікуватися доброчесно

- ✦ Використовуйте цей чекліст, аби допомогли студентам і аспірантам написати їхню дипломну чи дисертаційну роботу і опублікувати її результати, дотримуючись етичних вимог, норм та цінностей академічної доброчесності та уникаючи порушень стандартів професії.
- ✦ Чекліст має допомогти студентам та аспірантам підготувати їхню роботу й публікації з дотриманням найкращих дослідницьких практик, уникнути ризиків порушення академічної доброчесності та сумнівних дослідницьких практик.
- ✦ Чекліст варто використовувати від початку наукового керівництва й упродовж усієї роботи над підготовкою дослідження.
- ✦ Візьміть до уваги, що, можливо, нижченаведений перелік буде необхідно адаптувати до ваших потреб залежно від галузі досліджень, вашого попереднього досвіду та інституційних політик і правил.
- ✦ Залежно від поділу функцій на інституційному рівні, можливо, не ви несете відповідальність за кожне з нижчеперелічених питань. Вашою відповідальністю, однак, є переконатися в тому, що студент (аспірант) одержує необхідну підтримку.
- ✦ Може бути доцільним розглядати частину з наведених далі питань у групах з двох або більше студентів (аспірантів).

Загальна підготовка мене як наукового керівника

- ✓ Я прочитав інституційні вимоги, що стосуються наукового керівництва, і, якщо це необхідно, пройшов відповідне навчання.
- ✓ Я знаю, якими є вимоги до дипломної роботи (дисертації) у моєму закладі вищої освіти (науковому інституті).
- ✓ Я знаю, де в моєму закладі знайти інформацію про мої завдання як наукового керівника і організацію відповідних робочих процесів.
- ✓ Я обізнаний із нормами академічної та дослідницької доброчесності, включно з такими аспектами як підготовка завдань (робіт) на замовлення, «фабрики академічних текстів», авторство у подарунок, плагіат, управління даними тощо.

Академічна доброчесність

- ✓ Ми зі студентом (аспірантом) обговорили цінності академічної доброчесності і причини, чому важливо підтримувати відповідальні академічні й дослідницькі практики.
- ✓ Я переконався, що мій студент (аспірант) пройшов належне навчання з питань академічної доброчесності.
- ✓ Ми дійшли згоди, що робота студента (аспіранта) над дипломом (дисертацією) відбуватиметься із дотриманням академічної доброчесності.
- ✓ Я пояснив студенту (аспіранту), до яких наслідків призводить нечесність у дослідженнях (плагіат, фабрикація та інші порушення академічної етики й процедур).
- ✓ Якщо мої студенти (аспіранти) не прослуховували курсів з академічної доброчесності, то я спрямував їх до ресурсів закладу вищої освіти (наукової установи) та до надійних інтернет-джерел, таких як <https://www.academicintegrity.eu/wp/all-materials/> або <https://www.skeptic.in.ua/integrity/>.
- ✓ Я підказав студентам (аспірантам), де знайти необхідні документи (етичний кодекс тощо).

Bridging Integrity in Higher Education, Business and Society

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union (2020-1-SE01-KA203-077)

Загальні поради

- ✦ Пам'ятайте, що ви — модель поведінки для ваших студентів й аспірантів.
- ✦ Залучайте здобувачів до культурних традицій вашої дисципліни, допоможіть їм подолати місток від учня до дослідника.
- ✦ Заохочуйте аспірантів й студентів до взаємодії із дослідницькою спільнотою та участі в академічних заходах.
- ✦ Заохочуйте студентів до саморефлексії і допоможіть їм розвинути критичне мислення.
- ✦ Намагайтесь мотивувати студентів, запитуйте їх про перебіг їхньої роботи.
- ✦ Покажіть студентам, що ви активні й зацікавлені їхньою роботою над дослідженням і публікаціями.
- ✦ Рекомендуйте студентам вести дослідницький щоденник як корисний спосіб зберігати всю необхідну інформацію разом.
- ✦ Якщо виникає проблема, прагніть розв'язати її без примусу й на користь здобувача освіти.

www.academicintegrity.eu/wp/bridge/
<https://twitter.com/projectbridge>
<https://fb.com/infobridgeproject>
bridgeinfo@academicintegrity.eu

Адаптований переклад з англійської:
Євген Ніколаєв.

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії Creative Commons: Із Зазначенням Авторства – Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-SA 4.0)

Чекліст для магістранта й аспіранта

Досліджуйте й публікуйтесь доброчесно

- ✦ Метою цього чекліста є допомогти студентам магістратури й аспірантам написати їхню дипломну чи дисертаційну роботу і опублікувати її результати з дотриманням норм та цінностей академічної доброчесності.
- ✦ Чекліст допоможе підготувати роботу відповідно до кращих дослідницьких практик, уникнути порушень академічної доброчесності й сумнівних дослідницьких практик.
- ✦ Чекліст варто використовувати на всіх етапах проведення дослідження, від початку підготовки роботи до її захисту.
- ✦ Візьміть до уваги, що, можливо, нижченаведений перелік буде необхідно адаптувати до ваших потреб залежно від галузі досліджень, вашого попереднього досвіду та інституційних політик і правил.

Загальна підготовка мене як студента (аспіранта)

Якщо щось із наведеного в цьому розділі не виконано, слід звернутися по консультацію до кафедри, наукового відділу тощо.

- ✓ Я ознайомився із формальними вимогами мого закладу освіти (наукової установи) до мого дослідження і, якщо це необхідно, пройшов відповідне навчання.
- ✓ Я обізнаний із вимогами до якості дипломної (дисертаційної) роботи у моєму закладі освіти (науковій установі). Однією з ідей є ознайомитися із роботами, виконаними у попередні роки.
- ✓ Я знаю, де в моєму закладі знайти інформацію про мої завдання у процесі написання роботи і до кого звернутися із запитаннями (наприклад, до наукового керівника, бібліотеки, центру академічного письма тощо).

Академічна доброчесність

- ✓ Я обізнаний із нормами академічної доброчесності, включно з такими аспектами як підготовка завдань (робіт) на замовлення, «фабрики академічних текстів», авторство у подарункових, плагіат, управління даними тощо. Я знаю про наслідки нечесності в дослідженні й інших порушень встановлених правил.
- ✓ Я пройшов належне навчання з питань академічної доброчесності; в іншому випадку я звернувся до закладу освіти (наукової установи) із запитом про проходження подібного курсу.
- ✓ Я знаю, де знайти документи, якими встановлено правила проведення дослідження (такі як етичний кодекс, методичні рекомендації тощо).
- ✓ Я несу особисту відповідальність за те, що моє дослідження та публікації буде підготовлено із дотриманням норм академічної доброчесності.

Підготовка до мого дослідження

- ✓ Ми з моїм науковим керівником погодили періодичність регулярних індивідуальних або групових зустрічей і намагаємось дотримуватися графіка.
- ✓ Ми з науковим керівником домовились про те, як і коли будемо зв'язуватись один з одним та погодились поважати робочий час кожного і не турбувати один одного на вихідних й під час канікул (відпустки).
- ✓ Я дізнався, чи потрібно для мого дослідження отримати дозвіл етичної комісії.

Bridging Integrity in Higher Education, Business and Society

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union (2020-1-SE01-KA203-077)

Загальні поради

- ✦ Ведіть дослідницький щоденник із усією необхідною інформацією.
- ✦ Використовуйте зручні інструменти для роботи із джерелами. Користуйтеся програмою для роботи з бібліографічною інформацією, як-от Mendeley чи Zotero.
- ✦ Якщо це можливо, обирайте тему, яку ви розумієте або в якій хочете розібратися.
- ✦ Взаємодійте із дослідницькою спільнотою, обмінюйтесь ідеями, беріть участь в академічних заходах.
- ✦ Усвідомлюйте межі своїх можливостей і не вагайтесь про них казати, щоб не допустити емоційного вигорання.

Поради аспірантам

- ✦ Обмінюйтесь досвідом із іншими аспірантами, як у своїй, так і в суміжних галузях досліджень.
- ✦ Для вас важливо долучитися до культурних традицій вашої дисципліни.

www.academicintegrity.eu/wp/bridge/
<https://twitter.com/projectbridge>
<https://fb.com/infobridgeproject>
bridgeinfo@academicintegrity.eu

Адаптований переклад з англійської:
Євген Ніколаєв.

Оригінальний документ пропонує окремі чеклісти для магістрантів й аспірантів. У перекладі два чеклісти поєднано через мінімальні відмінності між ними.

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії Creative Commons: Із Зазначенням Авторства – Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-SA 4.0)

Робота з академічними джерелами

- ✓ Я знаю, як шукати необхідну літературу; якщо ні, я знаю, де отримати допомогу (наприклад, в університетській бібліотеці).
- ✓ Я здебільшого шукаю літературу в бібліотеці та в реферативних і бібліографічних онлайн-системах.
- ✓ Я використовую в дослідженні тільки релевантні й надійні джерела.
- ✓ Я створив список джерел для читання в рамках свого дослідження.
- ✓ Якщо це можливо, я використовуватиму первинні, а не вторинні джерела інформації. Якщо я послуговувався вторинними джерелами, я намагатимусь перевірити факти на основі первинних джерел під час написання тексту дослідження.
- ✓ Коли я читаю, я роблю нотатки із повними бібліографічними посиланнями на джерела.
- ✓ Коли я читаю тексти зі своєї академічної дисципліни, я звертаю увагу на форму і стиль тексту, щоб покращувати власні навички академічного письма.
- ✓ Я ознайомився із інформацією свого закладу вищої освіти (наукової установи) і літературою про те, як писати академічні тексти.

Етика роботи з джерелами

- ✓ Я добре обізнаний із правилами цитування (такими як представлення цитат у тексті й присторінкові примітки) та способами оформлення посилань на джерела.
- ✓ Я дізнався, який стиль бібліографічних посилань прийнято використовувати у моїй установі.
- ✓ Коли я пишу академічний текст, я чітко відділяю текст з джерел (цитати і перефразований мною текст) від моїх власних міркувань.
- ✓ Я навів посилання на всі використані мною джерела, а також зазначив про особисту комунікацію в рамках дослідження.
- ✓ Я позначив початок і кінець кожної дослівної цитати лапками і навів посилання на її джерело.
- ✓ Я роблю посилання на джерела тексту, який я перефразовую чи підсумовую.
- ✓ Коли я перефразовую, я описую ідею власними словами, а не просто замінюю окремі слова джерелом на синоніми.
- ✓ Я належним чином навів посилання на джерела усього ілюстративного матеріалу (включаючи рисунки, графіки, таблиці тощо), я переконався, що маю право їх використовувати, або одержав відповідний дозвіл. Якщо ілюстрації змінені, я про це зазначаю в роботі.
- ✓ Я пронумерував й навів назви до всього ілюстративного матеріалу (включаючи рисунки, графіки, таблиці тощо), а також склав переліки таблиць і рисунків.

Структура, форма і мова

- ✓ Я знаю, якою має бути структура моєї роботи (наприклад, IMRaD – вступ, методи, результати і обговорення), і погодив це питання із науковим керівником.
- ✓ В анотації я чітко окреслив тему своєї роботи, методологію і важливі результати.
- ✓ Мету мого дослідження й дослідницькі питання чітко наведено у вступі моєї роботи.
- ✓ Моя робота має чіткий фокус і послідовну аргументацію, включаючи належний зв'язок між метою дослідження, ключовими питаннями (частинами) й загальними висновками.
- ✓ Наявна відповідність між вступом і висновками.
- ✓ Мої висновки викладено чітко й зрозуміло.
- ✓ Я не включаю до своєї роботи нерелевантну інформацію.

Bridging Integrity in Higher Education, Business and Society

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union (2020-1-SE01-KA203-077)

Нотатки

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

www.academicintegrity.eu/wp/bridge/
<https://twitter.com/projectbridge>
<https://fb.com/infobridgeproject>
bridgeinfo@academicintegrity.eu

Адаптований переклад з англійської: Євген Николаєв.

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії Creative Commons: Із Зазначенням Авторства – Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-SA 4.0)

- ✓ Я послідовно використовую прийнятну термінологію.
- ✓ Моя мова граматично правильна, чітка й лаконічна.
- ✓ Я належним чином відформатував текст усіх частин своєї роботи (титульна сторінка, анотація, зміст, нумерація сторінок, перелік умовних скорочень, основний текст, перелік використаних джерел, перелік таблиць і рисунків тощо).

Робота у команді (для аспірантів)

- ✓ Я обговорив, погодив і формалізував власні й спільні завдання та сферу відповідальності з усіма членами команди, завдяки чому командна робота є справедливою і прозорою.
- ✓ Я обговорив, погодив і формалізував зв'язок між проектом і моєю роботою в аспекті авторства.
- ✓ Я обговорив, погодив і формалізував зв'язок між проектом і моєю роботою в аспекті використання даних.
- ✓ Я обговорив, погодив і формалізував зв'язок між проектом і моєю роботою в аспекті прав інтелектуальної власності.
- ✓ Я одержав усі необхідні етичні дозволи перед початком дослідження.

Публікаційна етика

- ✓ Я ознайомився із вимогами потенційного видавця.
- ✓ Я перевіряв якість наукового журналу і обговорив питання публікацій у «хижацьких» виданнях з науковим керівником. Я розумію, що публікація у «хижацькому» журналі не може вважатися апробацією дисертаційного дослідження.
- ✓ Я знаю, що таке співавторство, і я впевнений, що всі названі у моїй публікації співавтори здійснили внесок до її підготовки.
- ✓ Мені відомо про важливість вказувати як авторів публікації тільки тих осіб, які зробили суттєвий внесок до роботи, як це визначено у рекомендаціях Міжнародного комітету редакторів медичних журналів (ICMJE) та Комітету з питань публікаційної етики (COPE).
- ✓ Мені відомо, що співавторів публікації слід вказувати у порядку рівня їхнього внеску до роботи.
- ✓ Мені відомо про необхідність належним чином відзначити внесок у роботу осіб, які не задовольняють критеріям для їх зазначення як співавторів.
- ✓ Ми з науковим керівником обговорили і погодили внесок співавторів до підготовки спільної публікації.
- ✓ Я ставлюсь до співавторів із повагою і роблю достатній внесок до нашої спільної роботи.
- ✓ Мені відомо про необхідність відкрито зазначити в публікації про конфлікти інтересів, якщо такі наявні.
- ✓ Мені відомо про необхідність зазначити в публікації тих, хто фінансував проведення дослідження.

Фінальна перевірка

- ✓ Я належним чином навів у тексті посилання на всі джерела інформації.
- ✓ Я наскрізно використовував один стиль бібліографічних посилань.
- ✓ Я відформатував роботу згідно вимог.
- ✓ Я перевіряв перелік використаних джерел і переконався, що він включає тільки ті джерела, що згадуються в моїй роботі.
- ✓ Моя робота вичитана з точки зору граматики й мови.

Bridging Integrity in Higher Education, Business and Society
 Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union (2020-1-SE01-KA203-077)

Нотатки

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

www.academicintegrity.eu/wp/bridge/
<https://twitter.com/projectbridge>
<https://fb.com/infobridgeproject>
bridgeinfo@academicintegrity.eu

Адапований переклад з англійської:
 Євген Николаєв.

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії Creative Commons: Із Зазначенням Авторства – Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-SA 4.0)

Анонімно чи відкрито? Як рецензувати наукові статті?

БЮЛЕТЕНЬ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»
Випуск № 28 || Листопад 2022 року

НАУКОВЕ РЕЦЕНЗУВАННЯ (англ. academic peer review) — це процес, за допомогою якого рукопис, що містить результати наукового дослідження, оцінюється незалежними дослідниками, які мають відповідну кваліфікацію та здатні оцінити новизну, обґрунтованість і значущість представлених результатів^[1]. Процес рецензування допомагає авторам покращити свої рукописи, а редакторам — вирішити, чи варто публікувати ці результати досліджень. Після успішного проходження рецензування рукопис публікується, й це стає одним із ключових показників роботи дослідника.

КРИЗА ТРАДИЦІЙНОГО РЕЦЕНЗУВАННЯ

Попри те що науковці з давніх давен звертаються до своїх колег із проханням оцінити рукописи і надати поради щодо них, рецензування як невід’ємний формальний процес наукової публікації утвердилось порівняно недавно — у другій половині ХХ століття. Наприклад, відомий журнал «Nature» запровадив рецензування лише в 1967 році.

Різні наукові журнали використовують різні типи рецензування, кожен із яких має свої переваги й недоліки. До основних типів традиційного рецензування належать так зване одинарне сліпе рецензування, коли рецензенти знають імена авторів, проте автори не знають, хто рецензував їхній рукопис, і подвійне сліпе, коли рецензенти не знають імен авторів, а автори не знають імен рецензентів.

Сьогодні рецензування є наріжним каменем наукової комунікації, а здатність редакції гарантувати здійснення якісної перевірки роботи із залученням найкращих експертів є запорукою наукової впливовості видання. Та попри це, процес рецензування далеко не ідеальний, і вчені часто скаржаться, що він триває занадто довго, що часто рецензування є непослідовним і неефективним, а рецензентам не завжди вдається виявляти помилки в рукописах і надавати слушні поради для покращення аргументів дослідників.

Одна з основних причин сучасної кризи традиційного рецензування криється в тому, що вчені рецензують рукописи на волонтерських засадах і не отримують за цю важку та клопітку роботу ані грошей, ані визнання. Цей брак винагород призводить до того, що частина науковців втрачає мотивацію сумлінно виконувати ці завдання або ж взагалі відмовляється рецензувати рукописи інших вчених, а натомість прагне витратити свій час та зусилля на публікацію якомога більшої кількості власних робіт.

Відповідно, редакторам журналів непросто забезпечити проведення якісного рецензування, адже кожен рукопис потребує залучення до процесу відразу кількох відповідних незалежних експертів, у той час коли охочих рецензувати рукописи значно менше, аніж тих, хто прагне їх опублікувати.

Наприклад, переважна більшість вітчизняних наукових журналів публікують статті українською мовою, відповідно, прорецензувати ці рукописи можуть лише науковці, які володіють українською мовою. З огляду на кількість фахових видань України, українським вченим потрібно щороку рецензувати десятки тисяч тільки україномовних рукописів. Але при цьому в Україні відсутні будь-які ініціативи щодо винагородження роботи рецензентів, і було б доречно, якби зусилля українських учених, витрачені на наукове рецензування рукописів, належно оцінювались на національному та інституційному рівнях.

Через ці проблеми в науковому рецензуванні, у світі суттєво зросла кількість фальшивих рецензій, фейкових рецензентів, неправдивих редакторських заяв про проведення рецензування, прихованих конфліктів інтересів, коли приватні інтереси рецензентів конкурують з їхніми обов’язками перед науковою спільнотою (через фінансові мотиви, академічні зобов’язання, особисті відносини, політичні чи релігійні переконання, інституційну належність).

У відповідь на ці кризові явища в академічній спільноті все частіше почали лунати заклики до відмови від традиційних типів рецензування на користь відкритого рецензування — розкриття осіб рецензентів та відкритої публікації текстів рецензій, які підтверджуватимуть, що перевірка роботи справді проводилась.

ВІДКРИТА НАУКА І РЕЦЕНЗУВАННЯ

ВІДКРИТЕ РЕЦЕНЗУВАННЯ (англ. open peer review) — це парасольковий термін для набору засобів адаптації різних типів рецензування до цілей відкритої науки. Воно має на меті зробити процес рецензування кращим та справедливішим завдяки таким складовим:

- неанонімність: автори та рецензенти знають імена одне одного;
- відкриті звіти: рецензії відкрито публікуються поруч із відповідною статтею;
- відкрита участь: будь-який член наукової спільноти може зробити свій внесок у рецензування;

- відкрита взаємодія: заохочується безпосереднє взаємне обговорення рукопису між авторами та рецензентами;
- відкрите попереднє рецензування рукописів: рецензування препринтів, що доступні у відкритих репозитаріях, таких, наприклад, як arXiv;
- відкрите коментування фінальної версії: рецензування або коментування остаточної версії рукопису;
- відкриті платформи («незалежне рецензування»): рецензування проводиться іншою організацією, а не редакцією журналу.

Усі ці засоби можна довільно поєднувати (однак це не обов'язково), і навіть використавши лише один з цих засобів, видавець може стверджувати, що застосовує Open Peer Review^[2].

Донедавна найбільше відкритих рецензій були доступні у спеціалізованому сервісі для рецензентів «Publons». У серпні 2022 року «Publons» було повністю інтегровано з Web of Science, і всі відкриті рецензії перенесено на цю платформу.

Відкрите рецензування успішно використовують такі видавці, як «BioMed Central», BMJ Group, «Copernicus Publications», EMBO, «Frontiers», MDPI, «Nature Research», журнали «eLife», PLOS, «PeerJ».

Крім того, окремі пілотні проєкти щодо використання відкритого рецензування сьогодні існують практично у всіх великих наукових видавців^[3]. Згідно з Каталогом журналів відкритого доступу^[4], де представлено 423 українські журнали, редакції лише двох із них («Техніко-технологічні аспекти розвитку та випробування нової техніки і технологій для сільського господарства України» й «Проблеми безперервної географічної освіти і картографії») пропонують опцію відкритого рецензування своїм авторам.

Також цього року започатковано ініціативу «Publish Your Reviews»^[5], що закликає рецензентів публікувати свої звіти про рецензування поряд із препринтами прорецензованих робіт. Ініціатива передбачає публікацію звітів на спеціальних платформах для відкритого рецензування (як-от Qeios^[6], PREreview^[7] або ScienceOpen^[8]), де кожна рецензія отримує власний DOI та ліцензію, що спрощує цитування та повторне використання рецензій, а автори препринтів зможуть оперативно відповідати на отримані поради чи зауваження.

ПРИСЯГА РЕЦЕНЗЕНТА

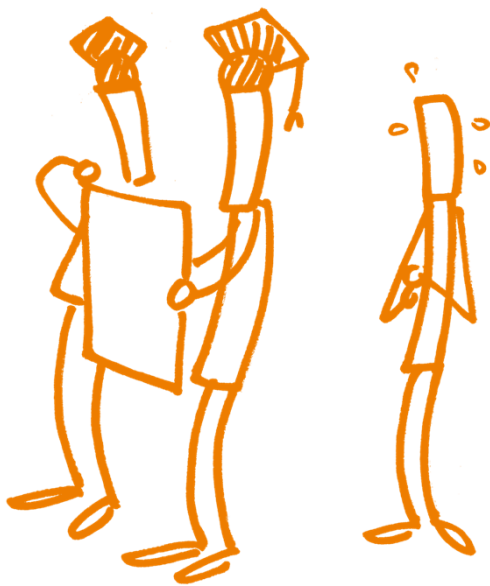
Біолог Базз Баум з Університетського коледжу Лондона розробив Присягу рецензента, яка повинна допомагати молодим дослідникам, котрі вперше пробують свої сили в рецензуванні наукових статей^[9]:

- ① Я рецензуватиму роботи так, як я б хотів, щоб рецензували мої роботи.
- ② Я прочитаю роботу уважно, своєчасно і, якщо необхідно, запропоную авторам способи її виправлення та вдосконалення, зосереджуючись на конкретних аспектах дослідження, які я вважаю критично важливими для вирішення перед публікацією.
- ③ Я рецензуватиму кожну роботу, не намагаючись змінити її фокус, і не наполягатиму на тому, щоб автори використовували методи, які б я використав, або проводили експеримент, який би я виконав на їхньому місці.
- ④ Я рецензуватиму з розумінням того, що кожна корисна стаття — це маленький крок уперед, а справжній вплив роботи можна буде оцінити лише з плином часу. Я працюватиму над тим, щоб важливі статті потрапляли до журналів, які читає відповідна аудиторія.
- ⑤ Я слідкуватиму, щоб твердження базувалися на даних. В іншому випадку я попрошу авторів переглянути свої твердження або надати нові дані для їх підтвердження. Якщо твердження не підтверджуються даними та/або якщо дані мають недоліки, я рекомендуватиму відхилити такий рукопис.
- ⑥ Я не рекомендуватиму рецензувати рукописи, які, на мою думку, вимагатимуть значної (понад 3 місяці) додаткової роботи або які потребуватимуть валідації ключової гіпотези перед публікацією.
- ⑦ Я прагнутиму бути конструктивним, навіть коли рекомендуватиму відхилити рукопис. Я прагнутиму бути неупередженим, ніколи не буду грубим чи зверхнім і не робитиму особистих зауважень про авторів.
- ⑧ Я чітко поясню межі мого досвіду. Я не рекомендуватиму відхилити ту саму статтю в кількох журналах (за винятком випадків потенційного шахрайства), оскільки авторам буде корисно дізнатися широкий спектр думок різних рецензентів.
- ⑨ Я буду готовий обговорити свою оцінку з іншими рецензентами та редактором. Я повідомлю редактора, якщо запідозрю шахрайство.
- ⑩ Я розглядатиму всю інформацію в рукописі, який я рецензую, як конфіденційну. Я не дозволю своєму колективу використовувати дані з рукопису, який ми рецензували. Я ніколи ні з ким не ділитимусь рукописом, який я рецензую, за винятком вказаних осіб, які допомагали проводити рецензування.

ВІДКРИТЕ РЕЦЕНЗУВАННЯ: *PRO ET CONTRA*

ПУБЛІКАЦІЯ РЕЦЕНЗІЙ КОРИСНА для оперативного обговорення результатів, яке, своєю чергою, дозволяє швидше виявляти перспективні дослідження або ж, навпаки, вказувати на недоліки та своєчасно застерігати спільноту від використання хибних результатів дослідження. Це є особливо цінним, наприклад, у галузі медицини, де така оперативність може буквально врятувати людські життя. Крім того, відкрита публікація дозволяє повторно використовувати рецензії й таким чином зменшувати навантаження на редакторів і рецензентів. Також це дозволяє продемонструвати широкій громадськості всю складність і важливість роботи рецензента.

Водночас активісти, які пропонують скасувати анонімність рецензування, сподіваються, що такий крок убереже вчених від нечесних рецензентів, які надають несправедливі негативні рецензії на роботи своїх конкурентів, і захистить науку від шахрайства, коли за попередньою змовою вчені порушують етичні норми й пишуть одне одному фальшиві позитивні рецензії.

Однак анонімність часто слугує захистом для рецензентів. Навіть обгрунтовану критику роботи інколи можна витлумачити як акт агресії, вона здатна викликати неадекватну реакцію з боку авторів рецензованого рукопису. Тому сьогодні багато рецензентів-науковців не проти відкритого представлення текстів рецензій, але при цьому вони бажають зберегти свою анонімність^[10].

Таким чином, відкрите рецензування — це не чарівна паличка, що врятує сучасну науку від усіх проблем, які мають місце у традиційному рецензуванні. Відкриті рецензії також можна підробляти, і сам лише факт відкритості не гарантує, що рецензія є справжньою та якісною. В інтернеті можна знайти достатньо прикладів фейкових надпродуктивних рецензентів та відкритих текстів рецензій сумнівної якості.

Потрібно пам'ятати, що незалежно від того, який з багатьох типів рецензування обирає науковий журнал, якість та суворість цього процесу залежить насамперед від залученості до нього наукової спільноти, яка повинна вимагати від усіх учасників наукової комунікації відповідальної та етичної поведінки.

ДЕКІЛЬКА ПОРАД РЕЦЕНЗЕНТАМ

ЄЛЕНА АЛЕКСИЧ РАЗОМ з КОЛЕГАМИ розробила Присягу рецензента відкритої науки, яка містить рекомендацій щодо рецензування, а також описує, як провести його таким чином, щоб забезпечити прозорість та відтворюваність наукових досліджень^[11]:

- ✓ Я працюватиму разом з вами, щоб допомогти покращити ваше дослідження, оскільки вважаю, що рецензування повинно бути відкритим процесом підтримки та співпраці. Тому я підпишу свою рецензію та вкажу своє ім'я.
- ✓ Перш ніж рецензувати, я переконаюся, що маю все необхідне (необроблені дані, детальні методи/протоколи тощо) для проведення повного незалежного оцінювання.
- ✓ Я заохочуватиму використання та, якщо необхідно, даватиму поради щодо найкращих практик відкритої науки у моїй галузі, які допоможуть забезпечити прозорість, відтворюваність, повторне використання та добросовісність ваших досліджень.
- ✓ Я перевірю, чи всі дані та програмний код відповідають тексту, чи всі постійні ідентифікатори та номери доступу правильні та їх коректно процитовано, а також що всі представлені моделі архівовано, вони містять посилання та є доступними.
- ✓ Я перевірю, щоб усі дані, програмний код та допоміжна документація, які лежать в основі опублікованої концепції, були доступні таким чином, щоб гарантувати до них довгостроковий та необмежений доступ.
- ✓ За необхідності я буду консультувати, як покращити прозорість та доступність (щодо матеріалів і методології, доступу до даних і коду, версій, алгоритмів, параметрів програмного забезпечення та стандартів), з розумінням того, що дотримання найкращих практик відкритої науки може вимагати від авторів додаткових зусиль.
- ✓ Я підтримуватиму інших у написанні відкритих рецензій, коли це буде доречно.
- ✓ Я відмовлюся від рецензування, якщо виявлю, що я невідповідний рецензент (через мій досвід або через мої контакти з авторами роботи). При цьому я надам редакторам журналу чесну оцінку цих питань і відкрито поясню, як я прийшов до цього рішення, щоб можна було знайти альтернативних рецензентів.

РЕЦЕНЗУВАННЯ У НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ

У Посібнику для редакторів наукових журналів від Міжнародної мережі розвитку науки та політики (INASP) редакціям насамперед радять обрати той тип рецензування, що найкраще підходить для їхнього журналу, враховуючи інтереси наукової спільноти, для якої видаватиметься журнал^[12]. Також, що надзвичайно важливо, редакція повинна розуміти, як вона керуватиме процесом рецензування. Редакції слід визначити, які типи рукописів журнал рецензуватиме, хто обиратиме рецензентів (редактор чи редколегія), якою буде оптимальна кількість рецензентів для рецензування статті, скільки часу матимуть рецензенти для роботи з рукописом, хто в редакції відповідатиме за ведення бази рецензентів та за підтримку зворотного зв'язку з ними, а також затвердити шаблон листа-запрошення до рецензентів.

Процес рецензування слід чітко описати на веб-сайті журналу та в інструкціях для авторів і рецензентів.

Якщо у вашому університеті ви причетні до видання журналу, редакційна колегія якого вирішила запропонувати своїм авторам, читачам та рецензентам опцію відкритого рецензування, то насамперед потрібно узгодити, які саме відкриті засоби буде використано: відкриті анонімні чи неанонімні звіти про рецензування, відкрите коментування тощо.

Запросіть потенційних рецензентів до співпраці ще до надсилання їм рукописів для рецензування та дізнайтеся, як вони ставляться до запропонованої моделі рецензування. Якщо попередні відгуки покажуть, що вчені здебільшого відмовляються рецензувати рукописи саме через обраний редакцією тип рецензування, то очевидно, що варто змінити цей тип на більш відповідний.

Пам'ятайте, що незалежно від обраного типу рецензування, остаточне рішення щодо публікації рукопису приймає редакція журналу (головний редактор або призначений редактор), а рецензенти лише надають рекомендації.

Якщо ви є автором, який подає рукопис на розгляд до журналу з відкритим рецензуванням, щоб підтримати ідеали відкритої науки, то ви повинні бути готовими, що рецензенти можуть відкрито вказати не лише на сильні, а й на слабкі сторони вашої роботи.

Якщо ж ви погодилися відкрито прорецензувати рукопис, то переконайтеся, що всі ваші коментарі та поради авторам є коректними, рівень англійської мови є прийнятним і що ця відкрита рецензія сприятиме конструктивній дискусії та піде на користь вашому науковому іміджу. ■

1. COPE Discussion document: Who "owns" peer reviews (2017). URL: <https://doi.org/10.24318/rouP8ld4>
2. Ross-Hellauer, T. (2017). What is open peer review? A systematic review. *F1000Research*, 6, 588. DOI:10.12688/f1000research.11369.2
3. Teixeira da Silva, J.A., Nazarovets, S. (2022). The Role of Publons in the Context of Open Peer Review. *Publishing Research Quarterly*. DOI:10.1007/s12109-022-09914-0.
4. URL: <https://cutt.ly/EM2PjQx>
5. URL: <https://asapbio.org/publishyourreviews>
6. URL: <https://www.qeios.com/teaser>
7. URL: <https://prereview.org/>
8. URL: <https://www.scienceopen.com/>
9. Baum, B. (2019). Reviewing papers as you would like your papers to be reviewed. *Molecular Biology of the Cell*, 30(25), 3013—3014. DOI:10.1091/mbc.E19-05-0273.
10. Thelwall, M. (2022). Journal and disciplinary variations in academic open peer review anonymity, outcomes, and length. *Journal of Librarianship and Information Science*. DOI:10.1177/09610006221079345.
11. Aleksic, J., Alexa, A., Attwood, T. K., Chue Hong, N., Dahlö, M., Davey, R., et al. (2015). An Open Science Peer Review Oath. *F1000Research*, 3, 271. DOI:10.12688/f1000research.5686.2.
12. Smart, P. (2018). Handbook for Journal Editors. INASP. URL: <https://www.inasp.info/editorshandbook>

АВТОР ТЕКСТУ: СЕРГІЙ НАЗАРОВЕЦЬ

ЛІТЕРАТУРНА РЕДАКТОРКА: СВІТЛАНА ГЛУЩИК

ВЕРСТКА: ЄВГЕН НІКОЛАЄВ

В ОФОРМЛЕННІ БЮЛЕТЕНЯ ВИКОРИСТАНО ІКОНКУ REFERENCES BY CREATIVE STALL, ОДЕРЖАНУ НА СЕРВІСІ THE NOUN PROJECT, ТА ІЛЮСТРАЦІЮ З OPEN SCIENCE TRAINING HANDBOOK.

ПУБЛІКАЦІЯ ВИДАНА В МЕЖАХ ІНІЦІАТИВИ З РОЗВИТКУ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ В УКРАЇНІ, ЯКУ ВИКОНУЄ МІЖНАРОДНИЙ ФОНД «ВІДРОДЖЕННЯ» У ПАРТНЕРСТВІ З ІНІЦІАТИВОЮ ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА ДЛЯ ЄВРОПИ (OSIFE) ЗА ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ПОСОЛЬСТВА ШВЕЦІЇ В УКРАЇНІ.

ДУМКИ ТА ПОЗИЦІЇ, ВИКЛАДЕНІ У ЦЬЙ ПУБЛІКАЦІЇ, Є ПОЗИЦІЄЮ АВТОРІВ ТА НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ ПОЗИЦІЮ ПОСОЛЬСТВА ШВЕЦІЇ В УКРАЇНІ, МІЖНАРОДНОГО ФОНДУ «ВІДРОДЖЕННЯ» ТА ІНІЦІАТИВИ ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА ДЛЯ ЄВРОПИ (OSIFE).

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS: Із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-SA 4.0)

Якої думки Рада Європи про етичні стандарти у педагогічній професії?

БЮЛЕТЕНЬ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»
Випуск № 29 || Грудень 2022 року

Норми етики є наріжним каменем педагогічної професії та діяльності закладів освіти усіх рівнів. Здається, етика належить до самоочевидних питань, а проте про неї ніколи не зайве згадати.

Для нового випуску бюлетеня ми підготували неофіційний переклад лаконічного документа, присвяченого цьому питанню. Рекомендація Ради Європи говорить про необхідність наскрізного запровадження кодексів етики на всіх рівнях освіти, забезпечення належного навчання та підвищення кваліфікації з етичних питань для педагогів, викладачів, дослідників. Для цього слід забезпечити функціонування системи управління освітою на демократичних засадах, автономію й незалежність закладів освіти, підзвітність щодо дотримання професійних норм, сприяти міжнародному обміну відповідним досвідом.

РЕКОМЕНДАЦІЯ CM/Rec(2019)9 КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ ДЕРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ ЩОДО СПРИЯННЯ КУЛЬТУРИ ЕТИКИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРОФЕСІЇ

Прийнято Комітетом міністрів 16 жовтня 2019 року на 1357-му засіданні заступників міністрів

ПРЕАМБУЛА

КОМІТЕТ МІНІСТРІВ, відповідно до положень Статті 15.b Статуту Ради Європи,

Беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами, зокрема шляхом реалізації спільних заходів у сферах освіти і культури;

Враховуючи Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (ETS № 5, 1950) та Протокол до неї (ETS № 9, 1952), зокрема Статтю 2 Протоколу про право на освіту;

Враховуючи Європейську культурну конвенцію (ETS № 18, 1954);

Враховуючи Європейську соціальну хартію (переглянуту) (ETS № 163, 1996);

Враховуючи Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти у Європейському регіоні (ETS № 165, 1997);

Враховуючи Конвенцію ООН про права дитини (1989);

Враховуючи Заключну декларацію 24-го засідання Постійної конференції міністрів освіти Ради Європи, яке пройшло у м. Гельсінкі 26 та 27 квітня 2013 року;

Враховуючи Резолюцію Res(97)24 Комітету міністрів щодо двадцяти засадничих принципів боротьби з корупцією;

Враховуючи Рекомендацію Rec(2000)10 Комітету міністрів державам-членам щодо кодексів поведінки посадових осіб;

Враховуючи Рекомендацію CM/Rec(2007)6 Комітету міністрів державам-членам щодо публічної відповідальності за вищу освіту та дослідження;

Враховуючи Рекомендацію CM/Rec(2007)13 Комітету міністрів державам-членам щодо втілення політики гендерної рівності в освіті;

Враховуючи Рекомендацію CM/Rec(2010)7 Комітету міністрів державам-членам щодо Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини;

Враховуючи Рекомендацію CM/Rec(2012)7 Комітету міністрів державам-членам щодо відповідальності органів влади за академічну свободу та інституційну автономію;

Враховуючи Рекомендацію CM/Rec(2012)13 Комітету міністрів державам-членам щодо забезпечення якості освіти, із зазначенням, що етика, прозорість та доброчесність є передумовами досягнення високої якості освіти;

Враховуючи Рекомендацію Парламентської Асамблеї 1762 (2006) щодо академічної свободи та інституційної автономії;

Враховуючи Рекомендацію ЮНЕСКО «Про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти» (1997);

Враховуючи Рекомендацію Міжнародної організації праці (МОП) / ЮНЕСКО щодо статусу вчителів (1966);

Враховуючи Керівні принципи ЮНЕСКО / Організації економічного співробітництва та розвитку

(ОЕСР) із забезпечення якості у сфері транскордонної вищої освіти (2005);

Враховуючи Велику хартію університетів від 1988 року;

Беручи до уваги Керівництво щодо інституційних кодексів етики у вищій освіті від Міжнародної асоціації університетів / Обсерваторії Великої хартії;

Беручи до уваги, що поширення принципів етики, прозорості та доброчесності в освіті належить до сфери відповідальності органів влади;

Беручи до уваги етичні принципи, встановлені Платформою ETINED Ради Європи щодо етики, доброчесності та прозорості у сфері освіти,

Рекомендує урядам держав-членів, відповідно до національної компетенції, приписів та практик:

1. виховувати культуру етики та доброчесності у педагогічній професії шляхом ефективного впро-

вадження етичних кодексів в освітніх системах;

2. вживати необхідних заходів для сприяння підготовці, впровадженню та належному застосуванню етичних кодексів відповідно до керівних принципів, що містяться у додатку до цієї Рекомендації;

3. сприяти імплементації цих положень закладами освіти та впливовими заінтересованими сторонами на всіх рівнях та в усіх секторах сфери освіти і професійної підготовки;

4. забезпечити якнайбільше поширення цієї Рекомендації;

5. сприяти міжнародній співпраці та взаємному навчанню у зазначеній сфері через Платформу ETINED Ради Європи;

Доручає Генеральному секретареві Ради Європи довести цю Рекомендацію до відома урядів держав — учасниць Європейської культурної конвенції, які не є членами Ради Європи.

ДОДАТОК ДО РЕКОМЕНДАЦІЇ CM/REC(2019)9 ЩОДО СПРИЯННЯ КУЛЬТУРИ ЕТИКИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРОФЕСІЇ

1. Мета і сфера застосування

Ця Рекомендація спрямована на те, щоб сприяти поширенню принципів етики, прозорості та доброчесності в освіті шляхом розроблення, впровадження та перегляду етичних кодексів у педагогічній професії.

Усі принципи, що містяться в цій Рекомендації, застосовуються на різних етапах розроблення, впровадження та перегляду етичних кодексів. Ці принципи слід вважати доповненням до положень, які регулюють працевлаштування посадових осіб.

Поширення принципів та цінностей, включених до етичних кодексів, у поєднанні з керівництвом щодо їх впровадження, має бути віднесено до компетенції професійних об'єднань працівників освіти або органів влади згідно з національними політиками.

2. Визначення

Для цілей цього тексту нижче наведено основні терміни.

а. «Етичний кодекс» — це формулювання етичних норм для педагогічної професії, що встановлює стандарти етичної поведінки, яка очікується від викладачів, та інформує заінтересовані сторони сфери освіти про очікування від педагогічної професії в контексті поведінки і ставлення під час взаємодії з нею.

б. «Викладач» — будь-яка особа, яка надає освіту та/або проводить навчання учнів чи студентів усіх рівнів у всіх секторах освіти і професійної підготовки в контексті формальних та/або неформальних навчальних процесів. Визначення терміна «викладач» поширюється на весь персонал, який має викладацькі обов'язки, включно з дослідниками, постдокторантами, аспірантами та/або експертами з професійної освіти.

с. «Педагогічна професія» — колективне визначення професійних викладачів у структурному та організаційному контексті, де вони працюють.

д. «Орган влади» — будь-який орган виконавчої чи законодавчої влади або адміністративний орган національного, регіонального чи місцевого рівня, включно з фізичними особами, наділеними виконавчими або адміністративними функціями чи повноваженнями.

е. «Професійний орган» — організація, окремі члени якої ведуть відповідну практичну професійну діяльність. Зазначена організація, включно з профспілками, здійснює контроль рівня та обсягу знань, навичок, поведінки та ведення вказаної професійної діяльності.

ф. Терміни «учні» та «студенти» означають усіх здобувачів освіти.

г. Термін «заінтересовані сторони сфери освіти» означає: шкільних вчителів, викладацький склад закладів вищої освіти, учнів шкіл, студентів закладів вищої освіти, батьків/опікунів учнів та студентів, роботодавців та управлінців освітньої системи, відповідних посадових осіб, політичних лідерів та представників широких кіл громадянського суспільства.

3. Призначення етичних кодексів

Етичні кодекси є вираженням моральних та етичних цінностей і принципів. Відповідно до цілей цієї Рекомендації, вони слугують розвиткові та підтримці етичної поведінки у педагогічній професії. Кодекси та заходи з їх впровадження можуть спрямовувати, підтримувати та здійснювати професійне інформування викладачів про обов'язок ведення викладацької діяльності без дискримінації та з максимальною увагою до якості освіти, добробуту студентів.

Органи влади та професійні органи мають сприяти культурі етики у педагогічній професії на всіх етапах розроблення кодексів (розроблення, впровадження та перегляд) та керуватися у своїх діях наведеними нижче принципами.

4. Керівні принципи

При розробленні етичних кодексів для педагогічної професії органам влади та професійним органам слід дотримуватися таких принципів:

Процеси, засновані на цінностях

4.1. Обов'язкове дотримання основних принципів етичної поведінки

1. переконатися у відповідності етичних кодексів моральним та етичним принципам і стандартам, що базуються на основних цінностях Ради Європи; прагнути поширення й підтримки демократії, прав людини та верховенства права; та виявляти тверду прихильність принципам рівності, справедливості та інклюзії в освіті;

4.2. Зобов'язання щодо досягнення високої якості освіти

2. розглядати етику, прозорість і доброчесність як ключові умови для досягнення високої якості освіти, а також урахувати їх у процесах забезпечення якості;

Розширення прав і можливостей заінтересованих сторін сфери освіти

4.3. Контекст застосування етичних кодексів

3. забезпечити відповідність професійних кодексів професійному контексту спільноти освітян своєї країни і регуляторного середовища, в якому працюють викладачі та школи, а також їхню доступність та актуальність для всіх викладачів;

4. переконатися, що етичні кодекси і заходи з їх застосування відображають спільні цінності та принципи педагогічної професії й широких кіл спільноти освітян;

5. переглянути та внести поправки до кодексів у разі необхідності відображення змін, що сталися в освітньому середовищі;

4.4. Спільна відповідальність усіх заінтересованих сторін сфери освіти

6. заохочувати й надавати заінтересованим сторонам можливість участі у розробленні та перегляді етичних кодексів для педагогічної професії з метою встановлення відповідальності за дотримання стандартів, закріплених у кодексі. Підхід залучення та участі забезпечує закріплення кодексів як невід'ємної частини культури спільноти освітян;

4.5. Навчання та професійний розвиток

7. переконатися, що знання та розуміння етичних питань є невід'ємним аспектом професійного розвитку викладачів;

8. заохочувати етичну поведінку викладачів шляхом розширення можливостей педагогічної професії, серед іншого, через надання належної під-

тримки й ресурсів, встановлення високих професійних стандартів та обізнаність із правами та обов'язками;

9. включити підвищення рівня обізнаності й навчання до етапу впровадження кодексів із відповідним адаптуванням до різних етапів професійного розвитку викладачів, починаючи зі здобуття педагогічної освіти і продовжуючи початком професійної діяльності та під час подальшого професійного розвитку;

4.6. Підтримка безперервного професійного розвитку

10. створити умови для безперервної підтримки професійного розвитку фахівців у сфері освіти;

11. поширювати програми професійного розвитку, які відображають чинні кодекси та реагують на нові виклики, що постають перед суспільством;

4.7. Розширення можливостей професійних органів

12. заохочувати постійну підтримку з боку професійних органів, відповідальних за кодекси, щоб допомогти викладачам їх впровадити;

13. надавати підтримку школам, закладам вищої освіти та професійним органам у справедливому та неупередженому дотриманні кодексів;

14. забезпечити судовий розгляд усіх рішень щодо дотримання етичних кодексів у разі їх оскарження, щоб гарантувати неупередженість, справедливість і належне обґрунтування процесу і прийнятого рішення;

Механізми інституційної підтримки

4.8. Демократичне та етичне управління освітніми системами і закладами

15. вжити належних заходів для побудови управління в освітній системі та окремих закладах освіти на принципах демократичної участі всіх впливових заінтересованих сторін, а також забезпечити етичність такого управління з боку інституційних очільників;

4.9. Автономія та незалежність окремих закладів

16. розробити заходи для надання відповідної автономії окремим закладам заради уникнення надмірного політичного контролю у сфері освіти;

4.10. Баланс між системами підзвітності та етичними принципами

17. забезпечити належний баланс між заходами із дотримання професійних норм та розвитком культури етики шляхом поширення принципів етичної та професійної поведінки;

4.11. Міжнародна співпраця

18. спиратися на досвід міжнародних партнерів та організацій при розробленні власних політик;

19. заохочувати всі заінтересовані сторони сфери освіти до участі у відповідних міжнародних організаціях та мережах, а також забезпечувати їх належними ресурсами для цього;

5. Оцінка та аналіз

20. Державам-членам рекомендується регулярно проводити оцінку стратегій та політик, прийнятих ними згідно з цією Рекомендацією, та адап-

тувати їх відповідним чином. Держави-члени мають публікувати результати таких оцінок на платформі ETINED. За потреби вони можуть прохати Раду Європи та платформу ETINED про допомогу.

ПЕРЕКЛАД З АНГЛІЙСЬКОЇ: Юлія СІРОШ

ЛІТЕРАТУРНА РЕДАКТОРКА: Світлана Глущик

ПЕРЕДНЄ СЛОВО, ВЕРСТКА: Євген Ніколаєв

УСІ ВИПУСКИ БЮЛЕТЕНЯ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ
WWW.SKERTIC.IN.UA

Публікація видана в межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні.

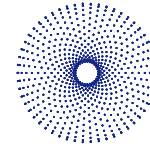
Думки та позиції, викладені у цій публікації, є позицією авторів та не обов'язково відображають позицію Посольства Швеції в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» та Ініціативи відкритого суспільства для Європи (OSIFE).

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS: Із Зазначенням Авторства — Некомерційна — Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-SA 4.0)

Що думає про рейтинги Європейська асоціація університетів?

**ОСВІТ
АНАЛІТИКА**
Аналітичний центр
Університету Грінченка

БЮЛЕТЕНЬ «АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ»
Випуск № 30 || Листопад 2023 року

Цими днями в українському університетському середовищі обговорюється (щоправда, досить мляво) пропозиція оцінювати наукову роботу викладачів не за її результатами, а за кількістю годин, витрачених «на папері» на цей вид професійної діяльності. Ця нова модель українського велосипеда із ромбовидними колесами навряд чи далеко поїде. Та виявляється, що в деяких ситуаціях і контекстах так само не дуже доречним «транспорт» є окремі більш традиційні інструменти вимірювання успішності роботи закладів вищої освіти, як-от університетські рейтинги. Експерти Європейської асоціації університетів нещодавно підготували з цього питання невеличкий коментар, український переклад якого пропонується вашій увазі.

Ключові міркування для закладів вищої освіти щодо використання рейтингів

Європейська асоціація університетів

Жовтень 2023 року

Вступ

Університетські рейтинги вже стали фактом (університетського) життя. Вони з'явилися кілька десятиліть тому й відтоді посіли видатне, однак часто й суперечливе місце в дискусіях про ефективність роботи університетів та вимірювання якості й досконалості у вищій освіті.

Можна стверджувати, що рейтинги спонукали заклади освіти приділяти більше уваги збору та аналізу даних за багатьма показниками в порівняльному контексті, що допомогло їм зміцнити репутацію та підвищити міжнародну видимість. Це, у свою чергу, могло вплинути на підходи закладів до набору іноземних студентів та розвитку стратегічних партнерств. Заохочуючи університети до збору й публікації більших обсягів даних, рейтинги також імовірно допомогли закладам визнати той факт, що університети підзвітні різноманітним заінтересованим сторонам.

Однак слід зазначити, що якість і достовірність даних, які використовуються для складання рейтингів, часто важко перевірити, що призводить до неточних порівнянь. Дані збираються й оприлюднюються лише щодо незначної частини закладів вищої освіти. До того ж такі університети, як правило, зосереджені в певних країнах і регіонах, а це означає, що вигоду від потенційного використання рейтингів отримують лише певні «обрані» заклади вищої освіти.

Незважаючи на те що рейтинги можуть мати певний позитивний вплив (для деяких університетів), їх постійно критикують за вибір і використання конкретних показників, методи збору даних, просування єдиної моделі досконалості, а також за

Які саме рейтинги?

У цьому тексті термін «рейтинги» означає переважно масштабні міжнародні або «глобальні» рейтинги, на яких раніше зосереджувалася EUA у своїй роботі та аналізі. Хоча деякі спостереження, наведені нижче, також можуть стосуватися регіональних або національних рейтингів, вони часто використовують відмінну методологію, а тому не є предметом розгляду в цьому документі.

повну непрозорість щодо того, що вони можуть — і не можуть — розповісти про якість та досконалість інституцій. Цією невеличкою публікацією Європейська асоціація університетів (EUA) прагне підвищити обізнаність та сприяти конструктивному обговоренню деяких потенційних підводних каменів рейтингів, а також надати своїм членам рекомендації щодо їх відповідального використання.

Застереження щодо використання рейтингів: методологічні недоліки та неочікувані наслідки

- ✓ У більшості рейтингів ідентифікація та демонстрація досконалості визначаються як ключова мета. Проте картину затьмарює комерційний інтерес багатьох провайдерів рейтингів та непрозорість їхніх методологій.
- ✓ Чимало рейтингів значною мірою спираються на дані, які збираються та надаються однією або кількома спеціалізованими організаціями,

наприклад, набори даних Thompson Reuters; інші доповнюють інформацію додатковими опитуваннями чи іншими джерелами даних. Отже, рейтинги фактично є узагальненими оцінками, що базуються на даних, випадково доступних на міжнародному рівні. Це призводить до високого ризику виникнення «дилеми опосередкованих показників», тобто ймовірності того, що для оцінки якості використовуються не релевантні дані, а лише ті, які є в наявності.

- ✓ Заклади, що потрапили до рейтингу, часто не надають інформації про себе, оскільки дані беруться з інших (наявних на той момент) джерел. Тому є очевидна проблема: заклади часто ніяк не контролюють використання цих даних, а отже, й відображення інформації про себе в рейтингах.

- ✓ Складання рейтингів за своєю природою є порівнянням закладів, коли один заклад піднімається у списку, а інший опускається. Цей ефект «гри з нульовою сумою» досягає максимуму, коли результати об'єднуються в єдиний рейтинг. Рух закладу вгору або вниз у рейтингу надасть інформацію не про його довгострокове покращення у певній сфері, що могло б сприяти його інституційному розвитку, а лише про його відносну позицію порівняно з іншими закладами у певний момент часу.
- ✓ Використання «репутації» як показника якості, а також значна вага, якої цьому показнику надають деякі провайдери рейтингів, викликають серйозні сумніви.
- ✓ Рейтинги описують інституційну якість за дуже обмеженим набором параметрів, які значною мірою є однаковими для всіх закладів незалежно від розміру, місця розташування, місії, моделі фінансування та інших чинників. Величезне розмаїття систем та закладів вищої освіти тут неможливо ні врахувати, ні відобразити.
- ✓ Також прозвучали побоювання, що рейтинги призводять до зменшення різноманітності у вищій освіті. Часто вважається, що результати

рейтингових таблиць скеровують інституційні стратегії до покращення майбутніх показників у рейтингах, які здебільшого зосереджуються на дослідженнях і підтримують одну інституційну модель. Менші та спеціалізовані заклади, як правило, виключаються з рейтингів або посідають нижчі місця. Наприклад, діяльність, спрямована на посилення роботи з громадою або сприяння різноманітності, не враховується у традиційних рейтингах, через що заклади, які активно займаються такими питаннями, опиняються у невігідному становищі.

- ✓ Ще одним предметом дискусії є використання рейтингів як джерела інформування при виборі місця навчання. Хоча рейтинги можуть дати студентам загальне враження про сильні та слабкі сторони закладу освіти, вони не дають адекватної оцінки якості освіти. Студенти і батьки повинні знати про описані вище методологічні обмеження, щоб оцінити, чи відображають використані індикатори їхні індивідуальні потреби та інтереси.
- ✓ У сфері досліджень та інновацій проблемні особливості та наслідки рейтингів (а саме використання метрик та індикаторів як недосконалих та опосередкованих показників якості досліджень) негативно впливають на зусилля, спрямовані на побудову більш відповідальних, прозорих і сталих систем оцінювання, які визнають успіх закладів у ширшому й різноманітнішому розумінні. Разом з іншими рамками міжнародних порівнянь глобальні університетські рейтинги можуть завадити закладам у застосуванні ширшого набору практик оцінювання академічної кар'єри, включно з ініціативою «Відкрита наука», соціальним охопленням, інноваціями та передачею знань, а також не дати їм застосувати ширше визначення впливу, ніж традиційні бібліометричні показники. Ба більше, закладам, можливо, доведеться обмежувати свою участь лише тими видами діяльності, які можна виміряти за допомогою простих кількісних показників.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ РЕЙТИНГІВ: МЕТОДОЛОГІЧНІ НЕДОЛІКИ ТА НЕОЧІКУВАНІ НАСЛІДКИ

- ① Єдиного визначення якості університетської діяльності не існує. Успіх необхідно розглядати в контексті національних, інституційних, факультетських (кафедральних) параметрів та специфіки окремих дисциплін. Для визнання ширшого й різноманітнішого визначення інституційного успіху, що виходить за межі університетських рейтингів, а також для посилення прозорості й підзвітності академічні установи та галузеві організації могли б розглянути

можливість підтримки ініціативи «More Than Our Rank» («Більш ніж наше місце в рейтингу»), започаткованої Міжнародною мережею товариств з управління науковими дослідженнями (INORMS) за підтримки ЕУА.

- ② Університети (з високим рівнем різноманітності) залежать від дуже відмінних національних систем фінансування та управління і функціонують у їхніх межах. Цим вони лише засвідчують той факт, що рейтинги не порівнюють подібне з подібним. Ці фундаментальні відмінності необхідно визнавати і враховувати.
- ③ Різні заінтересовані сторони можуть по-різному звертатися з рейтингами. Перш ніж використовувати рейтинги, важливо зрозуміти їхню мету, сферу застосування та охоплення, а також охоплені ними дані. Це необхідно для визначення того, яку інформацію вони можуть (або не можуть) адекватно надати і для чого їх можна (або не можна) використовувати. При кожному використанні рейтингів необхідно чітко усвідомлювати їхні методологічні обмеження та слабкі сторони.
- ④ Щоб визначити, які саме показники використовуються в рейтингах і що вони мають вимірювати, потрібен критичний аналіз. У деяких з найвпливовіших університетських рейтингів використовуються показники, які виключно або переважно стосуються наукової діяльності та результатів досліджень. Само по собі це не є проблемою, якщо користувачі знають, який продукт вони отримують і як його слід використовувати: наприклад, для вибору бакалаврської програми не варто використовувати рейтинг, що базується на показниках дослідницької активності.
- ⑤ Коли йдеться, зокрема, про вибір закладу освіти, слід заохочувати студентів проводити власні дослідження, враховувати особисті вподобання та цілі, а також зважувати низку чинників, перш ніж ухвалювати рішення. У кращому випадку міжнародні рейтинги становлять лише одне з можливих джерел інформації. У цьому контексті слід також розглянути альтернативні, більш багатовимірні інструменти, як-от

U-Multirank, або бодай скористатися кількома рейтингами.

- ⑥ Не слід обумовлювати рейтингами інституційні рішення. Університети мають дотримуватися цілісних інституційних стратегій, а не інвестувати значний час та зусилля в покращення результатів рейтингування.
- ⑦ Слід уникати використання рейтингів у контексті оцінювання досліджень. Відповідно до **Угоди про реформування оцінювання наукових досліджень**, рейтинги, на які найчастіше посилаються дослідницькі організації, та застосовані в них критерії не повинні використовуватися для оцінювання окремих дослідників, дослідницьких груп та підрозділів.

РЕЙТИНГИ ТА РЕФОРМА ОЦІНЮВАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Це ключове міркування стосується одного з чотирьох основних зобов'язань Угоди про реформування оцінювання наукових досліджень, яку вже підписали понад 500 організацій, утворивши Коаліцію з удосконалення оцінювання дослідницької діяльності (CoARA), співзасновником якої є Європейська асоціація університетів.

- ⑧ Рішення закладу щодо участі або неучасті в рейтинговому оцінюванні має бути чітко пояснено та доведено до відома всіх, кого воно стосується, так само як і тлумачення будь-якого результату чи оцінки. Необхідно поінформувати як внутрішніх, так і зовнішніх суб'єктів про обмежену цінність балів — високих, низьких або взагалі відсутніх.
- ⑨ Університети також покликані навчати зовнішні заінтересовані сторони користуватися рейтингами та інформувати про їх неправильне використання. Органи влади, медіа та інші сектори, як правило, мають обмежене розуміння рейтингів, але широко їх інтерпретують і використовують, регулярно докоряючи закладам за «погану роботу».

ПЕРЕКЛАД З АНГЛІЙСЬКОЇ: ЮЛІЯ СІРОШ

ЛІТЕРАТУРНА РЕДАКТОРКА: СВІТЛАНА ГЛУЩИК

ПЕРЕДНЕ СЛОВО, ВЕРСТКА: ЄВГЕН НІКОЛАЄВ

УСІ ВИПУСКИ БЮЛЕТЕНЯ ЧИТАЙТЕ НА РЕСУРСІ
WWW.SKPTIC.IN.UA

Ця публікація поширюється на умовах ліцензії CREATIVE COMMONS:
Із Зазначенням Авторства — НЕКОМЕРЦІЙНА 4.0 Міжнародна
(CC BY-NC 4.0)